

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI

MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE TÜRKİYE'DE SİYASÎ AF (1908-1923)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. FERUDUN ATA

HAZIRLAYAN
CİHAT TANIŞ
114102051004

KONYA
2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı:
Cihat TANIŞ

Numarası:
114102051004

Ana Bilim / Bilim Dalı:
Tarih/Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı:
Meşrutiyetten
Cumhuriyete
Türkiye’de Siyasî Af
(1908-1923)

Öğrencinin

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Adı Soyadı:
Cihat TANIŞ

Numarası:
114102051004

Ana Bilim / Bilim Dalı:
Tarih/Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı:
Prof.Dr. Ferudun ATA

Tezin Adı:
Meşrutiyetten
Cumhuriyete
Türkiye'de Siyasî Af
(1908-1923)

Öğrencinin

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Siyasî Af (1908-1923) başlıklı bu çalışma 14.04.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Prof.Dr. İbrahim Ethem Atar

Prof.Dr. Ferudun ATA (Danışmanı)

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ARIKAN

Prof.Dr. İbrahim DÜLGER

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yılmaz

İmza

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079

KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24

e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr

Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
ÖZET	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
AF SİSTEMİNİN TARİHİ VE HUKUKİ BOYUTU	4
A- HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ	4
1- Hukukî Niteliği ve Tanımı.....	4
2- Çeşitleri ve Özellikleri	5
a- Genel ve Özel Af.....	5
b- Genel ve Özel Af Arasındaki Farklar	7
B- TARİHİ GELİŞİMİ	8
1- Batı Hukukunda Af.....	8
2- Osmanlı Hukukunda Af	10
İKİNCİ BÖLÜM	14
AFLARIN GEREKÇELERİ VE MAHİYETİ	14
A- II. MEŞRUTİYET’İN İLANI VE AF	14
1- II. Meşrutiyet’e Giden Süreç ve Affın Gerekçeleri	14
2- Affın İlanı ve Kapsamı.....	19
B- TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİNDE AFLAR	26
1- Trablusgarp Savaşı Sonrasında Af.....	26
2- Balkan Savaşları Sırasında Politik Durum ve Af.....	32
C- I. DÜNYA SAVAŞI’NDA AF	48
1- Savaşa Giden Süreç ve Affa Duyulan İhtiyaç	48
2- Afların Kapsamı ve Mahiyeti	54
D- MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI ÇIKARILAN AFLAR	59
1- İstanbul Hükümetlerinin Çıkardığı Aflar	59
2- TBMM’nin I. Dünya Savaşı’nda Yararlılık Gösterenlere Çıkardığı Af.....	63

3- Ankara Antlaşması Sonrası Af	69
4- Vatana İhanet Suçlarının Bir Kısmının Affı.....	74
5- 1922-1923 Yılları Arasında Çıkarılan Aflar.....	79
4- Özel Aflar	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	91
AF KANUNLARININ UYGULANMASI	91
A-TOPLUMA KAZANDIRMA SÜRECİ	91
1- Yapılan Yardımlar.....	91
2- Sürgünlerin Dönüşü	93
3- Asker Firarilerinin Durumu.....	97
B- GÜVENLİK SORUNLARI	104
1- Asayişin Bozulması.....	104
2- Af Sürecinde Hapishaneler.....	111
C- TOPLUMA YANSIMASI VE YAŞANAN SORUNLAR.....	119
1- Kamuoyunun Affa Bakışı.....	119
2- Uygulamada Karşılaşılan Zorluklar	122
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	132
EKLER	148

ÖNSÖZ

Af, hukuk sistemlerinde kabul edilmiş bir tasarruftur. Antik Yunan'da geçmişi unutmaya yasası, olarak adlandırılan, Avrupa tarihinde krallar, papalar tarafından başvuru af tasarrufu, Osmanlı Devleti'nde de ilk dönemden devletin yıkılışına kadar pek çok kez uygulanmıştır. Farklı sebeplerle çıkarılan aflar daha çok bayramlarda, tahta çıkış törenlerinde, olağanüstü dönemlerde ilan edilmiştir. Osmanlı hukuk sistemi içerisinde af çıkarma yetkisi padişaha aittir. II. Meşrutiyet ile beraber bu tasarrufa meclis de dahil edilmiştir. Milli Mücadele döneminde ise bu yetkiyi TBMM üstlenmiş ve birçok defa kullanmıştır.

1908-1923 yıllarının af açısından önemi, konuyla ilgili araştırmaların azlığı ve affın sosyo-politik etkilerinin dönemi aydınlatmada faydalı olacağı düşüncesi bu konuya yönelmemize sebep olmuştur. Araştırma, konusu itibariyle hukuk bilimiyle bağlantılı olmakla birlikte daha çok tarih metodolojisi içerisinde kalınarak yapılmıştır. Bu nedenle af kanunların hukukî boyutundan ziyade çıkarılan kanunların topluma yansımaları, dönemin siyasî ve sosyal dinamiklerinin ne şekilde olduğu, süreç içerisinde yaşanan aksaklıklar, kanunların mahiyeti ve kapsamı konuları üzerinde durulmuştur. Bunun nedeniyle çalışmada 1908-1923 yılları arasındaki bütün aflar yerine daha çok toplumun genelini etkileyen af kanunları üzerinde durulmuştur.

Af kanunlarının çıkarılmasında dönemin siyasî ve sosyal şartlarının etkili olduğu malumdur. Bununla birlikte bu kanunlar çıkarılırken hangi kaygıların taşındığı ve aftan nasıl bir fayda beklendiği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın en önemli kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi olmuştur. Buradaki konuyla ilgili kayıtlarının büyük bir kısmı mümkün olduğunca incelenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden faydalanılmıştır. Ayrıca çalışmanın amaçlarından birisi olan afların topluma nasıl yansıdığı konusunu anlayabilmek için dönemin basını taranmıştır. Bunlara ilaveten Düstur, Takvim-i Vekayi, MAZC, MMZC ile TBMM ZC gibi yayınlar incelenmiştir. Bu kaynaklarının yanı sıra dönemin basını ve önemli şahsiyetlerinin hatıraları da mümkün olduğunca kullanılmıştır. Böylelikle

‘dönemin konjonktürü içerisinde afların siyasî ve sosyal yansımaları ve oluşumuna neden olan sebepler nelerdir?’ Sorusundaki çözülmesi gereken problemler irdelenmiştir.

Bu çalışmada affin tanımı belirlendikten sonra incelenen dönem içerisinde kapsadığı alanlar, safhalar tespit edilerek dönemin siyasî olayları dikkate alınmıştır. Araştırma üç ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde af kavramının tanımı, hukukî niteliği ve tarihsel süreci üzerinde durulmuştur. Böylelikle tarihî sürecinde af mekanizmasının hukukî boyutu ve işleyişte kimlerin ne şekilde rol aldığı ortaya konulmaya çalışılmış ve affin gerisinde yatan anlayış ve kurumların işleyişini görmek hedeflenmiştir. İkinci bölümde af kanunlarının ne zaman, hangi amaç ve şartlarda çıkarılıp kapsamlarının ne olduğuna değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise örneklerle afların ortak yönleri, benzer sorunları ve nasıl uygulandıkları ortaya konulmuştur.

Netice itibariyle bu çalışmada; toplumun içinde bulunduğu siyasî şartlar göz önünde bulundurularak farklı sebeplerle çıkarılan aflar incelenmiş; af nedir, hangi şartlarda ilan edilir, kapsamı ne ölçüdedir ve uygulamada karşılaşılan bir sorun olmuş mudur, olduyorsa nasıl çözüm üretilmiştir sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca af kanunlarından beklenen sonucun alınıp alınmadığı, alındıysa bunun topluma ne ölçüde yansıdığı ve kamuoyu nazarında affin nasıl karşılandığı irdelenmiştir.

Çalışmanın oluşmasında önemli paya sahip olan ve beni her konuda destekleyen danışman hocam Prof.Dr. Ferudun ATA’ya teşekkür ederim. Ayrıca tezimi düzenlememde bana yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr. İbrahim DÜLGER, Prof.Dr. İbrahim Ethem ATNUR, Yrd.Doç.Dr. Mustafa ARIKAN ve Yrd.Doç.Dr. Murat TUĞLUCA’ya çok teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bana gösterdiği ilgiden dolayı dostum Ali Karahan’a müteşekkirim. Son olarak çalışmam boyunca maddi manevi bana her türlü desteği veren aileme sonsuz teşekkür ederim.

CİHAT TANIŞ

KONYA 2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Cihat TANIŞ		
Numarası:	114102051004		
Ana Bilim / Bilim Dalı:	Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
Tez Danışmanı:	Prof.Dr. Ferudun ATA		
Tezin Adı:	Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Siyasî Af (1908-1923)		

ÖZET

Sözlükte suçu bağışlamak anlamına gelen, hukuk terimi olarak kesinleşmiş cezaların devletin yetkili organlarınca azaltılması veya kaldırılması olan af, tarih sürecinde toplumdan topluma veya aynı toplumun farklı dönemlerinde değişik sebeplerden dolayı uygulanmıştır. Özellikle savaş öncesi/sonrası veya devletlerin görevini tam olarak yerine getiremediği ortamlarda başvurulan yollardan bir tanesidir. Bunda toplum düzenine uymayanların topluma kazandırılması, devlet otoritesinin yeniden sağlanması ve asker ihtiyacını gidermek gibi faktörler ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devleti’nde özel ve genel af çıkarma tasarrufu padişahlara ait olup 1909 yılında Kanuni Esasi’nin yedinci maddesinde yapılan değişiklikle bu yetki padişahın yanında meclise de verilmiştir. TBMM’nin açılmasıyla birlikte ise af yetkisi tamamen meclise geçmiştir.

1908-1923 yıllarını kapsayan bu araştırmada; af kavramının hukuki boyutu, tarihsel seyri, hangi siyasi ve sosyal şartlar altında çıkarıldıkları, kapsamaları ve afların uygulanması üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelime: Af, Genel Af, Siyasî Af, Özel Af, Tarih

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

VIII

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Cihat TANIŞ
Numarası:	114102051004
Ana Bilim / Bilim Dalı:	Tarih/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı:	Prof.Dr. Ferudun ATA
Tezin İngilizce Adı:	Political Pardons in Turkey from the Ottoman Constitutional Era to the Turkish Republic (1908-1923)

SUMMARY

Pardon literally means forgiving someone's offense or crime. As a legal term, it denotes the extenuation or exemption of adjudged penalties by the relevant government bodies. It has been applied in almost every society with different purposes at different times throughout the history. Pardon is one of the most frequently used tactics especially when the state failed to function in pre- or post-war periods. This can result from the purposes of reintegrating the disturbers of public peace into society, reconsolidating the state authority and meeting the demand for military recruitment.

In the Ottoman Empire, only sultans had the power of granting a pardon and amnesty at first. This power was also endowed to the parliament with an amendment on the 7th article of the Constitution in 1909. When the Turkish Grand National Assembly was opened, pardoning power was delegated completely to the parliament.

Encompassing the 1908-1923 period, this study sets out examining the legal status and historical development of pardoning, the scope and socio-political context of pardons, and their applying.

Keywords: Pardon, Amnesty (General Pardon), Political Pardons, Private Pardons, History

KISALTMALAR

A.MKT.MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bâb-ı Âli Evrak Odası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
DH.EUM.6.Şb	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube
DH.EUM.2.Şb	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube
DH.EUM.AYŞ	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalem
DH.EUM.EMN	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı
DH.EUM.KLU	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem Umumi
DH.EUM.MTK	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı
DH.EUM.THR	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalem Evrakı
DH.H	: Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı
DH.HMŞ	: Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği
DH.İUM	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DH.KMS	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus

DH.MB.HPS	: Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MKT	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DH.MUI	: Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH.MTV	: Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı
DH.SYS	: Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
DH.ŞFR	: Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi
DH.UMVM	: Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye Vilayet Müdüriyeti
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Haz.	: Hazırlayan
HR.HMŞ.İŞO	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
İ.MLU	: İrade-i Meclis-i Umumi
İ.MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MAZC	: Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi
MF.MKT	: Mektubi Kalemi
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	: Sayfa

S.	: Sayı
ŞD	: Şûra-yı Devlet
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TFR.I.A	: Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı
TFR.I.KV	: Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı
TFR.I.MN	: Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
TFR.I.SL	: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınlayan
Y.A.HUS	: Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK	: Yıldız Perakende Evrak-1 Askeri Maruzat
ZB	: Zabtiye Nezareti Evrakı

GİRİŞ

“Cezalar nedenli ıımlı olursa krallar da, bireyler de gönül yüceliğine ve bağışlamaya (aflara) o denli az zorunluluk duyarlar.”

Cesare Beccaria¹

İnsanların birçok nedenden dolayı suç işlemesi beraberinde toplumun uyması gereken kuralları ortaya çıkarmıştır. Toplumun geneli için belirlenen ve bireylerin uymaya mecbur olduğu kuralların yazılı hale gelmesiyle de kanunlar oluşmuştur. Kanunlara uymayanlar ise cezalandırılmışlardır. Suç ve cezaların oluşması gerekli durumlarda af tasarrufunu gündeme getirmiştir. Suçu bağışlamak anlamına gelen af, hukuk terimi olarak kesinleşmiş veya kesinleşecek cezaların devletin yetkili organlarınca azaltılması veya kaldırılmasıdır. Bu tasarruf birçok hukuk sisteminde olup temelde anayasa ve ceza hukukunu ilgilendirmektedir.²

Aflar çoğu zaman önemli veya olağanüstü günlerde, savaş öncesi veya sonrası gibi devletlerin görevini tam olarak yerine getiremediği ortamlarda başvurulan çözüm yolu olmuştur.³ Başka bir ifadeyle inkılâplar, ihtilaller ve savaşların ardından çıkarılmışlardır. Bunda toplum düzenine uymayanların topluma kazandırılması ve devlet otoritesinin yeniden sağlanması ve asker ihtiyacını gidermek gibi amaçlar vardır.⁴ Esasında af kanunlarına ait gerekçelerde hangi sebeplerle çıkarıldığını gösteren ifadeler mevcuttur. Fakat

---

¹ Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi, Ankara 2014, s. 217.

² İlhan Akbulut, “Türk Hukukunda Af”, *Yargıtay Dergisi*, C. XXI, S. 4, Ankara 1995, s. 447.

³ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012, s. 355-356.

⁴ Keza Milli Mücadele yıllarında TBMM eşkıyaları kazanabilmek amacıyla birçok kez affetmiştir.

bunlar çoğu zaman kanunun çıkmasındaki esas sebepler olmayabilir.⁵ Kanunda belirtilen sebeplerin dışında; devletin menfaatinin affi gerektirmesi, ahlaklaştırıcı gaye, toplumda geniş etki oluşturan hallerde mahkumun affedilmesi, bir suçun cezalandırılmasına devamda faydanın kalmaması gibi düşüncelerle de af kanunları çıkarılabilir.⁶ Ancak affi çıkaran gücün asıl görevi bundan sonra başlar. Zira af sonrası suçluların toplum yaşamına dahil ediliş süreçleri hukukî, sosyal ve siyasî önlemlerle desteklenmediği takdirde istenen sonuç alınmaz.⁷ Bu nedenle af kanununu hazırlayan zaruretleri tespit edebilmek için toplumun o sırada içinde bulunduğu siyasî, askerî ve sosyal şartları iyi tetkik etmek gerekir.⁸

Af kanunları çoğu zaman siyasî erkin bir lütfu olarak görülmüş ve bu nedenle tarih boyunca yasalar karşısında boşluk doldurucu, adaletsizlikleri giderici bir çözüm olarak algılanmıştır. Ancak toplumsal menfaat uğruna da olsa af tasarrufu dikkatli kullanılmalıdır. Özellikle fiil-i şeni⁹ suçlarını affetmenin sakıncalı olması nedeniyle böyle bir aftan yarar yerine zarar görülebilir.¹⁰ Bu nedenle de toplumun bir kısmı affa eleştirel bakmıştır. Bu eleştirinin temelinde daha çok afa devlet otoritesinin zayıflayacağı, yaptırım gücünün kalmayacağı ve affa layık olmayanların da yararlanabileceği düşüncesi hâkim olmuştur.¹¹ Kamuoyunun bu tedirginliğinin giderilmesi için gerekli siyasî ve hukukî önlemlerin alınması lazımdır.¹² Bu yapılmadığı takdirde yaşanacak olumsuzluklar aftan beklenen sonucun alınmamasına neden olabilir.

Af, toplumdan topluma veya aynı toplumun farklı dönemlerinde değişiklik arz edebilir. Bu tasarrufun ilk yazılı örneği M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da

⁵ Nitekim I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarındaki çıkarılan af kanunlarında açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen kanunların esas amacı cephedeki asker ihtiyacını karşılama düşüncesidir.

⁶ Çetin Özek, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXIV, S. 1-4, İstanbul 1959, s. 121.

⁷ İbrahim H. Seydioğulları, "Türkiye'de Ceza Afları: Ankara'da Af Konulu Alan Araştırması", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. VIII, Ankara 2006, s. 2.

⁸ Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1965, s. 13.

⁹ Bu kelime ırza geçme, kötü, yüz kızartıcı, acımasızca işlenen suçlar için kullanılır.

¹⁰ Seha L. Meray, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Neşriyatı, Ankara 1944, s. 8-9.

¹¹ Kamil Ateşoğulları, "Af" *Ankara Barosu Dergisi*, C. 57, S. 1-2, Ankara 2000, s. 77.

¹² Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 13.

görülmüş olup Avrupa hukukuna buradan geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise af yetkisi daha çok İslam hukukuna göre şekillenmiş ve padişah tarafından zaman zaman kullanılmıştır.¹³

Osmanlı Devleti'nde mutlak güç sahibi olan padişah özel ve genel af çıkarma yetkisine sahipti. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanununda af yetkisine yönelik daha kapsamlı ifadeler vardır. Bu bağlamda Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet dönemleriyle devam eden bu süreç af yetkisinin anayasallaşmasını sağlamıştır. Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesinde zaten padişaha ait olan af yetkisi anayasaya eklenmiştir.¹⁴ Böylece af, anayasal bir hüviyet kazanmıştır. 1909 yılında Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesinde yapılan değişiklikle bu yetkiye meclis de ortak edilmiştir.¹⁵ TBMM'nin açılmasıyla birlikte bu tasarruf tamamen meclise geçmiş ve Milli Mücadele döneminde birçok kez uygulanmıştır.¹⁶

---

¹³ Meray, *Ceza Hukukunda Af*, s. 4

¹⁴ Osman Köksal, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 140-141.

¹⁵ Cem Eroğul, "1908 Devrimi'ni İzleyen Anayasa Değişikliği", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Edit: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 93; Köksal, *Divan-ı Harb-i Örfiler*, s. 141.

¹⁶ Doğan Soyaslan, "AF", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. XXVIII, Ankara 2001 s. 415.

BİRİNCİ BÖLÜM

AF SİSTEMİNİN TARİHİ VE HUKUKİ BOYUTU

A- HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

1- Hukukî Niteliği ve Tanımı

Af, kusur ve cezanın bağışlanması anlamına gelir. Affi anlayabilmek için suç ve ceza kavramlarını da tanımlamak doğru olacaktır. Çünkü suç ve cezalar net ve somut olarak tanımlanmazsa affi tanımlamak bir o kadar zorlaşır. Suç ve ceza köken itibariyle çok eski tarihlere kadar giden kavramlardır. İnsanın olduğu her yerde suç ve ceza olabilir. Suç, *“Sorumlu bir kişi tarafından müsbet veya menfi bir hareketle meydana getirilen, ceza tehdidini taşıyan, bir kanundaki tarife uygun ve hukuka aykırı olan fiil”*¹⁷ veya başka bir ifadeyle *“kanun koyucunun yapılmamasını emrettiği bir fiilin işlenmesi durumunda, failine ceza tayin ettiği hukukî yasaklar.”*¹⁸ diğer bir tanımlamada ise ; *“Suç toplumsal düzenin devamı açısından korunması gereken hukuki değerlerin açık ve bilinçli ihlali veya en azından bu değerleri korumaya matuf kuralara özensizlik niteliği taşıyan insan davranışlarıdır.”* şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹

Ceza, Arapça bir kelime olup sözlükte bir fiilin karşılığı veya azap anlamına gelmektedir.²⁰ Hukuk terimi olarak, kanun koyucunun yasakladığı bir şeyin yapılmasını veya emrettiği bir şeyin terkedilmesini önlemek üzere öngördüğü yaptırımdır. Başka bir ifadeyle; *“Ceza, işlemiş olduğu haksızlıktan dolayı bir insanın muahze edilmesi gerektiği hususundaki yargının somutlaşmasıdır.”* şeklinde tanımlanabilir.²¹ Bu açıdan af, cezanın tam tersi olup bağışlamak, silmek, bırakmak, hak edenin cezasını vermektен vazgeçmek

¹⁷ Sulhi Dönmezer-Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. III, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1983, s. 328; Reşad D. Tesal, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, C. I, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay., İstanbul 1979, s. 13-15.

¹⁸ M. Tahir Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1949, s. 79; Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2005, s. 1-2.

¹⁹ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yay., Ankara 2006, s. 158.

²⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s.139; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, C. I, Say Yay., İstanbul 2009, s. 549; Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 10.

²¹ Özgenç, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s. 652.

manalarına gelip bir ahlak ve hukuk terimi olarak genellikle kötülük, haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni cezalandırmaktan vazgeçmedir.²² Sözcük kökü Arapça'daki *afv* kelimesinden gelmektedir.²³ Bu bağlamda af, İslam dini açısından çok önemli bir yere sahip olup Kuran'da suçluların affedilmesini tavsiye eden çok sayıda ayet vardır.²⁴ Ayrıca Hz. Muhammed (Sav)'inde aflat ilgili hadisleri vardır.²⁵

Kaynağını anayasalarda bulan af kanunları, teknik olarak özel bir kanunla düzenlenir. Buna göre; kesinleşmiş bir ceza mahkûmiyetini bütün kanuni sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldıran yasama organlarının yaptığı bir tasarruftur.²⁶ Böylelikle her ne kadar yargısal sonuçlar doğursa da bir yargı tasarrufu değildir. Çünkü bir yargı tasarrufu esas itibariyle belirli kurallara göre yargı organlarıncı çözümlenir. Nitekim af kanunlarında bir hukukî uyumsuzluk hakkında hüküm verilmemekte sadece ceza ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca affın yasama ve yürütme organlarıncı gerçekleştiriliyor olması onun bir yargı tasarrufu olmadığını gösterir.²⁷

2- Çeşitleri ve Özellikleri

a- Genel ve Özel Af

Türkçe'de genel af, kökeni Yunanca'dan gelen "emnestos" yani *mazinin unutulması* anlamında kullanılmaktadır. Fransızca'daki "amnestie", İtalyanca'daki "amnistia" ve İngilizce'deki "amnesty" kelimeleri de genel af terimiyle yakın anlamda kullanılır.²⁸ Genel af, farklı şekillerde tarif edilmiş olup bunlardan birisi şudur: "*Yasama kuvvetinin cezai takibatının icrasını veya*

²² Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 11, 42.

²³ Seydioğulları, "Türkiye'de Ceza Afları", s. 4.

²⁴ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş*, Mimoza Yay., Konya 2008, s. 89; Musa Çağrı, "Af", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 394.

²⁵ Sahip Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, Fecr Yay., Ankara 2013, s. 90.

²⁶ Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Savaş Kitabevi, Ankara 2008, s. 428; Harun Ağa, *Af Yasaları ve Polis: Ankara Asayiş ve Terörle Mücadele Polisinin Af Algılaması*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 111; Sözüer, "Türk Hukukunda Af", s. 223; Soyaslan, "Af", s. 412; Özek, "Umumi Af", s.119.

²⁷ Maurice Gand, "Umumi Af ve Disiplin Cezaları", Çev. Hakkı Demirel, C. XI, S. 3-4, *AÜHFD*, Ankara 1954, s. 111; Sözüer, "Türk Hukukunda Af", s. 223.

²⁸ Kemal Gözler, "Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi", C. XVIII, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara 2001, s. 299; Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 57.

devamını yasaklayan ve hali hazırda verilmiş bulunan mahkumiyetleri ortadan kaldıran bir tasarruftur".²⁹ Başka bir tanımlamada; "Sosyal fayda düşünceleriyle bütün veya belirli suçları ve hükmedilmiş ise cezaları bütün sonuçlarıyla beraber düşüren yasama işlemidir." şeklinde ifade edilmiştir.³⁰ Birçok tarifi bulunan genel affin gayesi toplumda yatışmayı, sulh ve sükûnu temin etmektir. Bunların gerçekleşebilmesi için de geçmişte olmuş bir takım olayların unutulması ve bunların adeta hiç olmamış gibi kabul edilmesi gerekmektedir.³¹ Kısacası genel affa, suç ve ceza ortadan kaldırılmakla beraber kanundan yararlanan kişi hiç suç işlememiş gibi görülür.³² Bu bağlamda daha çok inkılâp, ihtilal, savaş ve politik krizlerden sonra çıkarılır ve birçok çeşidi vardır.³³ Çalışmada genel af çeşitlerine değinmenin daha çok hukuk ilmini ilgilendirdiği düşünülerek bu konuya temas edilmemiştir.³⁴

Genel af hakkında en çok tartışılan konulardan birisi affın bir yargı mı yoksa yasama tasarrufu mu olduğu meselesidir. Toplumdaki genel kanının tersine genel af, yargı değil bir yasama tasarrufudur. Genel af, bir yargı tasarrufu olmadığı için meclis ve devlet başkanı kanunu çıkarırlarken mahkemelerinin görevleri içerisinde olan meseleleri tetkik edemezler.³⁵ Ayrıca yargının işlerliğine herhangi bir müdahalede bulunmadığı gibi cezanın verilmiş şekliyle de ilgilenebilirler. Daha çok toplumsal fayda gözetilerek biçimlendirilirler.³⁶

Genel af, mahkumiyetten önce de sonra da gerçekleştirilebilir ancak her iki durumda da geçmişte ortadan kaldırmaktadır. Böylece işlenen suç artık takip

²⁹ Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 54.

³⁰ Dönmezer-Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. I, s. 952.

³¹ Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 55; Özek, "Umumi Af", s. 121; Ağa, *Af Yasaları ve Polis*, s.10.

³² Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, s. 428; Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 57; Özek, "Umumi Af", s. 141.

³³ Araştırmada incelenen af kanunlarında her ne kadar toplumun huzurunu sağlama amacı olsa da asıl gaye askeri ve siyasi. Nitekim bunda dönemin olağanüstü şartların etkisi vardır. Asayişin bozulduğu, eşkıyalığın arttığı, asker firarilerinin ve hayatını kaybeden insanların had safhaya ulaştığı bir dönemde affın bu amaçlarla çıkarılması son derece mantıklıdır.

³⁴ Affın çeşitleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af*, s. 54-65.

³⁵ Cahide Sınmaz Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 4, 5, 10.

³⁶ Tahsin Adam, "Af salahiyeti", *Adliye Ceridesi*, Ankara 1941, s. 861.

edilmez. Ayrıca şahsî hukuk davalarını etkilemez³⁷ ve kamu davasını düşürerek hükmedilmiş cezaları ortadan kaldırır. Böylelikle mahkûmiyeti bütün sonuçlarıyla ortadan kaldırmış olur.³⁸

Günümüz batı hukukunda “*amnesty*” sözcüğü daha çok genel af anlamında kullanılmaktadır. Özel af anlamında kullanılan kelime ise “*grace*” sözcüğüdür. Bu kelime Yunancada, iyilik, yardım, bağışlama anlamlarına gelene “*gratia*” sözcüğünden gelmektedir. Bunun İngilizce karşılığı ise *pardondur*.³⁹ Özel af, cezayı kaldıran, hafifleten veya değiştiren bir tasarruftur. Buna göre; sonuçları ve tesirleri bakımından genel affa göre çok daha dardır.⁴⁰ Ferdî⁴¹ ve toplu olmak üzere iki türdür.

Netice itibariyle hapis cezasına son veren veya bu süreyi kısaltan özel af, isimleriyle belirtilmiş bir ya da birkaç kişi hakkında çıkarıldığında bireysel, belirli suçları işlemiş bütün mahkûmlar hakkında çıkarıldığında ise toplu özel af statüsünde olur.⁴²

b- Genel ve Özel Af Arasındaki Farklar

Genel af, mahkûmiyet kararını tüm sonuçlarıyla beraber yok sayan bir tasarruftur. Özel af ise cezayı ortadan kaldıran, azaltan veya daha hafif bir cezaya çeviren af çeşididir. Genel af, suçu ve cezayı ortadan kaldırmanın yanında kanundan yararlanan kişileri hiç suç işlememiş gibi sayar. Özel af ise suç değil sadece ceza ortadan kaldırılır. Genel af, bir yasa biçiminde ortaya çıkar. Suça ve cezaya ilişkin yargı kararının dışında kalır. Özel af sadece cezaya

³⁷ İncelenen dönem içerisinde çıkarılan af kanunlarının tamamında şahsî hukuk davaları af kapsamına alınmamıştır.

³⁸ Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, s. 430.

³⁹ Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 25.

⁴⁰ Mevlana Akagündüz, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006, s. 5; Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 66; Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, s. 428; Dönmezer-Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. III, s. 301-302.

⁴¹ Osmanlı Devleti’nde ferdi özel afları padişahlar çıkarmış olup Milli Mücadele döneminde ise bu yetki TBMM tarafından sıkça kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde de TBMM’nin çıkardığı özel af uygulamalarına değinilmiştir. Bu afların çoğunluğu ferdi özel af olup genellikle hastalık ve yaşlılığa bağlı olarak çıkarılmışlardır.

⁴² Soyaslan, “Af”, s. 250; Taner, *Ceza Hukuku*, s. 654; Dursun, “Af Kavramına Genel Bir Bakış”, s. 394.

ilişkindir. Mahkûmiyete, suça veya suçluluğa etkisi yoktur ve daha çok adlî hataların düzeltilmesi, yaşlı ve hasta hükümlülerle ilgili insanî bir görevi yerine getirmek amacını taşır.⁴³ Başka bir ifadeyle özel af yalnızca cezayı ortadan kaldırır. Ancak mahkûmiyetin bütün neticeleri bâki kalır.

Bir affin genel mi özel mi olduğunu aftan yararlananların sayıları değil affin sonuçları belirler. Bu etkiyi gösteren af bir tek kişi için çıkarılsa bile genel af olarak sayılır. Bu çerçevede af birden çok kişiye çıkarılsa bile özel af olarak kabul edilir. Ayrıca genel af sadece kanunla yapılabilirken özel afta buna her zaman gerek yoktur.⁴⁴ Esasen genel affi özel aftan ayıran en önemli özellik hem kamu davasına hem de mahkûmiyete tesir edebilmesidir.⁴⁵

B- TARİHÎ GELİŞİMİ

1- Batı Hukukunda Af

Af, eski toplumlara kadar giden bir uygulama olup cezalandırmayla yaşıttır.⁴⁶ İnsanların gerek ihtirasları gerekse aralarındaki çatışmalar nedeniyle kurallara/kanunlara uymadıkları görülür. Bundan dolayı insanlık tarihi boyunca birçok toplum kamu düzenini korumak amacıyla kanunlara uymayanları cezalandırmış ve gerektiğinde af yetkisini kullanmıştır.⁴⁷ Ancak modern devlet anlayışının olmadığı devirlerde aflar bugünkü manada olmayıp daha çok suçtan zarar görene tanınmış ve sınırlı suçlar için çıkarılmıştır.⁴⁸

Modernite öncesi kişisel öç hakkının yaygın olması sebebiyle suç, yalnızca mağdur olan şahsı ilgilendirirdi. Bu nedenle mağdur veya yakını, suçlu ile uzlaşarak o kişiyi affedebilirlerdi. Hükümdarlar ise sahip oldukları gücün sonucu olarak af yetkisini kendilerinde bulundurmışlardı.⁴⁹ Eski Yunan'da ilk

⁴³ Ağa, *Af Yasaları ve Polis*, s. 10.

⁴⁴ Dursun, "Af Kavramına Genel Bir Bakış", s. 385-386; Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, s.429; Taner, *Ceza Hukuku*, s. 666; Gözler, "Anayasa Hukukunda Af Yetkisi", s. 299; Seydioğulları, "Türkiye'de Ceza Afları", s. 5. Padişahlar gerek gördüklerinde kanun çıkarmadan da birçok kez özel af yetkilerini kullanmışlardır.

⁴⁵ Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 64.

⁴⁶ Soyaslan, "Af", s. 414.

⁴⁷ Sırrı Uzunhasanoğlu, *Tekerrür ve İlgili Af, Adli Sicil Sabıka, Eşkâl ve Hüviyeti Tespit Müesseseleri*, Ankara 1961, s. 14; Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 60.

⁴⁸ Özek, "Umumi Af", s. 122.

⁴⁹ Seydioğulları, "Türkiye'de Ceza Afları", s. 3.

defa “*Geçmişi Unutma Kanunu*” çıkarılmış ve bu kanuna bağışlamak, unutmak anlamına gelen “*emnestos*” adını vermiştir.⁵⁰ Af, Roma hukukuna buradan geçmiş ve gerektiğinde imparator veya senato tarafından uygulanmıştır.⁵¹ Sonrasında Roma hukukundan Avrupa hukukuna yerleşmiştir.⁵² Ortaçağ Avrupa’sında bedene ve hayata yönelik cezalarda mağdurun affetme yetkisi kısmen devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde kralların yanı sıra feodal beylerin de affetme yetkisi vardır. Ancak daha sonra merkezi yönetimlerin güçlenmesiyle beraber bu yetki tamamen krallarda toplanmıştır.⁵³

İlk dönem Fransız hukukunda genel af yetkisi senyörlere aitti. Ancak Fransız İhtilali’nin ardından affın yürütme organınca kullanılması, benimsenen kuvvetler ayrılığı prensibine göre yürütmenin yargıya müdahalesi olarak kabul edilmiş ve bu nedenle 1791 yılında Fransız Ceza Kanununun 13. maddesine göre cinai suçlar için af kaldırılmıştır. 1802 yılında ise senato kararıyla imparator af çıkarma yetkisini elde etmiştir. 1848 yılında özel af yetkisi devlet başkanına, genel af ise meclise verilmişken⁵⁴, 1852 yılında tekrar imparatora geçmiş en sonunda imparatorluğun yıkılmasından sonra 1875 Anayasası ile beraber meclise verilmiştir. Ortaçağ İngiltere’sinde af yetkisi krala aittir. Parlamentolu sisteme geçildikten sonra genel af yetkisi parlamentoya, özel af yetkisi ise krala verilmiştir. İngiliz tarihinde birçok kez genel af çıkarılmış olup özellikle 1651, 1660, 1873 ve 1903 yıllarındaki aflar geniş kapsamlı olanlardır.⁵⁵ Amerika’da 1789 Anayasası, başkana, cezaların affını geciktirmek ve özel af yetkisini federal bir hak olarak tanımıştır. Başkanın af yetkisini kullanabilmesi için suçlunun ihlal ettiği kanunun da federal olması gerekir. Amerika kanunlarında özel af hükümden sonra olabileceği gibi hükümden önce de olabilir. Genel af yetkisi ise parlamentoya aittir.⁵⁶

⁵⁰ Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 25.

⁵¹ Adem Sözüer, “Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği İle Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu”, S. 18, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara 2001, s. 224.

⁵² Özek, “Umumi Af”, s. 123; Soyaslan, “Af”, s. 414.

⁵³ Seydioğulları, “Türkiye’de Ceza Afları”, s. 4; Özek, “Umumi Af”, s. 124.

⁵⁴ Beroje, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 29.

⁵⁵ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 8.

⁵⁶ Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 30.

2- Osmanlı Hukukunda Af

Kuran'da değişik anlam ve kullanımlarıyla 35 yerde geçen⁵⁷ af kelimesi İslam öncesi Arap toplumunda acizlik sayıldığından çok fazla uygulanmamıştır. Buna karşılık İslam'ın gelmesiyle beraber toplum nazarında daha fazla değer kazanmıştır. Çünkü İslam'da affetmek önemli faziletler arasında sayılmıştır.⁵⁸ İslam hukuku doktrininde af, suç çeşitlerine veya doğurduğu sonuçlara göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazı din âlimleri affı kasten öldürme ve müessir⁵⁹ fiilde bulunma suçlarında diyetin kabul edilmesi şeklinde tarif etmektedir. Başka bir görüş hak sahibinin hakkını bağışlaması ve ceza talebinde bulunmamasıdır. Benzer bir tanımlamada toplumun suç üzerine lazım gelen hakkının bir kısmından veya tamamından vazgeçmesi veya işlenen bir kusuru ortadan kaldırmasıdır.⁶⁰

Kanun-ı Esasi öncesinde Osmanlı Devleti'nin af sistemi ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Dönemin ceza hukukunda af kavramı bir ayrıma tabi tutulmadan bütün çeşitleri ile birlikte ortak bir anlamda ifade edilmiş ve İslam hukukundan etkilenmiştir. Bu dönemde mahkemeler veya padişah tarafından hükmedilen cezalar, yine padişahın bir emri sonunda ortadan kaldırabilmekteydi. Nitekim klasik dönemde padişahın af kullanma yetkisi daha bireysel ve toplu aflara yönelikti.⁶¹ Bu çeşit aflarda padişah gerek mahkeme gerekse bizzat kendisinin vermiş olduğu siyaseten katl hükmünü ortadan kaldırır veya yerine başka bir ceza ikame ederdi. Mesela; II. Mustafa döneminde katline hüküm verilen Hasan Paşa, katline memur olanı öldürüp kaçtığı halde III. Ahmet'in cülusundan sonra işlediği suçlar affedilerek Rumeli Valisi yapılmıştır.⁶² Netice itibariyle Osmanlı klasik döneminde af belli prensiplere bağlı olmayıp sonuçları da kesin değildir.⁶³

⁵⁷ Çağrı, "AF", s. 394; Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s.2, 10, 45.

⁵⁸ Çağrı, "AF", s. 394.

⁵⁹ Bir kimsenin bedenine, aklî ve ruhî durumuna zarar veren fiildir.

⁶⁰ Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 43, 44.

⁶¹ Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 31.

⁶² Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 36.

⁶³ Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 84-85.

Ayrıca Osmanlı padişahları hadd ve kısas cezalarını affetmekten kaçınmışlardır. Ancak İslam hukukunda siyasî aflar hükümdara bırakılmıştır.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman *afv-ı şahane*, *afv-ı umumi*, *afv-ı âli* isimleri altında aflar çıkarılmıştır. Bu şekilde isimlendirilen aflar daha çok padişahların tahta geçişlerinde⁶⁵, kendi doğum günlerinde⁶⁶, ziyaret ettikleri şehirlerde⁶⁷, bayramlarda⁶⁸, mevlit geceleri gibi dini günlerde⁶⁹, kronik hastalıklarda⁷⁰ veya meşrutiyetin ilanı gibi önemli günlerde ilan edilmiştir. Bunların dışında savaş sonrasında, isyanların bastırılması sonucunda aflar ilan edilmiştir.⁷¹ Küçük Kaynarca ve Ayastefanos Antlaşmalarında çıkarılan aflar buna örnek gösterilebilir.⁷²

Osmanlı padişahları, bireysel veya toplu olarak suçluları affetme yetkisine sahip olmasına karşılık affa ilişkin en önemli yazılı hüküm 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununda yer almıştır. Bu kanunun 47. maddesine göre; idam cezasını küreğe, kürek cezasını kal'a-bendliğe, müebbet kal'a-bendliği geçici kal'a-bendliğe çevirme ve affetme yetkisi padişaha ait kılınmıştır.⁷³ Kanun-ı Esasi'nin yedinci maddesindeki “*ve mücazati kanuniyenin tahfifi ve affi...*

⁶⁴ İslam hukukunda siyasî aflar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 212-218.

⁶⁵ BOA, MV, 127/249; BOA, HR.SYS, 2458/35.

⁶⁶ “Sultan Abdülmecid'in doğum günü sebebiyle Tersane-i Âmire zindanı, Bâb-ı Âli, Bâb-ı Seraskeri ile Ticarethane-i Âmire hapisanelerinde tutulan borçlu fukara ile hafif suç mahkumları affedilmiştir”, Yıldız, Mapusâne, s. 52.

⁶⁷ “Padişah Sultan Mehmet Reşad 17 Ekim 1910'da Edirne'yi ziyaret etmesi münasebetiyle mahkumlardan cezasının üçte ikisini tamamlayanları affetmiştir”, Ahmet Halaçoğlu, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar”, XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı), TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 2515.

⁶⁸ 1266 senesi Kurban Bayramında hafif suçlular için af çıkarılmıştır, Yıldız, Mapusâne, s. 300; Divan-ı Harb-i Örfî kararıyla üç seneye mahkum olan Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi Mustafa Kurban Bayramı hürmetine afv-ı âliye mazhar olmuştur, BOA, BEO, 3829/287155; BOA, BEO, 3829/287155; BOA, DH.MB.HPS, 108/4; BOA, İ.DH, 1482/28; 1910 senesinde İyd-i Milli sebebiyle Dersaadet, Adana, Halep, Kosova, Manastır'daki bir kısım mahkum affedilmiştir. BOA, İ.DH, 1482/28.

⁶⁹ BOA, DH.MB.HPS.M, 40/88.

⁷⁰ Yıldız, Mapusâne, s. 144, 302-307.

⁷¹ Halaçoğlu, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar”, s. 2515.

⁷² Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1953, s. 129, 395.

⁷³ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2000, s. 75; Soyaslan, “Af”, s. 414; Seydioğulları, “Türkiye'de Ceza Afları”, s. 3.

hukuku mukadde-i padişahi cümlesindedir.”⁷⁴ ibaresi ile de af çıkarma yetkisi padişaha verilmiştir. Böylelikle zaten padişaha ait olan bu yetki anayasal bir hüviyet kazanmıştır. 1909 yılında yapılan anayasa değişikliği sonucunda yedinci madde değiştirilerek ilk defa genel af terimi Türk hukuk literatürüne girmiştir. Buna göre “*mücazâtı kanuniyenin tahfif veya affi padişaha, genel af yetkisi ise meclisinin tasvibiyle padişaha aittir.*” şeklinde değiştirilmiştir.⁷⁵ Yedinci maddenin değişiklikten önceki metninde yer alan “*mücazâtı kanuniyenin tahfifi ve affi*” ifadesinin genel affi kapsayıp kapsamadığı ise tartışmalıdır. Bazı hukukçular bu tabirin özel affa ilişkin olduğunu söylerken diğerleri genel affi da kapsadığı kanaatindedir.⁷⁶ Nitekim dönemin önemli hukukçularından biri olan Celalettin Arif Bey⁷⁷, Kanun-ı Esasi’nin tadiline kadar olan kısımda padişahın genel/özel af hakkını geçmişi kapsayacak şekilde kullanabileceğini yazmıştır. Böylelikle 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi’nin yedinci maddesinde padişaha tanınan yetki hem genel affi hem de özel affi kapsamaktadır.⁷⁸

Padişahların önemli günler ve siyasî olaylarda af çıkardığı ile ilgili Osmanlı tarihinde pek çok olay görülebilir. Mesela; 1874 yılında 94 tutuklu Ramazan Bayramı’na hürmet ve padişaha sadakatten dolayı affedilmiştir. 1912 yılında ise millî bayram dolayısıyla 103 mahkum affedilmiştir. Tanzimat’tan II. Meşrutiyete kadar af yetkisinin en fazla kullanıldığı dönemlerden birisi II. Abdülhamit dönemidir.⁷⁹ Bu dönemdeki aflar bir yandan dış politikada siyasî bir argüman olarak diğer yandan ise iç ve dış etkenlerin şekillendirdiği isyan ve

⁷⁴ *Düstur*, I. Tertip, C. IV, s. 4-20.

⁷⁵ Burhan Gürdoğan, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Türkiye’de Ceza Afları”, *AÜHFD*, Ankara 1959, s. 94.

⁷⁶ Soyaslan, “Af”, s. 415; Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, s.75; Gürdoğan, “Türkiye’de Ceza Afları”, s. 94; Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, s. 33.

⁷⁷ Celalettin Arif Bey; Askeri Rüştüye ve Mekteb-i Sultani’yi bitirdikten sonra Fransa’da hukuk eğitimi görmüştür. Bir dönem avukatlık yaptıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebinde derslere girmeye başlamıştır. İstanbul Barosu’nun kuruluşunda yer almıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin başkanlığını yapmış, meclisin İngilizlerce dağıtılmasının ardından Anadolu’ya geçip Milli Mücadele’ye destek olmuştur. Daha sonra TBMM ikinci başkanlığı, Adliye Vekilliği, Roma Büyükelçiliği görevlerinde bulunan Celalettin Arif Bey, 1928 yılında Paris’te vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Selvi, *Büyük Millet Meclisi’nde Celeddin Arif Bey (1875-1930)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1994.

⁷⁸ Keyman, *Türk Hukukunda Af*, s. 86.

⁷⁹ Bkz. Ahmet Halaçoğlu, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyamları Açısından Bir Değerlendirmesi”, s. 2513-2516.

eşkıyalık faaliyetleri karşısında devletin aczini giderebilmek amacıyla kullanılmıştır.⁸⁰ Bu amaçla Ege, Doğu Anadolu ve Balkanlarda çete mensuplarına yönelik birçok af çıkarılmıştır. 1893 yılında 18 yıldır eşkıyalık yapan Zeybek İnce Mehmet ve yandaşlarının affedilmesi ile 1902 yılında Çakırcalı çetesinin affedilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁸¹

I. TBMM döneminde yürürlükte olan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda genel af ile ilgili herhangi bir açık hüküm yer almaz. Ancak kanunun yedinci maddesindeki “*Ahkâmı şer’iyyenin tenfizi, umum kavaninin vazı’, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuk-ı esasiye Büyük Millet Meclisine aittir*” ibaresi yer alır.⁸² Burada açıkça genel af bahsedilmemesine rağmen, af yetkisinin yasama organında olduğu anlaşılmaktadır.⁸³ 1921 Ankara Antlaşması uyarınca Adana ve havalisinde kısmî bir genel af ilan edilmesi bunu destekler niteliktedir.

⁸⁰ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 42, 43.

⁸¹ Sabri Yetkin, *Ege’de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s. 94, 119.

⁸² *TBMM Kavanin Mecmuası*, D. I, C. I, Kanun No: 85, s. 89-91.

⁸³ Özek, “Umumi Af”, s. 127, 128.

İKİNCİ BÖLÜM

AFLARIN GEREKÇELERİ VE MAHİYETİ

A- II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE AF

1- II. Meşrutiyet'e Giden Süreç ve Affın Gerekçeleri

Batılılaşma süreci Türk modernleşme tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu süreç Tanzimat döneminde bir grup aydının çalışmalarıyla beraber ivme kazanmış ve bu sayede 1876 yılında ilk defa meşrutî rejime geçilmiştir.⁸⁴ Türk modernleşmesi açısından meşrutiyetin ilanı ve hemen arkasından anayasanın yapılarak bir meclisin toplanması önemli bir aşamadır.⁸⁵ Ancak meclis, gerek II. Abdülhamit'in isteksizliğinden gerekse dönemin siyasî ve sosyal şartlarından dolayı çok fazla faaliyet gösterememiş ve 14 Şubat 1878'de Abdülhamit tarafından süresiz olarak tatil edilmiştir.⁸⁶ Parlatmentonun kapatılmasının ardından yaklaşık 30 yıl boyunca anayasa rafa kaldırılmıştır.⁸⁷ Ancak II. Abdülhamit'in tek adam mantıklı yönetim biçimine karşı anayasayı yeniden yürürlüğe koyabilmek amacıyla Jön Türkler⁸⁸ olarak adlandırılan yeni bir muhalefet doğmuştur. Bu hareket 1889 yılında örgütlü hale gelmiş ve İttihad-ı Osmanî isimli bir cemiyet kurulmuştur.⁸⁹ Kurulduğu günlerde sarayın hafiyelerine yakalanmamak için gizlilik içerisinde çalışmıştır. 1896 yılına gelindiğinde gücünü gösterebilmek amacıyla bir hükümet darbesi planlamış ancak planın ortaya çıkmasıyla pek çok muhalif ya tutuklanmış ya da sürgüne

⁸⁴ Nevzat Artuç, "II. Meşrutiyetin İlanı", C. I, *Doğu Batı*, S. 45, Ankara 2008, s. 66; M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Çev. Mehmet Morali, Alkım Yay., İstanbul 2005, s. 90-91.

⁸⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Bir Başkaldırı Odağı ve Ortamı Olarak Selanik ve Makedonya", *Yadigâr-ı Meşrutiyet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010, s. 216.

⁸⁶ Feridun Kandemir, *Zindan Hatıraları 1848-1908*, C. I, Sinan Matbaası, İstanbul 1932, s. 76.

⁸⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 122.

⁸⁸ 1865 yılında İstanbul'da altı genç tarafından meşrutiyeti kurmak amacıyla başlatılmış bir hareket olup sonraları *Yeni Osmanlılar*, *Jön Türkler* adını almış ve ileride kurulacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelini oluşturmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

⁸⁹ Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 54.

gönderilmiştir.⁹⁰ Bu olaydan sonra cemiyetin yurt içindeki faaliyetleri ciddi manada darbe yemiştir. Bu nedenle belli bir dönem yurt dışında faaliyetlerine ağırlık vermiştir.⁹¹

1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yunanlılara karşı zafer kazanılması padişahın ülkedeki otoritesini daha da pekiştirmiş ve bunun sonucu olarak yurt dışındaki muhalefetle daha kolay mücadele edilebilmiştir. Ayrıca Avrupa'daki Jön Türkler'in liderlerinden Mizancı Murat⁹² gibi önemli bir isim Abdülhamit'in ıslahat yapma ve genel af çıkarma teklifi üzerine ülkeye dönmüş bu da Padişahın elini güçlendirmiştir.⁹³ II. Abdülhamit'in yaptığı bu hamleler muhalefetin gerek içerde gerek dışarda inandırıcılığını kaybetmesine neden olmuştur.⁹⁴ Ancak 1899 yılında Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın iki oğluyla⁹⁵ beraber yurt dışına kaçması olayların seyrini değiştirmiş ve Jön Türk hareketinin yeniden canlanmasına katkı sağlamıştır.⁹⁶ Mahmut Paşa'nın getirdiği heyecanla canlanan ilk kongresini 1902 yılında Paris'te yapmıştır.⁹⁷ Burada cemiyet, adem-i merkeziyet fikrini savunan Prens Sabahattin öncülüğündeki grupta,

⁹⁰ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yay., İstanbul 2006, s. 47-52; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 214-218; Akşin, *Jön Türkler*, s. 60.

⁹¹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.64; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 136-137.

⁹² Meşrutiyet dönemi önemli fikir adamlarındandır. Uzunca yıllar devlet memurluğu görevi yapmıştır. Adı çıkardığı Mizan gazetesi ile özdeşleşmiştir. Bir dönem İTC'de etkili bir kişilik olmuş ancak daha sonra II. Abdülhamit'in teklifi üzerine İstanbul'a dönmüştür. 1899 yılında Şura-yı Devlet-i Maliye Dairesi üyeliğine getirilmiş, II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber bu görevden ayrılmış ve İttihat ve Terakki yönetimine muhalefet etmeye başlamıştır. 31 Mart Vakasına karıştığı iddiasıyla hapsedilmiş ancak 1912'de Mahmut Şevket Paşa'nın çıkardığı genel af ile tekrar serbest kalmıştır. 15 Nisan 1917 tarihinde ise hayatını kaybetmiştir.

⁹³ Nitekim Jön Türkler'in önemli simalarından Dr. Abdullah Cevdet, İshak Sukuti gibi isimler II. Abdülhamit'e güvenilmemesi gerektiğini söyleyerek teklifi kabul etmemişlerdir. Haklı oldukları kısa süre içinde anlaşılmıştır. Özellikle genel affı kabul ve ilan edeceğini söyleyen ve cülus yıldönümü nedeniyle bütün siyasî suçluların affedilecekleri teminatını veren Padişah bu af hiçbir zaman uygulamamıştır.

⁹⁴ Mehmet Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, Sadeleştiren: Ahmet Varol, İnkılap Yay., İstanbul 1990, s. 21; Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", s. 25; Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s.66.

⁹⁵ Oğullarından birinin ismi Lütfullah diğeri ise Sabahattin'dir. Sabahattin daha sonra Prens Sabahattin olarak anılacaktır.

⁹⁶ Hanioğlu, *Jön Türklük*, s. 342-343; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 138; Akşin, *Jön Türkler*, s. 77-78.

⁹⁷ Veli Deniz Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Yeni İnsan Yay., İstanbul 2008, s. 28; Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 95; Akşin, *Jön Türkler*, s. 80.

merkeziyetçiliği savunan Ahmet Rıza öncülüğündeki grup tarafından ikiye bölündü. Kongreden sonra Ahmet Rıza'nın temsilcisi olduğu grup İttihat ve Terakki Cemiyeti⁹⁸ adıyla faaliyetlerini sürdürdü.⁹⁹

Muhalefetin 1905'e kadarki serüveni inişli çıkışlı olmuştur. Ancak 1905 yılında pek çok genç subayın cemiyete katılımıyla güçlenen İTC giderek II. Abdülhamit'i tehdit eder hale gelmiştir. Özellikle Üçüncü Ordu içerisinde oldukça söz sahibi olan cemiyet Makedonya'da etkili bir şekilde teşkilatlanmıştır. İTC'nin bu yıllarda ilerleme kaydetmesinde ordunun desteğinin yanı sıra uluslararası gelişmelerin de etkisi vardır. Öncelikle 1904-1905 yılları arasında Rus-Japon savaşı bitiminde Rusların ağır yenilgiler alması sonucunda Rusya'da Çar'ın yasama meclisi açmayı kabul etmesi ve ardından 1906 yılında İran'da meşruti bir yönetimin oluşması Jön Türkleri cesaretlendiren olaylardır.¹⁰⁰ Ayrıca içerde Ermeni, Bulgar ve Rum çetelerinin yaptığı terör faaliyetleri ile Anadolu'nun farklı şehirlerinde vergilerin fazlalığından şikâyetçi olan tebaanın isyan etmesi İTC'nin elini daha da güçlendirmiştir.¹⁰¹

1908 yılına gelindiğinde cemiyet artık gizli saklı faaliyet göstermeyi bir yana bırakıp aleni şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁰² Özellikle aynı yılın haziranında Reval'de Rus Çarı ile İngiliz Kralının buluşup Makedonya'yı Osmanlı'dan koparmaya yönelik aldıkları karar, İTC için deyim yerindeyse bardağı taşıran son damla olmuştur. Reval görüşmesinden sonra İTC mensubu bazı subaylar 3 Temmuz 1908'de Resne'de adamlarıyla dağa çıkmış ve bu sayede meşrutiyetin yeniden ilan süreci başlamıştır.¹⁰³ Bu olaydan sonra İTC, Reval görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin taksiminin görüşüldüğü ve bunun tek sorumlusunun Abdülhamit yönetimi olduğu gibi propagandalara devam etmiştir. Haber

⁹⁸ Bundan sonra İTC şeklinde kısaltılacaktır.

⁹⁹ Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu*, s. 20; Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", s. 27; Ahmet Rıza Bey, *Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yay., İstanbul 1998, s. 23-24.

¹⁰⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 140; Çavdar, *Demokrasi Tarihi*, s. 101.

¹⁰¹ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayla Erdal, İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 37, 40, 41, 44; Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", s. 30; Çavdar, *Demokrasi Tarihi*, s. 92-93.

¹⁰² Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yay., İstanbul 2010, s. 15-16.

¹⁰³ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Türdav Ofset, İstanbul 1986, s. 308; Çavdar, *Demokrasi Tarihi*, s. 109-110; Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 172-174.

İstanbul'a ulaştığında Padişah olayı araştırması için Şemsi Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Ancak Paşa Manastır'da harekât planını İstanbul'a bildirmek için gittiği postaneden çıkarken İttihatçılar tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁰⁴ Şemsi Paşa'nın öldürülmesinden sonra hükümet daha yumuşak bir politika takip ederek ayaklanan genç subayları terfi, paye ve hediye vererek etkisiz duruma getirmeye çalışmıştır. Fakat girişilen bütün teşebbüslere rağmen ayaklanma temmuz ortasında merkezi Selanik'teki Üçüncü Orduyu bütünüyle etkisi altına almış ve Edirne'de bulunan İkinci Ordu ile İzmir'de bulunan birliklere sıçramıştır.¹⁰⁵ Yaşanan gelişmeler II. Abdülhamit'in otoritesini iyiden iyiye sarsmış ve İTC'nin gücünü bir kez daha saraya göstermiştir. Bu gelişme üzerine olayları yatıştırabilmek amacıyla ilk önce Avlonyalı Ferit Paşa sadrazamlıktan azledilip yerine Sait Paşa sadarete getirilmiş ardından Tatar Osman Paşa bölgeye gönderilmiştir.¹⁰⁶ Nitekim Osman Paşa olayları kontrol altına alamadığı gibi kendisi adamlarıyla beraber kaçırılmıştır. Yapılan bütün teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması ve bölgedeki askeri birliklerin İTC kontrolüne girmesi sonucunda yapılacak pek bir şey kalmamıştır. Makedonya'daki olayların kontrolden çıkması II. Abdülhamit'i 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti yeniden ilan etmeye zorlamıştır.¹⁰⁷ Hadise İstanbul'da akşamdan haber alınmış olup ertesi gün gazetelerin resmi tebliğ sütunlarında alelade bir şekilde duyurulmuştur.¹⁰⁸

Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyla beraber ülke genelinde adeta bir bayram havası yaşanmıştır. Devleti teşkil eden Müslim-gayrimüslim bütün tebaa barış ve kardeşlik edasıyla hareket etmiş ve hükümet

¹⁰⁴ Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Giriş: İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986, s. 123-124; Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s. 312-313.

¹⁰⁵ Kansu, *1908 Devrimi*, s. 148; Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu*, s. 22.

¹⁰⁶ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Hatıralarım*, Selçuk Yay., Ankara 1984, s. 131; M. Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu*, s. 23; Ali Münif Bey, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, Haz. Taha Toros, İsis Yay., İstanbul 1996, s. 39; Artuç, "II. Meşrutiyetin İlanı", s.73; Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 203.

¹⁰⁷ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yay., İstanbul 2012, s. 21; Eroğul, "1908 Devrimi'ni İzleyen Anayasa Değişikliği", s. 85; A. Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, s. 131; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s.26-27; Ahmet Rıza Bey, *Anıları*, s. 24; Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s. 325-326; Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 203.

¹⁰⁸ *Sabah*, 12 Temmuz 1324 (25 Temmuz 1908), nr. 6764, s. 1

konağının önüne gelerek sevinç gösterilerinde bulunmuştur.¹⁰⁹ Kalabalık bir ara pey artmış ve yaşasın meşrutiyet sloganları atılmıştır. Bu heyecan/kargaşa İstanbul'un dışında Anadolu'nun birçok şehrinde de görülmüştür. Gösterilerin artması beraberinde devlet erkânını korkutmaya başlamış bunun üzerine olayların önünü alabilmek amacıyla 27-28 Temmuz günlerinde halkın işine gücüne dönmesi için resmi ilanlar yayınlanmıştır.¹¹⁰ Bunun yanı sıra kalabalığın asker tarafından dağıtılması Padişaha önerildiyse de II. Abdülhamit bu teklifi kabul etmemiştir. Ali Münif Bey hatıratında bu günü “...meydanda Müslimgayrimüslim cemaat toplandı. Halk davul sesleriyle coşkun tezahürat içerisinde koşuyordu. Halkın tezahüratını ve bu hürriyet gününü tespit etmek için fotoğrafçı çağırttık.”¹¹¹ sözleriyle aktarmıştır. Bu coşku kısa bir süre sonra yerini taşkınlıklara bırakmış ve halk bazı yerlerde galeyana gelmiş hatta sarayın önünde bile nümayişler yapmaya başlamıştır.¹¹² Gösteriler başlangıçta tanınmış devlet adamlarının tasfiyesini veya meşrutiyete bağlılığı sağladığı için İTC tarafından yararlı görülmüş ancak daha sonra son derece tehlikeli bir hâl aldığı anlaşılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden sadarete gelen Sait Paşa hükümetinin ilk gündemi, geçmiş dönemdeki siyasî mahkum ve sürgünlere af çıkarılması olmuştur. Bunda geçmişteki mağduriyetlerin yanı sıra Makedonya'da yaşanan taşkınlıkların da etkisi büyüktür. Özellikle Selanik ve Manastır'da hapisanelerin halk tarafından boşaltılması ve hemen ardından İstanbul, Bursa gibi büyük şehirlerde de benzer olayların yaşanması hükümeti korkutmuştur.¹¹³ Yaşananlar üzerine bu tür olayların yayılıp kontrolden

¹⁰⁹ Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, TTK Yay., Ankara 1991, s. 7; Ömer Turan, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları”, *200 Yıllık Çağdaş Türk Diplomasisi*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 242; Faik Hürşit Günday, *Hayat ve Hatıralarım*, C. I, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1960, s. 7-8; Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 30-31; Karabekir, *İttihat ve Terakki*, s.334; Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 204-205.

¹¹⁰ Akşin, *Jön Türkler*, s. 140.

¹¹¹ Ali Münif Bey, *Hatıraları*, s. 38.

¹¹² Aynı yer.

¹¹³ “...Bir aralık İstanbul'daki umumi hapishanenin, halk tarafından boşaltıldığı işitildi. Bu sırada İstanbul'daki umumi hapishanenin boşaltıldığını öğrenen halk, Bursa'da bunu aynen tatbik etti. Diğer vilayetlerde de aynı vaziyetin vâki olduğu işitiliyordu. Yine o günlerde husule gelen karışıklıkların ekserisinde siyasi mücrimlerle idareten nefy edilenlerin tahliyesi hakkında

çıkması için tek çarenin genel af çıkarmak olduğu anlaşılmıştır. *Sabah* gazetesi 28 Temmuz 1908 tarihli nüshasında bu görüşü destekler nitelikte bir haber yapmış ve geçmişte yaşanan haksızlıklar, zulümler, sürgünlerden bahsederek Meşrutiyetin ilanından duyulan sevinci anlatmıştır. Bu yaşananlardan dolayı da af ilanının yerinde bir karar olduğunu savunmuştur.¹¹⁴ Zira hükümet affi kendi isteğiyle ilan etmese dahi II. Abdülhamit'in uzun iktidarı boyunca muhalif birçok kişinin sürgün, hapis gibi çeşitli cezalara çarptırılarak mağdur edildiği göz önüne alınırsa İTC'nin eninde sonunda bunu yapacağı belliydi. Ayrıca Makedonya'da birçok hapisane zaten boşaltılmıştı. Netice itibarıyla af bir zaruret halini almıştı.

2- Affin İlanı ve Kapsamı

Sait Paşa hükümeti yukarıda bahsedilen olayların ardından hem geçmişteki mağduriyetlerin giderilmesi için hem de memleketin birçok yerinde meydana gelen olayların daha da vahim bir hale gelmemesi amacıyla genel affi gündemine almıştır. Affi çıkarma amaçlarını ise şu şekilde dile getirmiştir: *“Hasan Fehmi Paşa, siyasî suçluların genel affa uğrayacakları bir kanun çıkaralım deyince Kâmil Paşa; böyle birden genel affa gidilmesi münasip değildir. Önce suçluların eski ve yeni sabıkaları incelenmeli ancak affa layık olabilecekler yararlandırılmalıdır demiştir. Bunun üzerine zaten Rumeli'deki hapishanelerde meşrutiyetin ilanından sonra her tür mahkumun çıkıp kaçtığını belirttim. Bu durum Anadolu'ya da sıçramış, Dahiliye Nazırına verilen emir üzerine şiddetli tedbirler alınmıştır. Konu o gün kapandı. Ertesi gün Padişah hazretlerine konuyu bir daha arz ettim ve o da bunu kabul etti.”*¹¹⁵ Yukarıda da bahsedildiği üzere gerek Makedonya gerekse Anadolu'nun bazı şehirlerinde hapishanelerin ahali tarafından boşaltılması sebebiyle af aslında bir zaruretin sonucuydu ve eğer böyle bir kanun çıkarılmazsa yaşanacak olaylardan dolayı devletin daha da zor duruma düşeceği aşikârdı. Bu durum Sait Paşa'nın 13

---

verilen kararın, halk tarafından adi mücrimlere de teşmiline kalkışılmasından ileri geldiği biliniyordu.”, Tevfik Biren, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, C. I, Haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yay., İstanbul 2006, s. 488-489.

¹¹⁴ *Sabah*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 6767, s. 1.

¹¹⁵ Sait Paşa, *Anılar*, Hür Yayın Ticaret A.Ş., İstanbul 1977, s. 317-320.

Ağustos'ta *Sabah*'a verdiği diğer bir mülakatta da aleni şekilde görülmektedir. Buna göre; Sait Paşa, siyasî mahkumlara genel affın gerekli bir şey olduğunu ancak adi suçlu mahkumların affedilmesinin yaşanan galeyan sonucunda mecburiyetten dolayı çıkarıldığını söylemiştir.¹¹⁶ *Sabah*'ın 15 Ağustos'taki nüshasında padişahın hiç kan dökmeden meşrutiyeti yeniden ilan ettiği ve ardından af çıkardığı belirtilmiş bu nedenle memleketin farklı yerlerindeki taşkınlıkların bir an evvel bitirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹¹⁷

24 Temmuz 1908'de yalnızca Makedonya'daki siyasî suçlular için çıkarılan af¹¹⁸, kamuoyundan gelen tepkiler üzerine 29-30 Temmuz 1908 tarihlerinde ülke genelinde adi suçları da içine alacak şekilde genişletilmiştir.¹¹⁹ Buna bağlı olarak kanuna adi suçlar ile cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar ve 15 seneden beri mahkum bulunan müebbet kal'a-bend ve kürek mahkumları dahil edilmiştir.¹²⁰ Bunun yanı sıra adi suçlardan idama mahkum olup 15

¹¹⁶ "...Ceraim-i adiyeye ile mahkumen hapisane-i umumiyyede bulunan mahbusin bir gürültü çıkarmışlardı. Bunlar gerçi kuvve-i cebriye ile itaate alınabilirdi. Lakin herhalde hapisanenin hasr-ı tazyik edilmesi ve mukabele edecek mahbusine karşı silah istimali halk arasında galeyan-ı efkâr mevcut bulunduğu bir sırada silah istimali münasip olamayacağı bahsinde ittihaz-ı efkâr hâsıl olmuştur. Bu nedenle ceraim-i adiyeye erbabının affı kararına ittihaz ile ol-babda irade-i seniyyeyi istihsal eyledi.", *Sabah*, 31 Temmuz 1324 (13 Ağustos 1908), nr. 6783, s. 1.

¹¹⁷ *Sabah*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 6767, s. 1.

¹¹⁸ *BOA, Y.PRK.A*, 15/13; *BOA, BEO*, 3362/252132; *BOA, BEO*, 3368/252548; *BOA, Y.A.HUS*, 523/173; *BOA, İ.DH*, 1467/48; *BOA, Y.EE*, 15/216; *Düstur*, II. Tertip, C. I, s. 3-6; *Sabah*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 6768, s. 1; *Sabah*, 25 Temmuz 1324 (7 Ağustos 1908), nr. 6777, s. 4; *Servet-i Fünun*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 3, s. 1-2; *Servet-i Fünun*, 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908), nr. 5, s. 1-2; *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 9819, s. 3; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 1-2; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, C. XX, S. 77, Ocak 1956, s. 172-174; Affın başlangıçta sadece Makedonya'daki mahkumları kapsamının zannımızca temel sebebi İttihat ve Terakki'nin bölgede çok güçlü olması ve zaten bölge hapisanelerinin bir kısmının halk tarafından boşaltılmış olmasıdır.

¹¹⁹ *BOA, BEO*, 3368/252561; *BOA, İ.DH*, 1467/32; *BOA, İ.DH*, 1467/48; *Düstur*, II. Tertip, C. I, s. 650; *Düstur*, II. Tertip, C. I, s. 40-42; *Takvim-i Vekayi*, 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), nr. 317, s. 2; *Tanin*, 19 Temmuz 1324 (1 Ağustos 1908), nr. 5095, s. 2; *Mizan*, 19 Temmuz 1324 (1 Ağustos 1908), nr. 3, s. 4; Taner Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", *Gazi Akademik Bakış*, C. III, S. 5, Ankara 2009, s. 43; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 68.

¹²⁰ *BOA, DH.MKT*, 1274/30, Lef 5; *BOA, BEO*, 3368/252561; *Düstur*, II. Tertip, C. I, s. 43; *Gazete*, 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908), nr. 19, s. 4; *Sabah*, 3 Ağustos 1324 (16 Ağustos 1908), nr. 6786, s. 2; *Sabah*, 3 Ağustos 1324 (16 Ağustos 1908), nr. 6786, s. 2; Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 1983, s. 333.

seneden fazla hapis yatmış olanlar af kapsamına alınmıştır.¹²¹ Buna kısa süre sonra asker firarileri de eklenmiştir.¹²² Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanından önce memuriyette bulunan ve bir şekilde siyasi suçlardan mahkum olanlar ile sürgüne gönderilenler aynı şekilde af kapsamına dahil edilmişlerdir.¹²³ Böylece af neredeyse bütün suçları kapsar hale gelmiştir. Ancak fiil-i şeni' olarak adlandırılan suçlar affın dışında tutulmuştur. Yine adi suçlu olup da aftan yararlananların polis olması engellenmiştir.¹²⁴ Kanunun ilanının ardından tahliye olacakların isim listelerinin nezaretlere gönderilmesi istenmiştir.¹²⁵ Ayrıca hükümet, vilâyet ve livalara telgraflar çekerek kanun hakkında bilgiler vermiş ve en kısa sürede uygulanmasını istemiştir.¹²⁶ Bunun üzerine birçok yerde siyasi suçlu şahsi davaları bâki kalmak üzere tahliye edilmeye başlamıştır.¹²⁷ *Sabah*, Hapishane-i Umumiden tahliye olacakların bir kısmının listesini yayınlamıştır.¹²⁸ Buna göre;

Tablo 1.

Ceza Müddeti	Tahliye olaklardan 45 kişi 6 aydan müebbede kadar kal'a-bendlik cezasına çarptırılmıştır. Bunlardan 11'i müebbed kal'a-bendliktir.
	1 kişi müebbed nefy/sürgün
	10 kişi idam

¹²¹ *BOA, MV*, 120/18.

¹²² "Memalik-i ecnebiyede bulunan asker firarilerinin afv-ı umumiden istifade edecekleri Harbiye Nezaretinden tamim edilmiş olduğundan bir kaç gündün beri vatandaşlarımız avdet etmeye başlamışlardır.", *Tanin*, 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908), nr. 32, s. 3; *İkdam*, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 5105, s. 3; *İttihat Terakki*, 17 Ağustos 1324 (30 Ağustos 1908), nr. 11, s.2.

¹²³ *BOA, BEO*, 3668/275073; *BOA, BEO*, 3368/252546; Kansu, *1908 Devrimi*, s.140.

¹²⁴ *BOA, DHEUM.THR*, 2/54.

¹²⁵ *BOA, BEO*, 3914/293533.

¹²⁶ *BOA, DH.MUI*, 2-3/29; *BOA, TFR.ISL*, 193/19203; *BOA, TFR.ISL*, 193/19206; *BOA, TFR.ISL*, 193/19201; *BOA, TFR.ISL*, 192/19199; *BOA, TFR.ISL*, 193/19202; *Sabah*, 22 Temmuz 1324 (4 Ağustos 1908), nr. 6774, s. 4; *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Temmuz 1324 (4 Ağustos 1908), nr. 9825, s. 3.

¹²⁷ *İkdam*, 23 Temmuz 1324 (05 Ağustos 1908), nr. 5099, s. 2; *Tercüman-ı Hakikat*, 25 Temmuz 1324 (7 Ağustos 1908), nr. 9819, s. 4; *Sabah*, 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908), nr. 6774, s. 4.

¹²⁸ *Sabah*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 6768, s. 3. Listenin tamamı Ek 11'dedir.

Habere göre siyasî ve adi suçlulardan toplam 120 kişi affedilmiştir. Ancak siyasî suçlularla ilgili genel bilgiler listede yer alırken adi suçlularla ilgili herhangi bir detay yazılmamıştır. *Tercüman-ı Hakikat*'in haberine göre kanun çıktıktan kısa bir süre sonra İstanbul hapisane-i umumisinden 55 siyasî mahkum daha tahliye edilmiştir.¹²⁹ Aynı gazetenin 7 ve 9 Ağustos 1908 tarihli nüshasında ise Erzurum merkezden 92, Erzincan'dan 8, Hınıs'tan 6, Beyazid¹³⁰ Sancağından 13, İzmir'de 54, Adana'da 33 kişi tahliye edildiği yazılmıştır.¹³¹ Bu tahliyelerin sonucunda birçok vilayette olduğu gibi Kastamonu'da da siyasî suçlular serbest kalmıştır.¹³² Tahliyelerle ilgili olarak dönemin diğer gazetelerinde de birçok haber yayınlamıştır.¹³³ Ancak gerek arşiv vesikalarında gerekse de süreli yayınlarda hangi hapisanelerden kaç mahkumun tahliye edildiğiyle ilgili genel bir istatistiki listeye rastlanmamıştır. Listeler genel olarak eksik ve azdır.

Af kanunu kamuoyuna duyurulunca hükümet konağı önündeki ve Sultan Ahmet Meydanındaki halk büyük bir sevinç yaşamıştır.¹³⁴ Buna bağlı olarak hükümete birçok yerden teşekkür telgrafları gelmiştir.¹³⁵ Özellikle Rumeli'de af memnuniyetle karşılanmış ve İstanbul'a teşekkür telgrafları çekilmiştir.¹³⁶

Affin kapsamı kanunda açıkça belirlenmiş olmasına rağmen uygulamada birçok sorunla karşılaşmıştır.¹³⁷ Bunlardan ilki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra işlenen suçlar için kanununun uygulanıp uygulanamayacağı

¹²⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 9819, s. 3.

¹³⁰ Çaldıran Savaşı'nın ardından Osmanlı hakimiyetine giren Beyazid Sancağı bu tarihten sonra Erzurum'a (bazen Van) bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise ismi Ağrı'ya çevrilmiştir.

¹³¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 25 Temmuz 1324 (7 Ağustos 1908), nr. 9828, s. 4; *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Temmuz 1324 (9 Ağustos 1908), nr. 9830, s. 4.

¹³² *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 9832, s. 4.

¹³³ *İkdam*, 28 Temmuz 1324 (10 Ağustos 1908), nr. 5104, s. 1; "Beyrut, Hüdavendigâr, Kastamonu, Suriye Vilayetlerinde ve Biga mutasarrıflığında politika mücrimleri kâmilen tahliye edilmiştir.", *İkdam*, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 5104, s. 4; *Sabah*, 3 Ağustos 1324 (16 Ağustos 1908), nr. 6786, s. 4.

¹³⁴ Türk geldi, *İşittiklerim*, s. 1-2; *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 9819, s. 3.

¹³⁵ *BOA, Y.A.HUS*, 523/173; *BOA, Y.A.HUS*, 524/73.

¹³⁶ *BOA, İ.DUİT*, 91/19.

¹³⁷ Bu konu çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı şekilde ele alınmıştır. Nitekim burada konunun bütünlüğü korumak amacıyla kısaca değinilmiştir.

veya uygulanacaksa bunun nasıl olacağıdır. Mesela Bitlis'te meşrutiyetin ilanından sonra suç işlemiş olan Hasan ve arkadaşlarının affa dahil edilip edilmeyecekleri Dahiliye Nezaretine sorularak konunun aydınlatılması istenmiştir.¹³⁸ Başka bir konu idari suçluların affa dahil edilip edilmeyeceğidir. Dahiliye Nezareti, bu mesele gündeme gelince idari suçların af kapsamına alındığını belirtmiştir.¹³⁹ Buna ilaveten ikilemde kalınmaması için memurların aftan önce işledikleri suçlardan bazıları idare mahkemelerine bırakılmıştır.¹⁴⁰

Kanuna, teslim olan eşkıya ve çete mensuplarının dahil edilmesi üzerine birçok eşkıya mensubu aman dilemiştir.¹⁴¹ Bu gelişme üzerine aftan yararlanmak isteyen Bulgar, Ulah, Rum çetelerinden 200 kadar kişi Üçüncü Orduya teslim olmuştur.¹⁴² Kosova'da birçok eşkıya silahlarını bırakmıştır.¹⁴³ Yanya'da ise ortalama 200 civarında eşkıyanın teslim olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁴ Bunlara ilaveten Bitlis'te aftan yararlanmak isteyen 61 Ermeni eşkıyası aman dilemiştir.¹⁴⁵ Debre'nin Katalina nahiyesindeki eşkıyaların teslim olması da buna eklenebilir.¹⁴⁶ Ayrıca önde gelen çete reisleri aftan aman dileyerek faydalanmışlardır. Bunlardan birisi Çakırcalı Kara Ali ve arkadaşlarıdır.¹⁴⁷ Aftan aşiret mensupları da yararlanmıştır. Bu hak üzerine birçok başvuru olmuş ve bu kişilerin birçoğu af kapsamına dahil edilmiştir. Böylelikle isyanların son bulması ve devlete bağlılığın artması amaçlanmıştır.

Aftan yalnızca mahkum ve tutuklular değil aynı zamanda sürgünler de yararlanmıştır. Bu bağlamda hükümet bir genelge yayınlamış ve ardından aftan yararlanmak isteyen Ermeni, Rum, Arnavut gibi farklı etnik gruplara mensup

¹³⁸ BOA, DH.MKT, 2738/18.

¹³⁹ BOA, DH.MUI, 2-3/29.

¹⁴⁰ BOA, DH.MTV, 17/9.

¹⁴¹ BOA, DH.MKT, 2797/19; BOA, BEO, 3368/252577; BOA, TFR.I.MN, 181/18061; BOA, BEO, 3363/252162; BOA, BEO, 3368/252577; Sabah, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 6767, s. 3; Tercüman-ı Hakikat, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 9832, s. 3, 4.

¹⁴² BOA, Y.PRK.ASK, 259/32; Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 46.

¹⁴³ "Şayan buyurulan afv-ı âli üzerine Kosova'da merkez mülhakatta birçok eşkıya hükümet-i mahalliyeye arz-ı dehalet ve teslim-i silah etmeye başlamışlardır.", İkdam, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 5105, s. 4.

¹⁴⁴ İkdam, 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908), nr. 5112, s. 4.

¹⁴⁵ Tercüman-ı Hakikat, 4 Eylül 1324 (17 Eylül 1908), nr. 9879, s. 3.

¹⁴⁶ BOA, TFR.I.MN, 178/17785.

¹⁴⁷ BOA, Y.PRK.MYD, 26/95.

birçok sürgün ilgili nezaretlere başvuruda bulunmuştur.¹⁴⁸ Petersburg Osmanlı Konsoloshanesi Rusya'daki sürgünlerden Türkiye'ye avdet etmek isteyenler varsa pasaportlarını alabileceklerini bildirmiştir. Benzer şekilde Amerika'daki sürgünler kanuna dahil edilmiştir.¹⁴⁹ *The Times* gazetesi konuyla ilgili bir haber yayınlamış ve bu kişilerin af kapsamına alındığını belirtmiştir.¹⁵⁰ *Sabah*, 15 Ağustos tarihli nüshasında Mısır'da birçok politika suçlusunun bulunduğu ve bunların çeşitli işlerde çalıştıkları ve af ilanı ile beraber büyük bir sevinç yaşadıklarından bahsetmiştir.¹⁵¹ Ayrıca çıkarılan kanunda Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmayarak sürgünlerin geneli affedilmiştir.¹⁵² Bu sayede sürgünler evlerine dönebilme imkanına sahip olmuşlardır.¹⁵³ Hükümet sürgünlerden memleketlerine dönmek isteyenlerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bir de genelge yayınlamıştır.¹⁵⁴ Sonuç itibariyle II. Abdülhamit döneminde sürgünlerin sayısının çokluğu göz önüne alındığında pek çok kişi af sayesinde evlerine dönebilmiştir. Dönen bu kişilerin aileleri de hesaba katıldığında aftan etkilenenlerin sayısının oldukça yüksek olduğu, bunun ise toplum tabanında olumlu karşılandığı ve meşrutiyete daha da bağlılık kazandırdığı düşünülebilir. Ancak daha sonra adi suçluların bir kısmının tekrar suça karışması bu olumluyu havayı bozmuştur.

¹⁴⁸ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 44.

¹⁴⁹ İlay İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, S. 17, Ankara 2005, s. 6-7; Kansu, *1908 Devrimi*, s. 140.

¹⁵⁰ İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", s. 5-6.

¹⁵¹ "Millet meclisinin küşadı takarrür ettiği ve politika müttehimeleri hakkında af ilanı edildiği hakkındaki telgrafnameler buraya vasil olduğu dakikadan yani on beş günden beri Mısırdaki Osmanlılık âlemi bir sürur-ı mütemudi içinde yaşıyor. Mısır'da ekserisi Türk ve Arnavut olarak yüze yakın İslam politika mültecisi vardır ki bunların cümlesi de birer hizmet bulmuş büyük kısmı mekâtib-i âliye talebe veya mezunlarından oldukları halde ticaretgâh ve çiftelik kâtipliği gibi vazifeleri kemal-i memnuniyetle kabul etmiş hatta bazıları bütün fabrikalarında çalışmaktadır... Rum vatandaşlarımızdan ve Hristiyan Arnavutlardan da bir hayli politika mültecisi olduğu gibi 1895 yılından beri buraya hicret ettirilen Ermeniler on bini mütcevaz ve bunlar meyanındaki politika mahkumin üç yüz kadardır.", *Sabah*, 2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908), nr. 6785, s. 2.

¹⁵² *BOA, BEO*, 3368/252559; *İkdam*, 28 Temmuz 1324 (10 Ağustos 1908), nr. 5104, s. 2.

¹⁵³ Kansu, *1908 Devrimi*, s. 139-140.

¹⁵⁴ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 44.

Dönemin belli başlı gazeteleri toplumun büyük bir kısmını etkilemesi nedeniyle af ilanını gündemlerine almışlardır.¹⁵⁵ Tabi ki meşrutiyetin yeniden ilanından sonra basın üzerindeki sansürün kalkmasının bunda etkisi büyüktür. Bu gazetelerden bir kaçında af şu şekilde yer almıştır. *Sabah*; “*Padişah afv-ı umumi ilan etmiş millet de saf ve samimi kalp ile ancak temin-i istikbale çalışmalı.*”¹⁵⁶ ifadelerini kullanırken, *İkdam*; affi bir gereklilik olarak görmüş ve Kanun-ı Esasi’nin ilanıyla beraber buna lüzum olduğunu ve affin millete bahşedilmesiyle beraber büyük bir sevinç yaşandığını, ayrıca kanunun ivedi şekilde uygulanmasını istemiştir.¹⁵⁷ *Servet-i Fünun* ise; II. Abdülhamit döneminde siyasî suçlardan mahkum olanların mahkum değil mazlum olduklarını ve bir an evvel kanunun uygulamaya konulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca hükümetin kanunu uygulamada yavaş davranmasını eleştirmiştir.¹⁵⁸ *Sabah*’ta yayınlanan başka bir haberde af ilan edildikten sonra meclisin seçimlere gideceğini ve ülkenin içinde bulunduğu siyasî ortamda çıkarılan bu kanunun toplumsal barışın sağlanmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Haberi bitirirken de “*Maziye afv ettik, yaşasın padişahımız, yaşasın millet, yaşasın meclis, yaşasın ordu.*”¹⁵⁹ ifadeleri kullanılmıştır. Aynı gazetenin başka bir haberinde affin 30 seneden beri kanayan yaraları dindirdiğine ve toplumsal barışın sağlanması için önemine vurgu yapılmıştır.¹⁶⁰ *The Times*, 31 Temmuz 1908 tarihinde affi *Suçluların Serbest Bırakılması* başlığıyla duyurmuş ve haberde; cezalarının üçte ikisini tamamlayan bütün mahkumların serbest bırakılmasını emreden iradenin yayınlanmasının ardından aftan yararlanamayan mahkumların hapisanelerde kargaşalık çıkardığından bahsetmiştir.¹⁶¹ Aynı gazete 1 Ağustos 1908 tarihli nüshasında *Amerika’daki Mülteciler* başlığı altında affa tekrar değinmiştir. Haber, mülteci olarak yabancı ülkelerde bulunanların

¹⁵⁵ *Sabah*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 6768, s. 1; *İkdam*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 5092, s. 1; *Sabah*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 6767, s. 1; *İkdam*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 5092, s. 1.

¹⁵⁶ *Sabah*, 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908), nr. 6769, s. 2.

¹⁵⁷ *İkdam*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 5091, s. 1.

¹⁵⁸ *Servet-i Fünun*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 3, s. 1.

¹⁵⁹ *Sabah*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 6767, s. 1.

¹⁶⁰ *Sabah*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 6768, s. 1.

¹⁶¹ İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, s. 6-7.

affedildiği ve ülkelerine dönebilmeleriyle ilgilidir.¹⁶² Basının da vurgu yaptığı gibi 1908 yılındaki bu af bir zaruretin sonucu ortaya çıkmıştı. Evvela bunda II. Abdülhamit döneminde muhaliflerin yaşadığı mağduriyetler daha sonra da meşrutiyetin yeniden ilanı sürecinde yaşanan olayların etkisi büyüktür.

B- TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI DÖNEMİNDE AFLAR

1- Trablusgarp Savaşı Sonrasında Af

Trablusgarp İstanbul'a uzaklığı nedeniyle 18. yüzyıla kadar özerk bir şekilde yönetilmiş olup bu yüzyıldan sonra merkeze bağlı bir vilayet haline getirilmiştir. Uzunca yıllar ihmal edilen vilayet her manada geri kalmıştır. Bunda coğrafi uzaklığının etkisi büyüktür. Ayrıca bu uzaklık bölgenin özellikle II. Abdülhamit döneminde sürgün yeri olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Vilayetin içinde bulunduğu bu durum sömürgeci Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş ve Berlin Konferansı'ndan sonra İtalya Trablusgarp'ı elde edebilmek için birtakım faaliyetlere başlamıştır.¹⁶³

Trablusgarp'ı topraklarına katma amacıyla olan İtalya, esasında 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya gibi siyasi birliğini kurarak güçlü bir devlet durumuna gelmiştir. Dünya üzerindeki zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara sahip topraklar daha öncesinden güçlü Avrupalı devletleri tarafından paylaşıldığı için İtalya'ya Akdeniz'de henüz sömürgeleştirilmemiş Osmanlı toprakları kalmıştır. İngilizler Mısır'ı, Fransızlar da Tunus ve Cezayir'i işgal edince, Osmanlı Devleti'nin Afrika'da kalan son toprak parçası Trablusgarp olmuştur. Esasında İtalya'nın gözü Tunus'taydı. Ancak Fransa'nın Tunus'u işgal etmesi üzerine İtalya tüm dikkatini Trablusgarp bölgesine çevirmiştir. Trablusgarp yoluyla Afrika'nın ortalarına kadar inmeyi planlayan İtalya, 1900'lü yılların başında Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan ve son olarak da 1909 yılında Rusya ile yaptığı Racconigi anlaşmasıyla, Avrupalı devletlerin desteğini

¹⁶² İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", s. 6-7.

¹⁶³ İsrail Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 10; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yay., Ankara 1995, s. 257, 260.

almıştır.¹⁶⁴ Bu antlaşmanın beşinci maddesi ile de iki devletin şark meselesindeki çıkarları belirlenmiştir. Antlaşmaya göre; İtalya'nın, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki çıkarlarını tanımasına karşılık, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki çıkarlarını tanımıştır. Almanya'nın Trablusgarp'ta doğrudan bir çıkarı yoktur. Fransa ve İngiltere de bu yıllarda Fas kriziyle uğraştıkları için İtalyanları Trablusgarp konusunda serbest bırakmışlardır. Böylece İtalya'nın Trablusgarp'ta harekete geçmesi için uluslararası ortam hazır hale gelmiştir.¹⁶⁵ Ancak İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmek için acele etmeyerek şartların olgunlaşmasını beklemiştir.¹⁶⁶

Avrupalı devletler Osmanlı Afrika'sını paylaşırken Osmanlı Devleti de Girit meselesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Bosna Hersek'in Avusturya tarafından işgali gibi sorunlarla uğraşıyordu.¹⁶⁷ Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi şartlar İtalya'yı daha da cesaretlendirmiştir. Böylesi bir ortamda dikkatini bölgeye yoğunlaştıran İtalya başlangıçta Trablusgarp'a barışçı yollarla yerleşmeye çalışmıştır. Bu amaçla Roma Bankası'nın bir şubesini ve Bingazi'de postane açarak Trablusgarp'ın iç ve dış ticaretine el atmıştır. Ayrıca teknik ticaret okulu, dispanser ve yetimhane açmıştır. Bu yatırımlarla ileride yapacağı işgal sırasında yerli halkın sempatisini kazanmayı amaçlamıştır. Ancak 1911 yılında Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa İtalya'nın faaliyetlerine karşı tavır alarak İtalyan çıkarlarına zarar vermeye başlayınca ilişkiler iyiden iyiye bozulmuş ve sonunda İbrahim Paşa görevinden alınmıştır. Böylece İtalya Trablusgarp üzerinde giderek etkin hale gelmiştir.¹⁶⁸

Bölgedeki askerî varlığın büyük kısmı 1911 yılında Yemen'deki isyana sevk edilince bölge savunmasız kalmıştır. Trablusgarp'taki bu askerî zaafı iyi bilen İtalya 1911 sonbaharına geldiğinde askeri hareketliliğini iyiden iyiye

¹⁶⁴ Mehmet Temel, "Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXII, Ankara 2005, s. 134; Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri*, s. 12.

¹⁶⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 264; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, s. 84.

¹⁶⁶ Şengül Mete, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri", C. III, S. 8, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1998, s. 261.

¹⁶⁷ Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, s. 37.

¹⁶⁸ Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri*, s. 27-28; Mete, "Trablusgarp Savaşı", s. 262.

artırmıştır. Avrupa'daki güç dengeleri ise tamamen İtalyanların lehineydi. Böylesi bir ortamı iyi değerlendiren İtalya hükümeti hazırlıklarını tamamladıktan sonra 23 Eylül 1911'de Trablusgarp'ta yaşayan İtalyan vatandaşlarının tehlikede olduğu bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiştir.¹⁶⁹ Bu notayı 26 Eylülde cevabi Osmanlı notası takip etmiştir. Bu cevap Osmanlı hükümetinin barışçı tavrını gösterir niteliktedir. Osmanlı notasında; İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmekten vazgeçtiği takdirde burada kendilerine iktisadi faaliyetlerini genişletme hakkı verileceği belirtilmiştir. Ancak İtalya işgalden vazgeçmemiş ve 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. İtalya, askerî harekâtın ilk günlerinde Trablus, Tobruk ve Hums'u kolaylıkla işgal etmiştir.¹⁷⁰ Buna karşılık Osmanlı Devleti gerek maddeten gerekse manen büyük çaresizlik içerisinde olduğu için elinde bulunan kısıtlı imkanlar dahilinde bir takım tedbirler alarak İtalyanlara karşı koymaya çalışmıştır.¹⁷¹ Mısır'ın İngilizler tarafından işgal altında olması sebebiyle karadan asker gönderilememiştir. Ancak bazı gönüllü subaylar gizlice bölgeye giderek yerli halkı örgütlemiş ve İtalyanlara karşı bölgeyi savunmuştur.¹⁷² Bunun yanı sıra donanmanın zayıf olması bölgeye denizden yardım gönderilmesini engellemiştir.

İtalyanlar işgalin ilk günlerinde gösterdikleri başarıları daha sonra devam ettirememişlerdir. Hatta kıyı şeridinden içlere dahi pek girememişlerdir.¹⁷³ Bu nedenle İtalya, Trablusgarp'taki askerî durumunu lehine çevirebilmek amacıyla ilk önce Beyrut Limanı'nı bombalamış¹⁷⁴ ardından On İki Ada'yı işgal etmiştir. Beyrut Limanı'nın bombalanması ardından İtalyanlara karşı Osmanlı kamuoyunda oluşan hoşnutsuzluk üzerine Suriye, Halep, Kudüs gibi yerlerdeki

¹⁶⁹ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, Yay. Haz. Nur Özmel Akın, Özgür Yay., İstanbul 2012, s. 511-512; Mentеше, *Anıları*, s. 139-140.

¹⁷⁰ Günday, *Hayat ve Hatıralarım*, s. 42; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 17.

¹⁷¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 272.

¹⁷² Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, s. 102-103.

¹⁷³ Mümtaz Onur Gürer, *İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s. 114-115.

¹⁷⁴ İtalya Trablusgarp Savaşında isteği kesin sonucu bir türlü elde edemeyince Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla Doğu Akdeniz kıyılarını kontrol altına almaya çalışmış ve bu nedenle 24 Şubat 1912 tarihinde Beyrut Limanı'nı bombalamıştır.

İtalyanlar sınır dışı edilmiştir.¹⁷⁵ Yaşanan başarısızlıklar üzerine Meclis-i Mebusan'daki muhalif mebuslar bu yenilginin sorumlusu olarak gördükleri İbrahim Hakkı Paşa hakkında tahkikat açmak istemişler ancak İTC'nin gayretleriyle buna engel olunmuştur. İtalyan vatandaşlarının ihraç edilmesi İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almasında önemli etkiye sahiptir. Elbette bu abluka ile İtalya hükümeti Osmanlı Devleti'ni bir an evvel barışa zorlayabilmeyi de amaçlamıştır.

Trablusgarp Savaşı'nın yarattığı dış politik durum paralel olarak iç politikayı da etkilemiştir. Özellikle Miralay (Albay) Sadık Bey'in muhalefeti etrafında toplayıp Hürriyet ve İtilaf Fırkasını¹⁷⁶ kurmasıyla iç siyasette önemli bir gelişme kaydedilmiştir.¹⁷⁷ İçerde bu gelişmeler yaşanırken Trablusgarp Savaşı iyice çıkmaza girmişti. 1912 yılına gelindiğinde ise Balkan devletleri arasında Osmanlı aleyhine ittifak hazırlıkları yapıldığı duyulmuştur.¹⁷⁸ Bu duyumların ardından Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti İtalya ile bir an evvel barış yapmanın yollarını aramıştır. Hükümetin asıl korkusu bu devletin Balkan devletleriyle birleşmesiydi. Balkan ittifakının Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine zor durumda kalan Osmanlı Devleti İtalyanlarla 18 Ekim 1912'de Ouchi Antlaşması'nı imzalayarak Trablusgarp Savaşı'na son vermiştir.¹⁷⁹ Ouchi Antlaşması'nın içerisinde bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren kısım af ile ilgili olan maddesidir. Antlaşmanın maddesi şu şekildedir:

- *İtalyan hükümeti, çarpışmalara iştirak eden Trablusgarp ve Bingazi halkına ve Osmanlı hükümeti de aynı durumda bulunan Adalar ahalisi haklarında bir umumi af ilan etmeyi taahhüt ederler. Adi suçlar umumi affa dâhil değildir. Bununla birlikte hangi sınıf veya mevkide*

¹⁷⁵ Trablusgarp Savaşında Osmanlı topraklarındaki İtalyanların akıbeti ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nurdan İpek Şeber, "Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 38, İstanbul 2011, s.237-262.

¹⁷⁶ Bkz. Ali Birinci *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yay., İstanbul 2012.

¹⁷⁷ Fırkanın ilk etaptaki amacı Sait Paşa'nın sadrazamlıktan alınması olup sonraki süreçte ise İTC'yi tamamen iktidardan uzaklaştırmaktı.

¹⁷⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 287; Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri*, s. 93, 100-103.

¹⁷⁹ Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri*, s. 215-221; Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 533.

*bulunursa bulunsun hiçbir şahıs savaş sırasında icra ettiği siyasî ve askerî faaliyetten veyahut açıkladığı fikirlerden dolayı, şahsı, emvali ve hukukundan istifadesi itibariyle takip edilmeyecek ve cezalandırmayacaktır. Bundan dolayı tutuklu, mahkum ve sürgün bulunanların derhal tahliye edilmeleri.*¹⁸⁰

Anlaşmanın bu maddesiyle beraber Trablusgarp, Bingazi ve Adalar halkından siyasî suç işleyenler için geçici kanun 29 Ocak 1913'de çıkarılmıştır.¹⁸¹ Buna göre; *Adalar Denizi'nde Osmanlı'ya tâbi' durumdaki halkların adalet, güvenlik ve refaktan, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak amacıyla idarî ve adli reformlar gerçekleştirilecektir. Memurlar ve hakimler, yerel halktan, yerel dili bilen ve gerekli donanıma sahip kişilerden seçilecektir. Adi suçlar hariç olmak üzere adalarda çatışmalara katılan ya da katılmak zorunda kalan ada sakinlerine tam ve mutlak af bahşedilecektir. Böyle eylemlerinden dolayı sınır dışı edilmiş ve tutuklanmış olanlar da derhal serbest bırakılacaklardır.*¹⁸² Anlaşıldığı üzere adalarda yaşayan ahaliden savaş içerisinde siyasî suç işlemiş olanların tümü af kapsamına alınmıştır.¹⁸³ Buna karşın tecavüz gibi fiil-i şeni' suçlarını işleyenler affın dışında tutulmuştur. Ayrıca İtalya'nın Beyrut Limanı'nı bombardımanı esnasında düşmana yardım edenlerin af kapsamına alınmasının mahzurlu olacağı

¹⁸⁰ M.A.Z.C, C. I, D. III, s. 54; *Takvim-i Vekayi*, 18 Ekim 1912 (5 Teşrin-i Evvel 1328), nr. 1258, s. 1; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s.452; Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri*, s. 218-219.

¹⁸¹ BOA, HSD.CB, 4/78; *Düstur*, II. Tertip, C. IV, s. 692; *Düstur*, II. Tertip, C. V, s. 47. 29 Ocak 1913'de geçici olarak çıkarılan *İtalya Tarafından İşgal Olup Devlet-i Aliye'ye İade Olunacak Adalar Ahalisi Hakkında Af Kanunu*'nun aslı hiçbir değişikliğe uğramadan 7 Haziran 1914 tarihinde çıkarılmıştır.

¹⁸² Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 277.

¹⁸³ "İtalya devleti ile akd-ı sulh edilmiş olmasına binaen İtalya askeri tarafından işgal olunup Devlet-i Aliye'ye iade olunacak Adalar ahalisi hakkında afv-ı umumi kanunu:

Madde 1: İtalya askeri tarafından işgal olunup Devlet-i Aliye'ye iade olunacak Adalar ahalisinden hangi sınıfa mensup ve ne gibi bir hâl ve mevkide bulunursa bulunsun muhasamata iştirak etmiş veyahut muhasamat sebebiyle tasaddi edildiği ahvalden ve efal-i siyasiye veya askeriyeden veyahut beyan eylemiş olduğu efkârdan dolayı şahsi veya mali hiçbir kimse cihet-i adliyece takip edilemeyecektir.

Madde 2: İş bu afv-ı umumi ceraim-i adiyeye şamil değildir.

Madde 3: İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 4: İş bu kanunun icra-yı ahkamına harbiye ve dahiliye ve adliye nezaretleri memurdur.

Sabah, 21 Kanun-ı Sâni 1328 (3 Şubat 1913), nr. 8411, s. 3; M.M.Z.C, C. I, D. III, s. 48.

düşünölmüş ve bu kişiler af kanununun dışında bırakılmıştır.¹⁸⁴ Bu iradenin bir benzeri İtalya tarafından yayınlanmıştır.¹⁸⁵ Osmanlı hükümeti siyasî suçları affettikten sonra¹⁸⁶ Trablusgarp ve Bingazi'deki ahalinin ekonomik olarak zaten zor durumda olduklarını bildiği için bölge insanının mali borçlarını da affetmiştir.¹⁸⁷

Ouchi Antlaşması'nın afı ilgili maddesine bağılı olarak çıkarılan kanun mecliste görüşölürken mebuslar arasında gerginlik yaşanmıştır. Mebuslardan Yorgiyadis Efendi'nin hiç kimse "*cihet-i adliyece*" takip edilmeyecek tabiri meclisteki ortamı germiş ve bazı mebuslar maddenin bu şekilde geçecek olmasına karşı çıkmıştır. İtirazda bulunan mebuslar kanunun böylece kabul edilmesi halinde her tür suçun adli takibattan kurtulacağını bunun ise hukukî açıdan sakıncalı olacağını belirtmişlerdir. Gelen itirazlar üzerine Yorgiyadis Efendi kendisinin yanlış anlaşıldığını suçluların her türlü takibattan affedilmelerini talep etmediğini yalnızca hükümetin bu konuda dikkatini çekmek istediğini söylemiştir. Yorgiyadis Efendi'nin bu sözleri üzerine madde tekrar okunmuş bu sefer de Dilberzâde Efendi kanunda yalnızca "*afv-ı umumi*" tabirinin yeterli olacağını belirtmiştir. Aristidi Efendi ise buna itiraz ederek eğer madde böyle kabul edilirse siyasî suçların yanı sıra adi suçların da affa dahil olacağını yani bütün suçların af kapsamına gireceğini iddia etmiştir. Halim Bey, Aristidi Efendiyi destekler şekilde; "*Efendim bu maddede siyasî suçlar deniyor. Bir kimse diğzerinin evine girerek yağma etmişse bunu siyasî suç sayamayız. Çünkü sırf hırsızlık için girmiştir. Harp dolayısıyla bir adamı yolda tutup cebinden para alınmaz.*" diyerek itirazını dile getirmiştir. Anlaşılan o ki Halim Bey ve Aristidi Efendi gibi düşünen mebuslar af kanununa adi suçların dahil edilmemesini çünkü bu suçların savaşıla alakası olmadığını belirtmişlerdir.¹⁸⁸ Mehmet Fuat Paşa başka bir meseleye dikkat çekerek adaların işgalinden önce

¹⁸⁴ BOA, BEO, 4164/312248; BOA, Ş.D, 38/17; BOA, BEO, 4168/312538.

¹⁸⁵ Childs, *Trablusgarp Savaşı*, s. 275.

¹⁸⁶ 29 Ocak 1913'deki geçici af kanununun ardından kanunun aslı 7 Haziran 1914 tarihinde çıkarılmıştır, BOA, İ.MLU, 6/24.

¹⁸⁷ *Trablusgarp ve Bingazi ahalsininin 327 sene-i haliyesi nihayetinde kadar emval-i umumiye bakayasından deynleri olan meblağ afv olunmuştur.*, *Düstur*, II. Tertip, C. IV, s. 128; BOA, İ.MMS, 1330/148; M.A.Z.C, C. I, D. III, s. 90.

¹⁸⁸ M.A.Z.C, C. I, D. III, s. 56.

herhangi bir suçla mahkum olanların aftan istifa edip etmeyeceğini sormuştur. Anlaşıldığı üzere kanunun kapsamının belirlenmesi o kadar kolay olmamıştır. Eleştirilerin ortak yönü savaş içerisinde siyasî suçların yanı sıra fiil-i şeni' gibi adi suçların da işlendiği bu nedenle takibat yapılmamasının birçok sorunu beraberinde getireceği yönündedir. Yapılan bütün itirazlara rağmen çıkarılan af kanununda “hiç kimse cihet-i adliyece takip edilmeyecek” tabiri kaldırılmayarak kanun çıkarılmıştır.¹⁸⁹

2- Balkan Savaşları Sırasında Politik Durum ve Af

Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığını kazanırken Bulgaristan'a geniş özerklik tanınmıştır. Ancak elde ettikleri bu ayrıcalıklarla yetinmeyen Balkan devletleri Osmanlı Makedonya'sında destekledikleri terör faaliyetleriyle istedikleri amaca ulaşmaya çalışmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesi, Girit'in Yunanistan'a ilhakı ve son olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki durumu daha da kötüleşmiştir. Ayrıca 1910 yılından itibaren Arnavutluk'ta çıkan isyanlar¹⁹⁰ Balkanlardaki durumu içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.¹⁹¹ Ardından Trablusgarp Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin bu savaşta içine düştüğü zor durum üzerine Balkan devletleri birbirlerine karşı giriştikleri mücadeleyi bir yana bırakıp Osmanlı'ya karşı ittifak hazırlıklarına hız vermişlerdir.¹⁹²

Balkan ittifakının oluşmasında Rusya'nın teşviklerinin ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç politik ortamın etkisi büyüktür. Özellikle II.

¹⁸⁹ “Madde 1: İtalya askeri tarafından işgal olunup Devlet-i Âliye'ye iade olunacak Adalar ahalisinden hangi sınıfa mensup ve ne gibi hal ve mevkide bulunursa bulunsun muhasamat iştirak etmiş veyahut muhasamat sebebiyle tasaddi eylediği mesuliyet-i ahvalden ve efâl-i siyasiye veya askeriyeden veyahut beyan eylemiş olduğu efkârdan dolayı şahsi veya milli hiçbir kimse cihet-i adliyece takip edilemeyecektir.

Madde 2: İş bu afv-ı umumi cereaim-i adiyeye şamil değildir.

Madde 3: İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 4: İş bu kanunun icra-yı ahkâmına Harbiye ve Dahiliye ve Adliye nezaretleri memurdur.”, *Düstur*, II. Tertip, C. V, s. 47; *Takvim-i Vekayi*, 20 Kanun-ı Sâni 1328 (2 Şubat 1913), nr. 1361, s. 2.

¹⁹⁰ Bkz. Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.

¹⁹¹ Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 14-16.

¹⁹² Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 588-589; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.163.

Meşrutiyet'in getirmiş olduğu hürriyet ortamının zamanla yerini siyasî gerilimlere bırakması ve bunun yanı sıra Balkanlardaki çetelerin yapmış olduğu faaliyetler, çıkarılan isyanlar Balkan devletlerinin işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca İTC'ye muhalefet edenler Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafında toplanmışlardır.¹⁹³ Bu gelişmelerin yanı sıra ordu içerisinde Halâskâr Zabitan Grubu¹⁹⁴ isimli bir yapılanma oluşmuştur. Bu grubun kurulmasında İTC'ye karşı duyulan kızgınlığın yanı sıra Arnavutluk'ta yaşanan gelişmelerin etkisi vardır. Halâskâr'ın amacı; iktidarı İTC'nin elinden geri almak ve ordunun siyasetle uğraşmasını engellemektir.¹⁹⁵ Halâskâr, çoğunluğunu İTC mensuplarının oluşturduğu meclis üzerinde kurduğu baskı¹⁹⁶ sonrası, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa olayların önünü alabilmek amacıyla subayların siyasete karışmasını yasaklayan bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Tasarı mecliste kanunlaşmış olmasına rağmen gelen baskılara dayanamayan Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığından istifa etmiştir.¹⁹⁷ Bu olaydan kısa süre sonra Sadrazam Sait Paşa da sadarettten çekilmiştir.¹⁹⁸ Sait Paşa'nın istifası üzerine yeni kabineyi tarafsız bir kişinin kurması amacıyla Sultan Reşat ilk önce Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa'ya sadrazamlığı teklif etmişse de Paşa bu görevi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadarete getirilmiştir.¹⁹⁹ Yeni kurulan

¹⁹³ Salim Aydın, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 155, 192; Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, s. 54.

¹⁹⁴ Halâskâr Zabitan Grubu 1912 yılının mayıs ayında İttihat ve Terakki'ye karşı örgütlenen muhalif silahlı bir yapıdır. Kurulduğu günden Bâb-ı Âli Baskınının yapıldığı güne kadar birçok eylemde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Halâskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul 1999, s.157-175.

¹⁹⁵ Aykut Kansu, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi (1908-1913)*, İletişim Yay., İstanbul 2016, s.352-353; Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, s. 178; Akşin, *Jön Türkler*, s. 311.

¹⁹⁶ Bu baskı o kadar ileri gitmiştir ki meclis başkanı Halil Bey (Menteşe) dahi tehdit edilmiştir.

¹⁹⁷ "Tasarının kabineyi içine düşülmüş siyasî bunalımdan kurtaramadı Kabine istifaya zorlanıyordu. Erzincan, Trabzon, Erzurum, Edirne'deki dördüncü ordu ve Manastır'daki altıncı ordu hükümetin istifasını istiyordu. Bu baskılara daha fazla dayanamayan Mahmut Şevket Paşa ordu mensuplarının siyasî faaliyetlerini yasaklayan yeni yasanın uygulamasını başka birinin yapmasının daha doğru olacağını gerekçe göstererek Harbiye Nazırlığından istifa etti." Kansu, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s.355-356; Mustafa Hayri Efendi, *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*, Haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015, s. 127-128.

¹⁹⁸ Akşin, *Jön Türkler*, s. 314.

¹⁹⁹ Said Olgun, *Mahmut Muhtar Paşa Hayatı, Askeri ve Siyasî Faaliyetleri, Eserleri (1867-1935)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara

kabinenin üyeleri daha çok İTC karşıtı kimselerden seçilmiştir.²⁰⁰ Bu bağlamda Ahmet Muhtar Paşa'nın temel olarak iki prensiple çalışmış olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ordunun siyasetten arındırılması, ikinci ise memurların fırka işlerinden uzaklaştırılmasıdır.²⁰¹ Bu amaçla giriştiği fiillerden dolayı da kısa süre içerisinde İttihatçı çoğunluğa sahip meclisle anlaşmazlığa düşmüştür.²⁰² Yeni kabine kurulduktan kısa bir süre sonra Arnavut isyancılarla ilişkiye geçmiş ve bir genel af ilan etmişti. Bu afı tutuklu bulunan bütün isyancılar ve karşı-devrimciler serbest bırakılmıştı. Ayrıca af yurtdışına kaçmış ve anayasal düzeni devirme çabasında olanları kapsamıştı. Af, İstanbul'daki bazı gazetelerden ağır eleştiriler aldı. Eleştirilerin sebebi, affın Abdülhamit devri hafiyelerini, komplocuları, karşı-devrimcileri kapsamaması, ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sürgüne gönderilmiş veya hapsedilmiş eski bürokratları içerdiği içindi.²⁰³ Bu affın çıkarılmasında asıl amaç siyasî ortamı yumuşatmaya yönelikti.

Hükümet, iç politikada bunlarla uğraşırken 1912 Ekiminin başında Balkanlarda savaş iyiden iyiye belirmişti. Bu nedenle Osmanlı kamuoyunda bir tedirginlik ve heyecan oluşmaya başlamıştı. Bu arada üniversite öğrencileri ise savaş lehinde yürüyüşler yapmışlardır.²⁰⁴ Ancak Osmanlı ordusunun durumu kamuoyunun zannettiğinin aksine bu savaşa girecek halde değildi. Nitekim savaş başladıktan kısa süre sonra alınan hızlı yenilgiler bunu ispatlar niteliktedir.

Hükümet değişikliği ve arkasından yaşanan siyasî gerginlikler devam ederken Rusya'nın da teşvikiyle dört Balkan devleti²⁰⁵ kendi aralarında rekabeti bir kenara bırakıp 30 Eylül'de seferberlik ilan etmişlerdir.²⁰⁶ Bu olaydan bir gün sonra da Osmanlı Devleti seferberlik ilan etmiştir. Ekim başında ise Balkan devletleri isteklerini bildiren bir nota vermişlerdir. Bu arada Osmanlı Devleti

---

2006, s. 215; Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 594-597; Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, s. 185, 186; Menteşe, *Anıları*, s. 148-149.

²⁰⁰ Akşin, *Jön Türkler*, s. 318.

²⁰¹ Aydın, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları*, s. 192-193.

²⁰² Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, s. 290.

²⁰³ Kansu, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s. 380.

²⁰⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 300; Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 21.

²⁰⁵ Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ.

²⁰⁶ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 29; Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 646.

Trablusgarp'ta zaten İtalya ile bir savaş halindeydi. Bu nedenle hükümet iki cephede savaşmamak için Trablusgarp Savaşı'na ivedilikle son vermek zorunda kalmıştır. Böylece az önce bahsedildiği üzere Balkan Savaşları başladıktan kısa süre sonra 18 Ekim 1912'de Ouchi Antlaşması imzalanmıştır.²⁰⁷

Balkan ittifakının beklediği şartlar oluşunca Karadağ 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş arkasından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de bu devletlere ayrı ayrı savaş ilan ederek Balkan Savaşı'na dahil olmuştur. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla beraber iç siyasetteki gerginlik kısa süreliğine de olsa yerini sakinliğe bırakmıştır.²⁰⁸

Osmanlı Devleti savaşa büyük ihmâl ve imkânsızlıklar içerisinde girmiştir.²⁰⁹ Savaşın ilk gününden itibaren ulaşım, ikmal, yiyecek-içecek konularında sıkıntılar yaşanmıştır. Ayrıca ordu içerisindeki hizipleşme bu kötü gidişatı körüklemiştir.²¹⁰ Savaş içerisinde yaşanan siyasî gerilimin ve ordunun kutuplaşmasının temel sebeplerinden birisi ordu-siyaset ilişkisi bağlamında askerlerin siyasete müdahil olmalarıdır. Bu ise ordunun hizipleşmesine neden olmuştur.²¹¹ İTC'nin daha öncesinde çıkartmış olduğu emeklilik kanunu ordu içerisindeki çatışmayı daha da artırmıştır. Buna göre; belli yaşlardaki alaylı subaylar emekliye sevk edilmiş ve böylelikle ordu içerisindeki alaylı sayısı azaltılmıştır. Bu gelişme beraberinde mektepli-alaylı çatışmasını ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı'nın başlangıcında kurduğu doğu ve batı ordusundan birisi olan doğu ordusu Bulgarlar karşısında kısa süre içerisinde

²⁰⁷ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 141-142.

²⁰⁸ Hafize Cesur, *Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2008, s. 16.

²⁰⁹ Abdullah Paşa, *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı*, Haz. Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü, DBY Yay., İstanbul 2012, s. 85; Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013, s. 423.

²¹⁰ Abdullah Paşa, *Balkan Harbi Hatıratı*, s. 84; Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 20-22.

²¹¹ Baran Hocoğlu, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908-1913)*, Kitap Yay., İstanbul 2010, s. 245.

bozguna uğramıştır. Özellikle 22-23 Ekim 1912’de Kırkkilise muharebesinde yenilgiye uğrayınca Lüleburgaz’a kadar çekilmiştir. Doğu ordusu burada yaptığı ikinci muharebede de yenilince Çatalca’ya kadar çekilmek zorunda kalmıştır.²¹² Böylece Bulgarlar kısa sürede İstanbul’a kadar yaklaşmışlardır. Bu gelişmeler üzerine İstanbul etrafında müdafaa hattı ve Boğazlara da takviye yapılmıştır.²¹³ Batı ordusu ise 23-24 Ekim’de Sırplarla yaptığı savaşta Sırpılara yenilerek Manastır’a çekilmiştir. Yunanlılar Kasım başlarında Selanik’i ele geçirdikten sonra, Bozcaada, Limni, Taşoz adalarını işgal etmiştir. Bu yenilgiler üzerine Osmanlı orduları bütün cephelerde geri çekilmek zorunda kalmış ve böylece Rumeli’nin büyük çoğunluğu kısa süre içerisinde Balkan devletlerinin kontrolüne geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu çaresiz durumu karşısında Ahmet Muhtar Paşa daha fazla iktidarda kalamayıp sadarettten çekilmiştir. Arkasından İttihatçılar Mahmut Şevket Paşa veya Sait Paşa’yı sadarete getirmek için Padişahla görüşmüşlerse de bir sonuç alamamışlardır.²¹⁴ İttihatçıların tüm itirazlarına rağmen Kâmil Paşa 30 Ekim 1912’de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.²¹⁵

Bulgar ordusu 17 Kasım 1912’de Çatalca’da yeni bir taarruz gerçekleştirmiş ancak herhangi bir başarı elde edememiştir. Taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca Bulgar hükümeti mütareke imzalamaya yanaşmıştır. 3 Aralıkta Bulgarlarla Londra’da barış görüşmeleri başlamıştır. Bu konferansta Avrupalı büyük devletler Edirne’nin Bulgarlara bırakılmasını istemişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Kâmil Paşa’nın Edirne’yi vermeye niyetli olduğunu düşünen²¹⁶ İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını yapararak hükümeti istifaya zorlamıştır.²¹⁷ Kâmil Paşa istifa ettirildikten sonra hükümeti kurma görevi

²¹² Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s. 433, 459.

²¹³ Halaçoğlu, *Rumeli’den Türk Göçleri*, s. 22-23.

²¹⁴ Hocaoğlu, *İktidar-Muhalefet İlişkileri*, s. 266.

²¹⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 187.

²¹⁶ “Hükümet savaşı kaybetmiş olduğunu ve neredeyse kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul edeceğini gayr-i resmi olarak Hariciye Nazırı Gabriel Nouradunghian aracılığıyla yabancı basın aracılığıyla kamuoyuna duyurdu.” Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s.436.

²¹⁷ “Öğleden sonra saat üç gibi Bâb-ı Âli önüne küçük bir grup İttihatçı geldi. Enver Bey at üstündeydi. Atıyla kapının önüne gelip daha sonra binaya girdi. Yanında Cemal Bey de vardı. Arkalarından cemiyetin önde gelen diğer üyeleri de içeri girdi. Toplantı salonundan dışarı çıkan

Mahmut Şevket Paşa'ya verilmiştir. Bir hükümet darbesiyle yeniden iktidara gelen İttihatçılar muhalefete karşı öç alma politikası yerine uzlaşmacı bir tavır takınmışlardır. Özellikle Talat ve Cemal Beyler Balkan Savaşları sırasında ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önüne alarak muhaliflere karşı şiddet politikasını takip etmenin doğru olmayacağını bunun yalnızca gerilimi daha da artıracığını biliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu böylesi kritik bir durumda İttihatçılar son derece olgun davranmışlar ve uzlaşmacı bir siyaset benimsemişlerdir. Bu siyaset İstanbul Garnizon Komutanı Cemal Bey'in darbe sonrası yayınladığı bildiride de görülmüştür. Bildiride, keyfi tutuklamaların olmayacağı ve herkesin hükümetle işbirliği yapması istenmiştir.²¹⁸ Bunun ilk göstergesi olarak darbe sırasında tutuklananlar affedilmiştir. Hükümetin yumuşak bir politika izlemesinde elbette cephelerden gelen ağır yenilgilerin etkisi büyüktür. Nitekim böylesi bir ortamda muhalefetin üzerine giderek ülkeyi germek herhalde pek akıllıca bir siyaset olmazdı.

Mahmut Şevket Paşa, iktidara geldikten kısa bir süre sonra toplumsal barışı sağlamanın ve toplumun içinde bulunduğu kırılğan yapıyı aşmanın yollarından birisi olarak görülen genel affi gündemine almıştır. Bütün siyasî suçluları içine alacak şekilde hazırlanan genel af 11 Şubat 1913'de ilan edilmiştir.²¹⁹ Yayınlanan kanunla affın çıktığı tarihe kadar siyasî suçlardan dolayı hapsedilenlerin serbest bırakılacağı belirtilmiştir. Ancak askerî yenilgilere yol açanlarla, düşmana hizmet edenler yasa dışında bırakılmıştır.²²⁰ Kanuna

---

ve grupla tartışmaya giren Harbiye Nazırı Nazım Paşa biri tarafından vurularak öldürüldü. Enver ve Talat Beyler daha sonra toplantı salonuna girerek Kamil Paşa'ya istifasını yazdırdılar.” Kansu, *İttihadçuların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s. 530; Mustafa Aksakal, *Harbi Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010, s. 89; Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, C. II, s. 78-79; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 145-146; Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 27.

²¹⁸ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 152.

²¹⁹ *Düstur*, II. Tertip, C. V, s. 62; *BOA, DH.SYS*, 41/2-09; *BOA, DH.HMŞ*, 23/77; *Takvim-i Vekayi*, 31 Kanun-ı Sâni 1328 (13 Şubat 1913), nr. 1372, s. 1; *Sabah*, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), nr. 8422, s. 3; *Tevhid-i Efkâr*, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), nr. 666, s. 3; *Tanin*, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), nr. 1511, s. 2; *İkdam*, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), nr. 5740, s. 4.

²²⁰ “*Bu afv-ı umumiden harp esnasında düşmana maddi manevi bir surette muavenet edenler müstesnadır.*”, *Tanin*, 3 Şubat 1328 (16 Şubat 1913), nr. 1513, s. 2; “*Muharebe sebebiyle hezimet ve perişaniyeden mesul olmaları lazım gelenlerle harpte fiilen ve manen düşmana muavenet edenler müstesna olmak üzere kanunun tarih-i neşrine kadar ika' edilmiş kâffe-i ceraim-i siyasiye erbabi affedilmiştir. Hukuk-ı şahsiye bâkidir.*”, *İkdam*, 1 Şubat 1328 (14 Şubat

bakıldığı zaman siyasî suçluları kapsayacak nitelikte olduğu görülür.²²¹ Bundaki amaç muhalefetin varlığına izin vermek veya zaten gergin olan siyasî ortamın bir nebze de olsa afla sakinleşmesini sağlayarak böylesi olağanüstü bir dönemde iç politik çekişmelerden uzaklaşıp savaşa odaklanma düşüncesi olabilir.

İç politikada genel af kanunuyla siyasî ortamı yumuşatmaya çalışan hükümet, Osmanlı ordusunun bütün cephelerde aldığı yenilgiler üzerine 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre; Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Balkan topraklarını kaybetmiştir. Böylece Balkan Savaşları'nın ilki Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgi alıp Avrupa'dan atılmasıyla sonuçlanmıştır.²²² Başka bir ifadeyle Balkan Savaşları'nda yapılan askerî/idarî hatalar ve bunun yanı sıra yaşanan siyasî çekişmeler yüzünden Osmanlı Devleti kısa süre içerisinde ağır bir yenilgi almıştır. Osmanlı ordularının bütün cephelerde mağlup olması, Balkanlardaki topraklarının büyük bir kısmının düşman işgaline girmesine neden olmuştur.

I. Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarının paylaşılması konusunda Balkan ittifakı arasında sorun çıkınca II. Balkan Savaşı patlak vermiştir. Balkan devletleri birbiriyle savaşa tutuştuğu sırada Avrupalı büyük devletlerin itirazlarına rağmen Osmanlı Devleti bu durumdan istifade ederek Edirne ve civarını geri almak amacıyla harekete geçmiştir. Osmanlı ordusu Bulgarlara karşı giriştiği başarılı harekât sonucunda Edirne'yi Bulgar işgalinden kurtarmıştır.²²³ Savaşın sonunda Balkan devletleriyle ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalamıştır.²²⁴ Balkan devletleriyle yapılan antlaşmalarının bu araştırma açısından önemi antlaşma metinlerinde af maddesinin olması ve savaş sonunda bu afların nasıl uygulandığıdır.

1913), nr. 5740, s. 4; Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1976, s. 186-187; Köksal, *Divan-ı Harb-i Örfiler*, s. 144.

²²¹ *Tanin*, 3 Şubat 1328 (16 Şubat 1913), nr. 1513, s. 2; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 152.

²²² Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, s. 415-416.

²²³ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 663-664; Erickson, *Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, s.411-413.

²²⁴ Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 33-41.

II. Balkan Savaşı'nın sonunda Balkan ittifakıyla yapılan barış antlaşmalarından ilki Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'dır.²²⁵ Antlaşmanın altıncı maddesinde savaşta işlenen suçlar için genel af ilan edilmesi vardır.²²⁶ Buna göre fiil-i şeni' suçları ve şahsî davalar hariç savaş içerisinde işlenen bütün suçlar siyasî kabul edilerek af kapsamına alınmıştır.²²⁷ Ayrıca antlaşmada affedilecek şahıslarla ilgili herhangi bir millet ve din ayrımı da yapılmamıştır.²²⁸ Yine bu antlaşma bağlamında Bulgaristan ile esirlerin iadesi için de karara varılmıştır.²²⁹ Osmanlı Devleti savaşta ağır bir yenilgi aldığı için gayrimüslimlerin savaş içerisinde yaptığı fenalıkları görmezden gelerek böylesi ağır bir maddeyi kabul etmek zorunda kaldığı ortadadır. Genel af sadece Bulgaristan ile yapılan İstanbul Antlaşması için geçerli olmamış aynı zamanda 14 Kasım 1913 tarihinde Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşması²³⁰ ve Sırplarla yapılan 14 Mart 1914 tarihli İstanbul Antlaşması'nda da buna benzer maddeler yer almıştır.²³¹ Antlaşmalara genel af ile ilgili bir maddenin konulmasında savaş içerisinde çok sayıda Osmanlı vatandaşının Balkan devletleri için faaliyet göstermesinin etkisi vardır. Balkan devletleri bu yolla Osmanlı vatandaşı olan ve kendilerine savaş esnasında her tür

²²⁵ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/9; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/6; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/6; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/7; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/4; Sabah, 16 Eylül 1329 (29 Eylül 1913), nr. 8633, s.1; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 457-459, 476; Erickson, *Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, s. 414.

²²⁶ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/6; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/7; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/4; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/5; Sabah, 17 Eylül 1329 (30 Eylül 1913), nr. 8634, s. 1-2; İkdâm, 17 Eylül 1329 (30 Eylül 1913), nr. 5965, s. 2; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 462.

²²⁷ "Tarafeyn-i akideyn muhasamata iştirak edenler veyahut iş bu ahitnameye takdim eden vaka-yı siyasiyede zi methal olanlar hakkında afv-ı umumi ilan edilecektir. Terk edilen arazi ahaliside oralarda zuhur eden vaka-yı siyasiyeden dolayı aynı suretle afv-ı umumiyeye mazhar olacaktır. Bulgaristan'a geçen arazinin yeniden işgali tarihinde dairesinde nasb olunacak memurinin hükümet tarafından tayin ve usulü dahilinde ahaliye ilan edilecek olan iki haftalık müddetin inkızasında bu afv-ı umumiden artık istifade edilemeyecektir." Sabah, 17 Eylül 1329 (30 Eylül 1913), nr. 8634, s. 2.

²²⁸ BOA, DH.EUM.EMN, 70/42; Ahmet Efiloğlu, "Balkan Savaşı'nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 20, İstanbul 2012, s. 52.

²²⁹ Sabah, 16 Eylül 1329 (29 Eylül 1913), nr. 8633, s. 1.

²³⁰ Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 478.

²³¹ Tanin, 14 Teşrin-i Sâni 1329 (27 Kasım 1913), nr. 1756, s. 1; Peyam, 3 Teşrin-i Sâni 1329 (16 Kasım 1913), nr. 3, s. 1; Peyam, 7 Teşrin-i Sâni 1329 (20 Kasım 1913), nr. 7, s. 3; Sırbistan ile imzalanan antlaşmanın üçüncü maddesinde genel af çıkarılacağı belirtilmektedir. Madde şu şekildedir: "İlan-ı Harbiyeden evvelki veya sonraki vaka-yı siyasiyede bulunan bi'l cümle eşhas hakkında afv-ı umumi bahş olunmuştur.", BOA, BEO, 4270/320183; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 31/3; Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 477-488, 489-497; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, s.245; Erickson, *Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, s. 414.

yardımlı yapan soydaşlarını koruma altına almaya çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında zaman af kanunlarının Osmanlı Devleti'nden daha çok Balkan devletlerine yaradığı aşikârdır. Osmanlı Devleti'nin kanunu uygularken ağırdan alması veya bazen hiç uygulamamasının altındaki düşüncede bunun etkisi olabilir. Osmanlı'nın Balkan devletlerinin çıkaracağı aftan beklentisi ise daha çok işgal edilen Rumeli topraklarındaki vatandaşlarını kurtarma düşüncesidir.

II. Balkan Savaşı sonunda Edirne düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra asayişin yeniden sağlanabilmesi için bölgede İdare-i Örfi kurulmuştur. Burada Tekirdağ Divan-ı Harb-i Örfisinin yaptığı incelemeler neticesinde 1824 kişi mahkemeye sevk edilmiştir. Yapılan yargulamaların sonucunda bu kişiler 6 aydan 15 seneye kadar çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.²³² Ancak yargılanıp çeşitli cezalara çarptırılan bu şahısların Balkan devletleriyle imzalanan antlaşmalar neticesinde ilan edilen aftan faydalanarak dışarı çıkacak olması kamu vicdanını ağır yaralamış ve bazı kurumlardan itiraz gelmiştir. İlk tepki Edirne Valisinden gelmiştir. Buna göre; Dahiliye Nezareti'nden Edirne'ye gönderilen belgede adi ve siyasî suç ayrımı yapılmadan herkesin affedilmesi istenince Vali Adil Bey, bunun yanlış bir uygulama olacağını çünkü savaş içerisinde katliam, ırza geçme gibi ağır suçların olduğunu bu nedenle bu kişilerin tahliye edilmesinin kamu vicdanında büyük yaralar açacağını belirtmiş ve bütün suçluların af kapsamına alınmaması gerektiğini söylemiştir. Bu çekincelerin bir benzeri Divan-ı Harp reislerinden gelmiştir. Divan-ı Harb-i Örfi reisleri nezaretlere gönderdikleri raporlarda Bulgarlar ile yapılan İstanbul Antlaşması'nda geçen siyasî olaylara karışmış şahıslar maddesinden ne anlaşılması gerektiğini sormuşlardır. Bu bağlamda adi suçlardan mahkum olup bir köyde katliam, yağma, hırsızlık, gasp gibi olaylara karışmış şahısların affa dahil edilmesinin önemli bir sorun teşkil edeceği uyarısında bulunulmuştur.²³³ Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği de Divan-ı Harp reislerini destekler nitelikte savaş sırasında işlenen suçların tasnife tabi tutulmadan hepsinin af kapsamına alınmasının hukukî açıdan yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu çekincelerden dolayı

²³² Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 50.

²³³ BOA, BEO, 4224/316763; BOA, DH.SYS, 112-26/69.

hükümet, olaylara vâkıf bir komisyonun oluşturulmasını ve bu komisyonun yapacağı tetkikat sonucunda kimlerin affa dahil olacağına karar verilmesini istemiştir.²³⁴ Böylece affın sınırlarını belirleyebilmek amacıyla iki komisyon oluşturulmuştur.²³⁵

Edirne, Kilitbahir ve Tekirdağ Divan-ı Harb-i Örfilerindeki davaları incelemek amacıyla 22 Ekim 1913 tarihinde Garp Ordusu Divan-ı Harp Reisi Mirliya Ahmet Tevfik Paşa ile Mahkeme-i Temyiz Âzâsı Reisi Âsım Bey'den oluşan bir ekip tarafından kurulmuştur.²³⁶ Ayrıca oluşturulan komisyonun göndereceği raporları incelemek üzere Dahiliye Nezaretinde; Nezaret Müsteşarı Ali Münif Bey, Divan-ı Harb-i Örfi Reisi Sabıkı Mirliya Tevfik Paşa, Bâb-ı Âli Hukuk Müşaviri Reşit Bey ve Adliye Nezaret-i Umur-ı Cezaiye Müdürü Mazhar Beylerden meydana gelen bir tetkik komisyonu oluşturulmuştur.²³⁷ Bunların yanı sıra İzmir Divan-ı Harb-i Örfi davalarını tetkik etmek üzere 10 Aralık 1913'te yine Âsım Bey ve Tevfik Paşa görevlendirilmiştir. Komisyon üyelerinin harcamalarını karşılayabilmek amacıyla da kendilerine 100'er kuruş yevmiye ile maaşları nispetinde harcırah verilmesine karar verilmiştir.²³⁸ Komisyonların yapacağı çalışmalar sonrasında af kanunu çıkarılacak akabinde tahliyeler başlayacaktır.

Trakya'da yapılan incelemeler sonucunda İstanbul'a gönderilen raporlarda harpte işlenen adi suçların savaşa herhangi bir alakasının olmadığını belirlenmiş ve mahkumların siyasî suçlarından dolayı affedilmesini ancak adi suçlarından dolayı yargılanmalarının gerektiğine vurgu yapılmıştır.²³⁹ Bu yönde hazırlanan raporlar 17 Aralık 1913 tarihinde Adliye ve Evkaf Nazırları ile Şurayı Devlet Reisinden oluşan komisyona havale edilmiştir.²⁴⁰ Bu üst komisyonun çalışmaları neticesinde 31 Aralık 1913'te Tevfik Paşa ile Âsım Bey'in

²³⁴ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 52-53.

²³⁵ *BOA, BEO*, 4224/316763; *BOA, BEO*, 4226/316950.

²³⁶ *BOA, MV*, 183/13; *BOA, BEO*, 4270/320184; *BOA, BEO*, 4228/317048; *BOA, BEO*, 4232/317398; Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 55.

²³⁷ *BOA, DH.SYS*, 112-26/69; *BOA, MV*, 184/23; *BOA, BEO*, 4241/318013; *BOA, BEO*, 4270/320183; *BOA, BEO*, 4224/316763.

²³⁸ *BOA, DH.SYS*, 112-26/69; *BOA, MV*, 182/31; *BOA, BEO*, 4310/323187.

²³⁹ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 56.

²⁴⁰ *BOA, MV*, 183/36.

raporlarında belirttikleri gibi savaşıla ilgisi olmayan adi suçların ve düşmana yardım edenlerin af dışında tutulmasına, bunların dışında kalan suçların ise af kapsamına alınması gerektiği belirtilmiştir.²⁴¹

Adalarda Yunan ordusuna katılan veya casusluk yapanlar ile Batı Anadolu sahillerinden adalara giderek Müslüman ahaliyi katleden Rumlar ve Ermeniler savaş sonrası İzmir Divan-ı Harb-i Örfisinde yargılanmışlardır. Yunanistan ile Atina Antlaşması imzalandıktan sonra Trakya'daki Divan-ı Harb-i Örfi davalarını inceleyen Ahmet Tefvik Paşa ve Âsım Bey İzmir'deki davaları yeniden tetkik etmek için görevlendirilmişlerdir. İncelemeler sonucunda İzmir Divan-ı Harb-i Örfisinde görülen davalarda af kapsamına giren dava sayısının 25 olduğu belirlenmiştir. Komisyon, Sakız Adası'nın Yunanlılar tarafından işgali sırasında birliğinden firar ederek Yunan ordusuna katılan bir şahsın dışında diğerlerinin hepsinin af kapsamına alınmasını istemiştir.²⁴² Bu raporların ardından Ocak 1914 tarihli irade-i seniye de fiil-i şeni' suçları hariç düşman ordularına katılan ve diğer suçlardan mahkum olan şahısların tamamı af kapsamına alınmıştır.²⁴³ Ancak bu iradeye rağmen uygulamada af kanunu çıkana kadar hangi suçların af kapsamında olduğu konusunda tereddütler yaşanmaya devam etmişti. Ancak özellikle Rum Patrikhanesinin baskıları sonucunda hapisane-i umumideki 15 mahkum tahliye edilmiştir. Ayrıca Patrikhane bununla da yetinmemiş ve İzmir'deki Rum mahkumlarından affedilmesini istemiştir.²⁴⁴ Bu bağlamda Bulgarlar da affedilmeye başlanmıştır.²⁴⁵

²⁴¹ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affin Uygulanışı", s. 56.

²⁴² BOA, İ.MMS, 176/23; Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affin Uygulanışı", s. 57-58.

²⁴³ "Bulgar muharebesi esnasında menatik-ı harbiyede ibka'-i ceraim edip Edirne, Tekfurdağı ve Kilitbahir divan-ı harplerince mahkum ve maznun ve esamisi merbut altı kıta deftere muharrer bulunan eşhasın oldukları ceraimden ahval-i harbiye ile münasebeti görülemeyen heyetin arz ve fiil-i şeni' harplerinden dolayı cihet-i adliyece mukteza-yı kanuniyesi icra olunmak ve hukuk-ı şahsiye davaları bâki kalmak üzere ceraim-i sairelerinden dolayı aıvırları Meclis-i Vükela kararıyla tensib edilmiştir. Bu irade-i seniyenin icrasına harbiye Dahiliye ve Adliye nazırları memurdur.", BOA, İ.MMS, 176/22; BOA, ŞD, 2826/1; BOA, DH.EUM.EMN, 64/4; BOA, İ.MMS, 176/23; BOA, DH.EUM.EMN, 51/16; Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affin Uygulanışı", s. 56-57.

²⁴⁴ Sabah, 31 Kanun-ı Evvel 1329 (13 Ocak 1914), nr. 8735, s. 2.

²⁴⁵ Sabah, 1 Kanun-ı Sani 1329 (14 Ocak 1914), nr. 8736, s. 2.

Hazırlanan raporlarda savaş esnasında memuriyetini kötüye kullananlar affa dahil edilmemiştir.²⁴⁶ Bunun yanı sıra tahliye olanlardan tehlike arz edenlerin sınır dışına çıkarılması belirtilmiştir.²⁴⁷ Ayrıca affedilenlerin memleketlerine döndüklerinde kötülük yaptıkları kişilerin yakınları tarafından intikam saldırılarına uğrayabilecekleri ihtimali üzerine bu tür olayların yaşanmaması ve asayişin bozulmaması için bu kişilerin gerekirse başka yerlerde ikamet ettirilmesini düşünülmüştür.²⁴⁸

Komisyonların hazırladığı raporların ardından 16 Nisan 1914'te af kanunu çıkarılmıştır. Buna göre:

1- Kendileriyle mu'ahedât-ı sulhiyye mün'akid devletlerle hükümet-i seniyye arasında cereyan etmiş olan ahval-i harbiyeye münasebattar ceraim-i siyasiye erbabı Edirne Vilayeti ve Çatalca Sancağı dahilinde 10 Temmuz 1329²⁴⁹ tarihine kadar ika' edilen ceraim-i adiyeye mürtekebleri affolunmuştur.

2- Hetk-i ırz ve fil-i şeni' cürmlerini ika' edenler aftan müstesnadır.

3- İş bu affın hukuk-ı şahsiye davalarına tesiri yoktur.

4- İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'ıyy'ül icradır.

5-İş bu kanun icrasına Harbiye, Dahiliye ve Adliye Nazırları memurdur.²⁵⁰

Kanuna bakıldığında komisyonun hazırladığı raporların dikkate alınmadığı ortadadır. Özellikle tetkik komisyonlarında af kapsamına alınması sakıncalı görülen; düşmana yardım edenler ile memleketlerine dönmeleri sakıncalı olanların kanuna dahil edildiği görülmüştür. Başka bir ifadeyle fiil-i

²⁴⁶ BOA, BEO, 4270/320183; BOA, DH.EUM.MEM, 72/50.

²⁴⁷ BOA, DH.EUM.EMN, 50/10; BOA, DH.EUM.EMN.1.Şb, 3/42.

²⁴⁸ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 62.

²⁴⁹ II. Balkan Savaşı esnasında Edirne'nin Bulgar ordusundan kurtarıldığı gündür.

²⁵⁰ BOA, İ.MMS, 182/24; BOA, MV, 184/04; Düstur, II. Tertip, C. VI, s. 431; Takvim-i Vekayi, 8 Nisan 1330 (21 Nisan 1914), nr. 1794, s. 2.

şeni' suçları hariç diğer suçların tamamı affedilmiştir.²⁵¹ Sait Halim Paşa hükümetinin raporları dikkate almayıp böylesi bir kanun çıkarmasında savaşta alınan ağır yenilginin etkisi büyüktür. Devlet, Balkan Savaşları'nda belki tarihinde almadığı en ağır yenilgiyi almış ve neredeyse tüm Rumeli topraklarını kaybetmiştir. Bu olay gerek devletin gerekse toplumun bilinçaltında ağır yaralar açmıştır. Böylesi sosyolojik bir travma ortamında affin daha fazla uzatılmaması düşüncesi hükümete mantıklı gelmiş olabilir.

Kanun uygulanırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus savaşın başlamasından Bulgarların Trakya'yı işgaline kadarki süre ile işgalden sonraki dönemi birbirinden ayırmanın gerekliliğidir. Bu bağlamda Trakya'da geçici Bulgar idaresinin kurulduğu dönemde işlenen suçların siyasî suç olarak görülmeyle af kapsamı dışında tutulması gerekirken Balkan devletlerinden gelebilecek tepkilerden çekinildiği için bu yapılamamıştır.²⁵² Bu nedenle konuyla ilgili sorunu çözebilmek için Edirne'de harple münasebeti bulunmayan mahkum ve tutuklular Müslim-gayrimüslim farkı gözetilmeksizin şahsî davaları bâki kalmak üzere affedilmişlerdir.²⁵³ Bu bağlamda Rumeli Divan-ı Harplerince mahkum edilen 31 kişi hemen tahliye edilmiştir.²⁵⁴ Bu mahkumların istatistikî bilgileri şu şekildedir:

Tablo 2.

Memleketi	18 Kişi Sinoplu	11 Kişi Aydınlı	1 Kişi Denizli	1 Kişi Konyalı			
Mahkumiyet Süreleri	13 Kişi Müebbet	9 Kişi 15 Yıl Hapis	1 Kişi 12 Yıl Hapis	3 Kişi 10 Yıl Hapis	2 Kişi 10 Yıl Kal'a-	1 Kişi Müebbet	2 Kişi 7 Yıl

²⁵¹ Nitekim Balkan Savaşları esnasında fiil-i şeni' suçlarından dolayı mahkum olan 16 şahıs af kapsamına alınmamıştır. *BOA, BEO*, 4496/337163; *BOA, MV*, 188/04.

²⁵² Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affin Uygulanışı", s. 62.

²⁵³ *BOA, İ.MMS*, 175/15.

²⁵⁴ *BOA, İ.MMS*, 172/24.

					bend	Kal'a- bend	Hapi s
Suç Türü	15 Kişi Adam Öldürme	12 Kişi Şekav et	1 Kişi Adam Öldürme ve Şekavet	1 Kişi Gasp	1 Kişi Silah Saklama	1 Kişi Yataklı k ve Silah Saklama	

Belgeye bakıldığında mahkumiyet sürelerinin yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca affedilenler arasında cinayet ve eşkıyalık gibi suçların ağırlıkta olduğu dikkati çekmektedir. Adi suçların bu şekilde af kapsamına dahil edilmesi ise elbette asayişin bozulmasındaki önemli etkenlerden biridir. Nitekim bu kişilerin bir kısmı serbest kaldıktan bir süre sonra tekrar benzer suçları işlemişlerdir.

Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusuna hizmet eden ancak daha sonra bir şekilde suça bulaşmış mahkum olanların affa dahil olup olmayacakları meselesi ikilemede kalınmasına neden olmuştur. Bununla ilgili Sadaretten; Dahiliye, Harbiye ve Adliye Nezaretlerine gönderilen talimatta, savaşta hizmette bulunup daha sonra mahkum olan kişilerin şahsî davaları bâki kalmak şartıyla af olundukları bildirilmiştir.²⁵⁵ Sorunun çözülmesi üzerine bu durumda olan birçok kişi af kapsamına alınarak tahliye edilmiştir. Örneğin; Çatalca ve civarında, çeşitli suçlardan dolayı yakalanıp tutuklanmasına karar verilen şahıslar arasında savaşta hizmette bulunanlar affedilmiştir. Affedilen bu kişilerin suç tipi daha çok adi suçlardan gasp olup mahkumiyet süreleri ise 2 yıldan 15 yıla kadar değişmektedir.²⁵⁶ Tekfurdağı'nda Divan-ı Harplerce üç sene küreğe çarptırılan ve 60 kişiden oluşan Abdi ve adamları ilk başta af kapsamına alınmamışken daha sonra savaş içerisinde yaptıkları yararlılıklardan dolayı affedilmişlerdir.²⁵⁷

²⁵⁵ BOA, BEO, 4188/314074; BOA, DH.EUM.EMN, 42/9; BOA, İ.MMS, 167/9.

²⁵⁶ BOA, MV, 233/93.

²⁵⁷ BOA, DH.EUM.EMN, 64/4. Bu kişilerin isim listelerine örnek ek 8'de verilmiştir.

Ayrıca savaş öncesinde eşkıyalık yapan ancak harpte orduya yardım eden eşkıyalar af kapsamına alınmışlardır.²⁵⁸

Afla beraber fiil-i şeni' suçları haricindeki bütün suçlar affedilmiş olmasına rağmen savaştan sonra değişen siyasî şartlardan dolayı hükümet kanunu uygularken ağırdan almıştır.²⁵⁹ Bunda Osmanlı Devleti'nin barıştan kısa bir süre sonra Yunanistan ile tekrar anlaşmazlığa düşmesinin etkisi vardır. Bu nedenle hükümet kanunda ifade edilmiş olsa dahi düşmana yardım edenlerin affını yavaşlatmaya çalışmıştır. Başka bir ifadeyle, Yunanistan ile yeni bir savaş olma ihtimaline karşılık affedilecek olan bu kişilerin fenalık yapabileceğinden endişe edilmiştir. Nitekim bunda haklılık payı vardır. Yunanistan ise zaten yapılan antlaşmaya tam anlamıyla uymayarak Selanik'teki Müslüman mahkumların büyük bir kısmını tahliye etmemiştir.²⁶⁰ Muhtemelen Yunanistan da benzer endişeleri taşımış ve bu nedenle affı uygulamada isteksiz davranmıştı. Bulgaristan ile de durum pek farklı değildi. Mesela; İstanbul ve bazı vilayet hapisanelerinde mahkum 47 Bulgar'ın tahliye olunarak hudut dışına çıkarılması karşılığında Osmanlı hükümeti Bulgaristan'daki Müslümanların tahliye olmasını şart koşmuştu.²⁶¹

1914 yılı başlarına gelindiğinde Yunanistan'ın ele geçirdiği yerlerdeki Müslümanları göç ettirmesinden dolayı iki devlet arasındaki gerginlik had safhaya çıkmış²⁶² ve iki devlet neredeyse savaşın eşiğine gelmiştir. Bu gelişmeler af kanununun uygulanmasını sekteye uğratmıştır.²⁶³ Sorunun giderek çıkmaza girdiğini ve fazlaca uzadığını düşünen Talat Bey ise, milli bayram²⁶⁴ veya Osmanlı Ordusunun Trakya'yı geri aldığı 23 Temmuzun af için en son

²⁵⁸ BOA, DH.SYS, 112-07B/7-65.

²⁵⁹ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 65.

²⁶⁰ BOA, DH.KMS, 13/29.

²⁶¹ BOA, İMMS, 181/13.

²⁶² BOA, DH.SYS, 112-06/6-05.

²⁶³ Ahmet Efiloğlu, *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 99.

²⁶⁴ Osmanlı Devleti 5 Temmuz 1909 tarihinde çıkan yasa ile II. Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 23 Temmuz gününü milli bayram (İyd-i Millî) olarak kutlamaya başlamıştır. İyd-i Millî bu tarihten 27 Mayıs 1935'te kabul edilen "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" çıkana kadar kutlanmıştır. Ancak 1935'te çıkan bu kanunla yalnızca 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın milli bayram olarak kabul edilmesiyle birlikte İyd-i Millî kaldırılmıştır.

tarih kabul edilmesinden yanaydı. Buna göre Talat Bey, savaşın başından bu tarihe kadar fiil-i şeni' suçu ve şahsî davalar hariç geri kalan suçların hepsinin affedilmesi ile bu tarihten önceki işlenmiş suçlar hakkında takibat yapılmayarak bu işe son verilmesinin yerinde olacağını görüşündedir. Talat Bey, tahliye edilenlerin isim listesinin hazırlanmasına bile gerek olmadığını belirtmiştir. Ancak bu görüşe rağmen, Edirne bölgesindeki Rumlar Nisan ayında göç etmeye başladıklarında jandarmalar ev aramalarına ve takiplere hız vermiş ve suçla karışanlar yakalandığı takdirde sınır dışı edilmiştir. Ayrıca Bulgar ve Yunan ordularına katılanlar tespit edildikçe vatandaşlıktan çıkarılmışlardır.²⁶⁵ Talat Bey'in aceleci davranmasında savaş sonrası bozulan düzeni bir an evvel yeniden kurma düşüncesi ve I. Dünya Savaşı'nın yaklaşmasının etkisi olabilir.

Sonuç itibariyle savaş sonunda imzalanan antlaşmalara genel aflu ilgili bir maddenin konulması savaş içerisinde çok sayıda gayrimüslim Osmanlı vatandaşının Balkan devletleri için faaliyet gösterdiğinin bir kanıtıdır. Aksi takdirde böyle bir maddenin konulmasının pratikte çok fazla anlamı olmayacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığı zaman af kanununun Osmanlı Devleti'nden daha çok Balkan devletlerine yaradığı aşikârdır. Osmanlı Devleti'nin kanunu ağır işletmesi veya bazen hiç uygulamamasının altındaki düşüncede bunun etkisi olabilir. Af uygulanırken ağırdan alınmasının bir diğer nedeni ise savaş esnasında birçok fenalığı yapan gayrimüslimlerin işledikleri suçların siyasî sayılıp affedilmiş olmasıdır. Bu kişilerin affedilmesi ailesini yeni kaybetmiş acısı hâlâ taze olan insanların vicdanında derin yaralar açmıştır.²⁶⁶ Nitekim savaş esnasında yapılan bu zulümlerle ilgili dönemin basınında çok miktarda habere rastlamak mümkündür.²⁶⁷ Bu haberler toplumun hafızasında savaşın izlerinin taze olduğunu göstermektedir. Bu da kamuoyunun affa bakış açısının anlaşılmasına yetecektir. Bu bağlamda aflu tahliye olan gayr-i müslimler de

²⁶⁵ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 65-67.

²⁶⁶ Balkan Savaşları esnasında Osmanlı vatandaşı Bulgar ve Rumların, Bulgaristan ve Yunanistan için yaptıkları faaliyetler ilgili detaylı bilgi için Bkz. Ahmet Efiloğlu, *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

²⁶⁷ *Sabah*, 30 Kanun-ı Sâni (12 Şubat 1913), nr. 8420, s. 2; *Tanin*, 3 Şubat 1328 (16 Şubat 1913), nr. 1513, s. 4.

büyük korku yaşamışlardı. Çünkü bu mahkumlar memleketlerine döndükleri vakit zulmettikleri ailelerin kendilerinden intikam almasından korkuyorlardı. Bu sebeple bu insanların bazıları anavatanları saydıkları Yunanistan'a göç etmeye başlamıştı.²⁶⁸

C- I. DÜNYA SAVAŞI'NDA AF

1- Savaşa Giden Süreç ve Affa Duyulan İhtiyaç

18. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa ülkelerindeki ekonomik hayat, tarım, el sanatları ve ticarete dayanıyordu. Bu yüzyılın sonunda Avrupa'da iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki sanayi devrimi ile büyük bir endüstrinin oluşması, ikincisi ise gelişen bu sanayiyle Avrupalı devletlerin hammadde ve pazar ihtiyacının ortaya çıkmasıdır.²⁶⁹ Böylece sanayi inkılabının ekonomik ve sosyal hayatta yaptığı değişikliklerin sonucunda Avrupa halkları statik tarım toplumundan dinamik sanayi toplumuna dönüşmüştür. Sanayileşme ile Avrupa devletleri gerek hammadde ihtiyacını karşılamak gerekse yeni pazarlar elde etmek amacıyla siyasi, ticari ve askeri mücadeleye girişmişlerdir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında İtalya ve Almanya'nın birliğini tamamlayıp bu yarışa dahil olmasıyla birlikte Avrupa'daki güç dengesi değişmiştir. Ancak bu iki devlet birliklerini tamamladıkları sırada dünyanın büyük bir kısmı İngiliz ve Fransızlar tarafından sömürgeleştirilmişti.²⁷⁰ Bu nedenle Almanya'nın tek çıkar yolu İngiliz ve Fransızların ellerindeki sömürgeleri alabilmektir. Bu ise ancak bir savaş sonucunda olabilirdi. Bu nedenle Almanya hızlı bir şekilde silahlanırken İngiltere ve Fransa'da Almanya'nın bu çabalarına aynı şekilde karşılık vermiştir.²⁷¹ Almanya emperyal güç olma isteğiyle ilk olarak Afrika ve Uzakdoğu'nun bazı bölgelerini sömürgeleştirmiş ancak bu teşebbüsler hızla büyüyen Alman sanayisi için oldukça yetersiz kalmıştır.²⁷²

²⁶⁸ Efiloğu, *Azınlıklar Politikası*, s. 96.

²⁶⁹ A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 29-30.

²⁷⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 15.

²⁷¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 358-360.

²⁷² Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 19-21, 27.

Avrupa kıtasında yaşanan rekabetin en önemli sonucu devletlerin bloklaşması olmuştur. Bu gruplaşmaları ilk olarak başlatan Bismarck'ın amacı Avrupa devletlerini kendi yanına çekerek Fransa'yı Avrupa'da siyasi ve askeri bakımdan yalnız bırakmaktır.²⁷³ Bismarck, böylelikle Fransa ile doğrudan savaşmak yerine onu yalnız bırakarak amacına ulaşmış ve ilk aşama olarak Almanya, Avusturya ve Rusya'dan oluşan Üç İmparator Ligi'ni kurmuştur. Ancak II. Wilhelm'in Almanya tahtına geçmesiyle beraber Bismarck ve onun politik düşünceleri yönetimden uzaklaştırılmış ve bunun sonucu olarak Rusya ile ittifak antlaşması yenilenmemiştir. Bu gelişmeler gelecekteki Rus-Fransız ittifakının temellerini atmıştır.²⁷⁴ Ayrıca Bismarck'ın kendi ülkesini korumak amacıyla yaptığı denge politikası, Avrupa'nın İtilaf ve İttifak bloğu diye ikiye bölünüp birbiriyle savaşmasında etkili olmuştur.

Osmanlı-Alman ilişkilerindeki ivme 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması'na kadar götürebilir. Bu antlaşmanın ardından Avrupalıların Osmanlı'ya karşı güttükleri siyasetteki değişiklik özellikle de İngiliz ve Fransızların Osmanlı topraklarını aleni bir şekilde işgal etmesi²⁷⁵ Osmanlı'nın Almanya'ya yakınlaşmasında etkili olmuştur.²⁷⁶ II. Abdülhamit döneminde başlayan Alman yanlısı politika beraberinde ticari ve askeri işbirliğini getirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Bosna-Hersek, Girit ve Bulgaristan'ın Osmanlı'dan kopması ve bunlara ilaveten Trablusgarp'ın işgali ve Balkan Savaşları'nda alman ağır yenilgiler Osmanlı Devleti için tam bir felaket olmuştur.²⁷⁷ Bu gelişmeler üzerine dönemin güçlü partisi İttihat ve Terakki Osmanlı'nın dahili ve harici olarak uğradığı gailelerden kurtarılarak devletin yeniden kuvvetlendirilmesi için faal bir siyaset

²⁷³ Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol*, s. 143.

²⁷⁴ Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerem Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 3.

²⁷⁵ Fransa Tunus'u, İngiltere Mısır'ı işgal etmiştir.

²⁷⁶ "Almanya geç ama çok hızlı sanayileşti. Almanya'nın üretim değeri 1855-1913 yılları arasında altı kattan daha fazla arttı. 1870 yılında Dünya üretim kapasitesinin % 32'sine sahip olan Britanya, Dünya'daki en büyük sanayi ülkesiydi. 1910 yılı itibarıyla Dünya üretim kapasitesinin % 35, 3'üne sahip olan Birleşik Devletler ve %15,9'na sahip olan Almanya-artık %14'7'sine sahip olan- Britanya'yı geçmişlerdi.", Hew Strachan, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yay., İstanbul 2014, s. 60; Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 45.

²⁷⁷ Hart, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 16; Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Çev. Beyza Sümer Aydaş, TTK Yay., Ankara 2014, s. 41.

uygulanması gerektiğine inanmış ve uygulamaya çalıştığı bu siyaseti de Almanya ile ilerleteceği ilişkilerde görmüştür.²⁷⁸ Bu politikaya Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlığı döneminde kara kuvvetlerinin ıslahının Almanlara verilmesiyle devam edilmiştir. Son olarak savaş çıkmadan kısa bir süre önce 1913 sonlarında Liman Von Sanders Paşa başkanlığındaki askeri heyet Osmanlı'nın Balkan Savaşları'nda zedelenen imajını düzeltmek için İstanbul'a getirilmiştir.²⁷⁹ Liman Paşa ve heyetinin görevi Osmanlı ordusunu yeniden teşkilatlandırarak teknik ve taktik konularda eğitmektir. Liman Von Sanders, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra ordu müfettişliği görevine getirilmiş bu atama ile Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzu daha da artmıştır.²⁸⁰

Avrupa devletleri arasında oluşan kamplaşmalar meydana gelecek bir savaşın habercisiydi. Özellikle Avusturya-Macaristan'ın 1908 yılında Bosna'yı işgal etmesi Balkanlarda gerginliği had safhaya çıkarmıştı. Sonrasında yaşanan Balkan Savaşları ile gerginlik daha da tırmanarak zirve noktasına çıkmıştır. Böylesi gergin bir ortamda Sırp bir gencin 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya veliahdını öldürmesi I. Dünya Savaşı'nı başlatan kıvılcım olmuştur. Ancak başlangıçta kimse bu olay nedeniyle bir dünya savaşı çıkacağını tahmin etmemişti.²⁸¹ Avusturya hükümeti suikasttan Sırbistan'ı sorumlu tutmuş ve ağır bir ultimatom vermiştir. Bu sert uyarı bir suçlama niteliğinde olup Sırbistan'ın içişlerine müdahale eden bir nitelik taşımaktaydı. Buna karşılık Sırbistan Üçlü İtilaf'ın önerisi ile hazırladığı cevapta Avusturya'nın birçok isteğini kabul etmiştir. Ancak Avusturya tatmin olmamış ve Sırbistan ile bütün ilişkilerini keserek 28 Temmuz 1914 sabahı Sırbistan'a savaş açmıştır.²⁸²

Avrupa'da savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin savaşta nasıl bir tutum sergileyeceği iki blok açısından önemliydi. Osmanlı devlet adamlarının

²⁷⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006, s. 109.

²⁷⁹ İsmet Gorgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 60; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 92; Strachan, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 131; Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde*, s. 89.

²⁸⁰ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, s. 13-14; Mentеше, *Anıları*, s. 180.

²⁸¹ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 93; Hart, *Birinci Dünya Savaşı*, s.23; Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol*, s. 149.

²⁸² Hart, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 26.

bir kısmı Almanya'nın askeri kabiliyetinden yararlanmak ve kapitülasyonlardan kurtulmak için Almanya ile ittifaktan yanayken buna karşılık diğer grup daha liberal ve güçlü olan İngiltere ve Fransa ile ittifak yapılması gerektiğini düşünmüştü.²⁸³ Osmanlı'nın Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Almanya'dan ciddi bir yardım görememesi de ikinci fikri güçlendirmekteydi.²⁸⁴ Bu amaçla 1914 Haziranında Cemal Paşa Fransa'ya ittifak teklifi götürmüştü ancak İngiliz ve Fransızlar Rusya ile ilişkilerin bozulacağı bahanesiyle bu teklifi kabul etmemişler ve Osmanlı'ya tarafsız kalması nasihatinde bulunmuşlardır.²⁸⁵ Hasan Vasfi Kızıtaşı²⁸⁶ *Doğmayan Hürriyet* adlı eserinde Cemal Paşa ile yaptığı konuşmadan alıntı yaparak Paşa'nın şu sözlerine yer vermiştir: “*Biz Almanlarla tepetaklak müttefik olarak harbe girmedik. Benim İtilaf devletleri nezdinde aşındırmadığım kapı mı kaldı.*”²⁸⁷ Bu ifadeler Osmanlı'nın Almanya safına kaymasının belki de bir zaruret sonucunu göstermektedir. Aslında Almanlar için de durum çok farklı değildi. Savaş Avrupa'da Alman genelkurmayının daha önce planladığı gibi gitmemiş ve giderek cephe savunmasına dönüşmüş ve Alman ilerlemesi durma noktasına gelmişti. Bu sebepten dolayı Alman yetkilileri Osmanlı ile ittifak yapma konusunu yeniden gündeme almışlardır.²⁸⁸

Osmanlı Devleti ile yapılacak ittifak Almanya açısından giderek daha fazla önem arz etmeye başlamıştı. Çünkü Osmanlı ile ittifak her şeyden önce

²⁸³ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, s. 37; Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Çev. Damla Acar-Funda Soysal, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s.129; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C. II, Güneş Matbaası, Ankara 1951, s. 23-24; David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış-Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yay., İstanbul 2013, s. 45; Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 61.

²⁸⁴ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 126.

²⁸⁵ Menteşe, *Anıları*, s. 184-185; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, s. 51; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 46.

²⁸⁶ 1884 yılında İstanbul'da doğan Hasan (Amca) Vasfi Kızıtaşı Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun olmuştur. Tıbbiye'yi üçüncü sınıftan bırakıp İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Ancak bir süre sonra İttihatçılarla anlaşmazlığa düşmüş ve onlardan ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa ile Suriye'de yolları kesişmiştir. Cemal Paşa ile burada bir süre beraber çalışmışlar ancak bir daha İttihat ve Terakki'ye girmemiştir. Sonraki hayatında Cumhuriyet Halk Partisi'ne de muhalif olan Hasan Amca 1961 yılında hayatını kaybetmiştir.

²⁸⁷ Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, Alfa Yay., İstanbul 2013, s. 301.

²⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010.

Almanya'nın İtilaf devletleri tarafından çevrenmesini ve Rusların güneye inmesini engelleyecekti. Ayrıca Halife'nin gücüyle Avrupalıların Müslüman sömürgeleri harekete geçirilebilecek ve böylece İngilizler zor durumda bırakılacaktı. Osmanlı-Alman antlaşması Almanlar için bu düşüncelerle gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık Osmanlı'nın savaştan beklentisi ise son zamanlarda kaybettiği toprakların bir kısmını geri almak ve kapitülasyonları kaldırmaktı. Almanlar ile yapılacak ittifak antlaşmasının görüşmeleri son derece gizlilik içerisinde yürütülmüştür. Cemal Paşa bu durumu hatıratında şu şekilde anlatmıştır: “*Ertesi gün Sadrazam Paşa beni çağırdı. Sadrazam Paşa'nın yanına girer girmez bana şimdi size gayet memnun olacağınız bir haber vereceğim dedi. Almanya hükümeti bize ittifak teklif etti. Biz de bunu kabul ettik*”²⁸⁹ son derece gizli sürdürülen bu görüşmelerden sonra 2 Ağustos 1914'te bir antlaşma imzalanmıştır.²⁹⁰ Başlangıçta Osmanlı hükümeti, bu antlaşmaya karşı İtilaf bloğunun vereceği tepkiyi engellemek için savaşta tarafsız kalacağını ilan etmiştir.²⁹¹ Ayrıca hükümet meclisi tatil etmiş ve kamuoyunu savaşa hazırlamaya başlamıştır. Bu sırada kamuoyunun savaşa hazırlanması çok zor olmamıştır. Çünkü Osmanlı'nın daha öncesinde İngiltere'ye sipariş ettiği gemiler teslim edilmediği için toplumda İngilizlere karşı bir kızgınlık vardı.²⁹² Sonrasında Goben ve Breslau²⁹³ isimli iki Alman gemisi Akdeniz'de İngiliz zırhlılarından kaçıp Çanakkale Boğazı'ndan içeri girerek Osmanlı'ya sığınmıştır.²⁹⁴ Gemilerin kabul edilmesiyle beraber hükümet siyasi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü tarafsızlık karinesine göre bu gemilerin 24 saat içerisinde Osmanlı sularından çıkarılması gerekiyordu. Bu nedenden dolayı Sait

²⁸⁹ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 123.

²⁹⁰ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, s. 7; Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 61; Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde*, s. 119.

²⁹¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 382-383.

²⁹² Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 101-102; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 170, 172; Strachan, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 136; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 51-52; Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde*, s. 124.

²⁹³ Bu gemilerden Goben daha sonra Yavuz, Breslau ise Midilli ismini almıştır.

²⁹⁴ Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde*, s. 130; Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 704; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s. 26; Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 62.

Halim Paşa hükümeti bu sorunu gemileri satın almakla çözmüştür.²⁹⁵ Gemiler üzerinden yapılan sembolik çekişmeden anlaşıldığı üzere İtilaf devletleri Osmanlı'yı savaşa tarafsız tutmaya çalışırken Almanlar bir an evvel savaşa girmesine çalışıyordu.²⁹⁶ Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan Goben ve Breslau komutanı Amiral Souchon Osmanlı donanmasının birinci komutanlığına getirilmiştir.²⁹⁷ Souchon göreve geldikten kısa bir süre sonra 27 Ekim tarihinde bu iki gemi ve yanındaki 11 parça Osmanlı gemisiyle talim yapmak için Karadeniz'e çıkmıştır. 29 Ekim tarihinde ise Osmanlı donanmasıyla Rus donanması arasında çarpışmalar yaşanmıştır.²⁹⁸ Bu olay üzerine hükümet 31 Ekim'de Rusya'ya bir nota vererek özür dilemiştir. Rusya ise 1 Kasım'da Osmanlı notasına verdiği cevabi notada, artık savaşın fiilen başlamış olduğunu ancak Osmanlı hükümeti görüşmelere başlamak isterse ilk önce Osmanlı ordusundaki Alman personelin 24 saat içerisinde ülke dışına çıkarılmasını öne sürmüştür. Osmanlı hükümetinin Rus isteklerini kabul etmemesi üzerine 2 Kasım günü Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır.²⁹⁹ Rusya'nın ardından 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Osmanlı ise bu devletlere 11 Kasım günü karşılık vermiştir.³⁰⁰

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Osmanlı ordusundaki asker ihtiyacını en üst seviyeye çıkarmıştır. Keza Balkan Savaşları'nda yaşanan firar olaylarının fazlalığı da hesaba katıldığında Osmanlı ordusunun savaş arifesinde içinde olduğu zor durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu sebeple hükümet ilk olarak seferberlik ilan etmiş ve ardından asker firarileri affedilmiştir. Buna ilaveten savaş içerisinde bir dizi af kanunu daha çıkarılmıştır. Bunların çıkarılmasında artan firar sayısının Osmanlı ordusundaki insan gücü

²⁹⁵ Menteşe, *Anıları*, s. 189-190; Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 94; Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde*, s. 133; Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları*, s. 130; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 58-59.

²⁹⁶ Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları*, s. 132; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 389.

²⁹⁷ Sabis, *Harp Hatıralarım*, s. 26; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 59.

²⁹⁸ İzzeddin Çalışlar, *On Yıllık Savaş, Org. İzzeddin Çalışlar'ın Not Defterinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 92; Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 94; Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları*, s. 134; Hasan Amca, s.308, 314; Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, C. II, s. 81; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s. 52-53.

²⁹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 396-397; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 65.

³⁰⁰ Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, C. II, s. 81.

eksikliğini had safhaya çıkarmasının rolü büyüktür. Ayrıca I. Dünya Savaşı esnasında cephelerden gelen ağır yenilgi haberleri ve on binlerce insanın hayatını kaybetmesi bu afların çıkmasındaki nedenlerden bir diğeridir. Böylesi bir durumda devlet, firarileri sert bir şekilde cezalandırarak bir şey elde edemeyeceğini bildiği için onları cezalandırmak yerine geri kazanma yolunu tercih etmiştir. Böylelikle firarilere ikinci bir şans verilmiştir. Ayrıca cephelerdeki insan kayıpları hapishanelerdeki mahkumlarla telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu yolla birçok mahkum tahliye edilip cephelere gönderilmiştir.

2- Afların Kapsamı ve Mahiyeti

Yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı Devleti, firarların önüne geçmek ve cephedeki asker ihtiyacını karşılamak amacıyla savaş öncesi ve esnasında bir dizi geniş kapsamlı af çıkarmıştır. Bunlardan ilki seferberlik ilanıyla beraber daha savaşa girilmeden gelmiştir. Buna göre; 6 Ağustos 1914 tarihli Askeri Ceza Kanununa yapılan geçici ekte; askere alınıp firar edenlerin idamla cezalandırılacağı ve tüm bakayalar ile hâlâ doğum kayıtları olmayanların kanunun ilanından itibaren üç gün içerisinde askerlik şubesine gidip teslim oldukları takdirde affedilecekleri belirtilmiştir.³⁰¹ Ancak devlet, kırsal kesimdeki asker kaçakları ve bakayaların affın kapsamını hemen anlayamayacağı veya iletişim eksiklikleri nedeniyle hemen duyuramayabileceklerini düşünerek teslim olma süresini 15 güne çıkarmıştır.³⁰² Kamuoyunun bu düzenlemeden daha iyi haberdar olabilmesi için tutuklu ve mahkumların affedildiği gazetelerde yayınlanmıştır.³⁰³ Bu afla teslim olan firari ve bakayalara bedel-i nakdi imkânı da verilmiştir. Buna bağlı olarak gerekli şartları sağlayanlar af kanununun yayımlanmasından itibaren bir ay içerisinde bedel miktarını ödemiş iseler bu uygulamadan yararlanabileceklerdir.³⁰⁴ Böylelikle askerlik hizmetinden kaçanların kazanılması hedeflenmiştir. Bu kanunun ardından 5 Kasım 1914

³⁰¹ “Madde 4: Kanunun neşr olduğu tarihe kadar bakaya kalanlardan veya firari olanlardan birinci maddede tayin olunan mehl zarfında (kanunun neşrinin ertesi gününden üçüncü günün sonuna kadar) mensup oldukları veya en yakın ahz-ı asker şubesine müracaat edenlerin cürmleri afv edilmiştir.”, *Düştur*, II. Tertip, C. VI, s. 981.

³⁰² Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015, s. 328-329.

³⁰³ *İkdam*, 14 Ağustos 1330 (27 Ağustos 1914), nr. 6292, s. 2.

³⁰⁴ Beşikçi, *Osmanlı Seferberliği*, s. 329.

tarihinde cezalarının dörtte üçünü çekenler için yeni bir af kanunu daha çıkarılmıştır.³⁰⁵ Buna göre; cinayet ve küçük suçlardan dolayı mahkum olanlar kanunun neşri itibariyle cezalarının dörtte üçünü tamamlamışlarsa affedilmişlerdir.³⁰⁶ 19 ve 21 Kasım 1914 tarihinde 6 Ağustos 1914 tarihli askeri ceza kanunda düzenleme yapılmıştır.³⁰⁷ Bu iki af kanunlarına göre fiil-i şeni' gibi suçları işlememiş olanlardan cezalarının yarısını çekmiş olanlar ile tutuklu ve mahkumlar Cihad-ı Ekber ilanı nedeniyle davete icabet etmemiş veya hâlâ firarda olanlar kanunun neşrinden sonra 30 gün içinde teslim oldukları takdirde affedileceklerdir.³⁰⁸ Bu ilk genel affin asıl amacı Balkan Savaşı esnasında askerlikten kaçanlar ile olası bir savaşta askerliğe elverişli herkesi seferber etmektir.³⁰⁹

İkinci genel af; başta Çanakkale olmak üzere cephelerden gelen ağır zayıatlar üzerine asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 28 Haziran 1915 tarihinde ilan edilmiştir.³¹⁰ Buna göre; firarilerin 30 gün içerisinde teslim olmaları halinde affedilecekleri belirtilmiştir.³¹¹ Ayrıca firarilere yardım ve yataklıktan dolayı mahkum olmuş kişiler af kapsamına alınmıştır.³¹² Ancak idam, idama bedel kürek cezasıyla mahkum olanlar afftan yararlandırılmamışlardır.³¹³ Bu affa bağlı olarak 1 Temmuz 1915 tarihinde cezaların üçte ikisini çekenler hakkında bir af kanunu daha çıkarılmıştır.³¹⁴ Kanuna göre; ırza geçme ve fiil-i şeni' suçları hariç

³⁰⁵ *Sabah*, 23 Teşrin-i Evvel 1330 (5 Kasım 1914), nr. s. 3.

³⁰⁶ *Düstur*, II. Tertip, C. VI, s. 1374.

³⁰⁷ *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 76-77; *Sabah*, 8 Teşrin-i Sani 1330 (21 Kasım 1914), nr. 8991, s.2; *Sabah*, 10 Teşrin-i Sani 1330 (23 Kasım 1914), nr. 8991, s. 3.

³⁰⁸ *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 76-77; *Sabah*, 8 Teşrin-i Sani 1330 (21 Kasım 1914), nr. 8991, s.2; *Sabah*, 10 Teşrin-i Sani 1330 (23 Kasım 1914), nr. 8993, s. 3.

³⁰⁹ Beşikçi, *Osmanlı Seferberliği*, s. 329.

³¹⁰ *BOA, İ.MMS*, 197/26; *BOA, DH.UMVM*, 123/116; *BOA, DH.EUM.MTK*, 80/50; *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 630; *Sabah*, 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1915), nr. 9266, s. 4.

³¹¹ *BOA, DH.ŞFR*, 49/30; *BOA, İ.MMS*, 197/26; *Sabah*, 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1915), nr. 9266, s. 4; *Sabah*, 19 Haziran 1331 (2 Temmuz 1915), nr. 9267, s. 3; Beşikçi, *Osmanlı Seferberliği*, s. 329.

³¹² *Hacı Mustafa çetesine yataklıta bulunan kişiler şahsi hukuk davaları bâki kalmak üzere affedilmişlerdir*, *BOA, İ.MMS*, 197/4; *BOA, DH.UMVM*, 123/116; *Sabah*, 8 Teşrin-i Sani 1330 (21 Kasım 1914), nr. 8991, s. 4; *Sabah*, 10 Teşrin-i Sani 1330 (23 Kasım 1914), nr. 8993, s. 3.

³¹³ *Sabah*, 19 Haziran 1331 (2 Temmuz 1915), nr. 9267, s. 3.

³¹⁴ "Madde 1: Hetk-i ırz ve fiil-i şeni' maada cinayet ve cünha fiilinden dolayı mahkum olup da iş bu kanunun tarihi neşrinde müddet-i cezaiyelerinin sülûsanını ikmal etmiş bulunanların cezaları affedilmiştir.

diğer suçlardan cezasının üçte ikisini çekenler affedilmiştir. Ayrıca idam, idama bedel kürek ve kürek cezası idama çevrilen mahkumlar bu aftan yararlanamamışlardır. Bu iki affin Kafkas ve Çanakkale cephelerinde verilen büyük askeri kaybın ardından gelmesi son derece önemlidir. Çünkü sadece bu iki cephede bile on binlerce asker hayatını kaybetmiş ve Osmanlı ordusunun askerî gücü ağır darbe almıştır. Bu da afların çıkarılışındaki asıl gayeyi ortaya koymaktadır.

Üçüncü genel af ise savaşın sonuna doğru diğer aflara benzer şekilde asker eksikliği had safhaya ulaştığında 15 Temmuz 1918 tarihinde ilan edilmiştir.³¹⁵ Bu affin, 3 Temmuz 1918'de vefat eden Sultan Mehmet Reşat'ın yerine tahta çıkan Sultan Mehmet Vahdettin'in cülusu vesilesiyle yayınlandığı duyurulmuştur.³¹⁶ Affin ardındaki asıl düşünce savaş koşullarının ordu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktır. Bu af da diğer ikisiyle benzerlik içerisindedir. Buna göre; firariler eğer 15 gün içerisinde teslim olurlarsa affedileceklerdir. Ayrıca kanun firarilerin, firar dayken vatana ihanet suçu hariç işledikleri diğer suçları da kapsamıştır.³¹⁷ Ayrıca Divan-ı Harp mahkumları ile adi suçlarda bu affin kapsamına dahil edilmiştir.³¹⁸ Bu beraberinde büyük sakıncalar doğurabilirdi. Çünkü bu kişilerden bir kısmı firar süresince eşkıyalık, gasp gibi birçok suça karışmışlardı. Bu şekilde yapılan bir af elbette faydadan daha çok zarar getirebilir ve devlet otoritesini daha da sarsabilirdi. Bu sorun Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından devlet otoritesinin zayıflamasıyla daha da belirgin hale gelmiştir.³¹⁹

Af kanunları çıkarıldıktan sonra Adliye Nezaretinden vilayetlere gönderilen talimatlarda kanunun kapsamına dahil edilecek şahısların titizlikle belirlenmesi³²⁰ ve bu kişilerin isimlerinin bir an evvel nezaretlere bildirilmesi

---

Madde 2: İdam ile veya idama bedel kürek cezası ile mahkum edilen veyahut idama mahkum iken cezası küreğe tahvil olunan eşhas iş bu kanundan istifade edemezler.” , Düstur, II. Tertip, C. VII, s. 631; Sabah, 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1914), nr. 9266, s. 4.

³¹⁵ *Düstur, II. Tertip, C. X, s. 553; Sabah, 19 Temmuz 1334 (19 Temmuz 1919), nr. 10299, s. 2.*

³¹⁶ *BOA, DH.İ.UM, 22-3/16.*

³¹⁷ *Düstur, II. Tertip, C. X, s. 553; Sabah, 19 Temmuz 1334 (19 Temmuz 1919), nr. 10299, s. 2.*

³¹⁸ *BOA, BEO, 4526/339424; BOA, BEO, 4526/339423.*

³¹⁹ *Beşikçi, Osmanlı Seferberliği, s. 329-330.*

³²⁰ *BOA, DH.ŞFR, 90/49.*

istenmiştir.³²¹ Ayrıca kanundan haberdar olmayanlar varsa bir daha duyurulması gerektiği belirtilmiştir.³²² Bu talimatlardan sonra yapılan çalışmalar sonucunda tahliyeler başlayabilmiştir.³²³ Ancak af kanunları kamuoyunun bir kısmı tarafından pek sıcak karşılanmamış ve onları endişeye sevk etmiştir. Örneğin; Musul Valiliğinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta savaşta istifade edilme düşüncesiyle mahkumların birçoğunun tahliye edilmesinin sakıncalı olduğu bunun yerine bu şahısların gösterecekleri hizmet karşılığında mahkumiyetlerinin tecil edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir.³²⁴ Hükümet bu uyarılara rağmen kanunu daha geniş bir kesime yaymak için aman dileyen eşkıyaları ve asker firarilerini çoğu zaman af kapsamına almıştır.³²⁵ Bununla ilgili Akçaabat, Görele ve Vakfikebir kazalarında 30 kadar eşkıyanın affedilmesi örnek verilebilir. Affedilenlerin büyük bir kısmı orduda istihdam edilmiştir.³²⁶ Ayrıca yalnızca asker firarileri af kapsamına alınmakla kalmamış savaş içerisinde suç işleyen askerler de af kapsamına dahil edilip tekrar cephelere gönderilmiştir. Adi suçlardan mahkum olan ve cezalarının üçte ikisini çekmiş olan 30 kadar asker af kapsamına alınarak tahliye edilmiştir.³²⁷

Savaş esnasında birçok mahkumdan tahliye olup cepheye gitme yönünde talep gelmiştir.³²⁸ Mesela; Bursa ve Kırşehir hapisanelerinde bulunan tutuklu ve mahkumlar aralarında imza toplayarak cepheye gitmek istedikleri yönünde dilekçeler yazmışlardır.³²⁹ Bunların yanı sıra Karahisar, Aydın merkez hapisanesi, Ödemiş, Bayındır, Uzunköprü, Beyrut, Havsa ve Dersim hapisanelerindeki mahkumlar bu amaçla affedilmişlerdir.³³⁰ Anlaşıldığı üzere hapisanelerdeki birçok mahkum aftan faydalanarak tahliye olmuş ve bunların

³²¹ BOA, DH.ŞFR, 440/111; BOA, DH.ŞFR, 615/4; BOA, DH.EUM.5.Şb, 67/13; Sabah, 23 Temmuz 1334 (23 Temmuz 1918), nr. 10303, s. 2; Sabah, 30 Temmuz 1334 (30 Temmuz 1918), nr. 10309, s. 2.

³²² BOA, DH.ŞFR, 49/30; BOA, DH.ŞFR, 49/12.

³²³ BOA, DH.ŞFR, 583/172; BOA, DH.ŞFR, 609/59; Sabah, 30 Temmuz 1334 (30 Temmuz 1918), nr. 10309, s. 2.

³²⁴ BOA, DH.ŞFR, 449/17.

³²⁵ BOA, DH.ŞFR, 562/11; BOA, MV, 170/56.

³²⁶ BOA, DH.ŞFR, 444/27.

³²⁷ BOA, BEO, 4560/341972; BOA, BEO, 4526/339423; BOA, BEO, 4526/339424.

³²⁸ BOA, DH.MB.HPS, 97/7.

³²⁹ BOA, DH.EUM.2.Şb, 9/36; BOA, DH.EUM.3.Şb, 6/53.

³³⁰ BOA, DH.EUM.ADL, 44/41; BOA, DH.EUM.2.Şb, 3/8; BOA, BEO, 4528/339577.

önemli bir kısmı cephelere gitmiştir. Bu bağlamda affedilen kişilerden bir kısmı Romanya'daki birliklerde görev yapmaları amacıyla bu bölgeye gönderilmişlerdir.³³¹ Ancak çıkan mahkumların tamamının cepheye gittiğini söylemek elbette yanlış olur. Bu kimselerden bir kısmı zaten askerlikten kaçmak için adi suç işleyip mahkum olmuş kişilerdir.³³² Bunların yeniden cepheye gitme ihtimali elbette düşüktür.

Doğu ve Kafkas cephesinde Rus ordusuyla beraber hareket edip Osmanlı ordusuna karşı savaşan ve köyleri basıp birçok fenalıkta bulunan Ermeniler genel af kapsamının dışında tutulmuştur. Bununla ilgili en çarpıcı örnek; Elazığ Vilayetinde düşmana yardım eden ve casusluk yapan Ermenilerin affedilmemiş olması gösterilebilir.³³³ Yine Elazığ'da savaş içerisinde Rus ordusuna yardım ve casusluk etmiş olan beş Ermeni Divan-ı Harb-i Örfice af kapsamına alınmayarak mahkum edilmiştir.³³⁴ Düşmana yardım ve yataklık edenlerin haricinde Divan-ı Harplerce mahkum edilen diğer kişiler ise affedilmiştir.³³⁵

I. Dünya Savaşı içerisinde işledikleri adi suçlardan dolayı mahkum olanlar suçlarının derecesine göre affedilmiştir. Adi suçlarla ilgili gönderilen 28 kıta mazbatadan 21 tanesinde cinayet suçundan mahkum olanlar aftan istifade etmiş olup geriye kalan 8 mazbatadaki fiil-i şeni' suçlarından mahkum olanların ise ceza kanununun 198. maddesine göre mahkumiyetlerinin devamına karar verilmiştir.³³⁶ Buna ilaveten fiil-i şeni' maddesinden mahkum olan 16 şahıs tahliye edilmeyip mahkumiyetlerinin devamına karar verilmiştir.³³⁷ Bu kararların gösterdiği üzere hükümet fiil-i şeni' suçlarının affı konusunda taviz vermemiştir. Ayrıca savaş içerisinde düşmana hizmet edenler daima affın dışında tutulmuşlardır.

I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin af çıkartmaktaki asıl gayesi hapishanelerdeki askerliğe elverişli kişilerden ve firarilerden yararlanarak

³³¹ BOA, DH.MB.HPS, 97/7.

³³² BOA, DH.MB.HPS, 97/7.

³³³ BOA, DH.ŞFR, 630/71.

³³⁴ BOA, DH.ŞFR, 627/46.

³³⁵ BOA, DH.MB.HPS, 118/3.

³³⁶ BOA, BEO, 4474/335498.

³³⁷ BOA, BEO, 4496/337163.

cephelerdeki asker ihtiyacını karşılama düşüncesidir. Bu yönde eğilim bazen mahkumlardan gelmiş bazen de hükümet kanalıyla olmuştur. Yapılan afların cephedeki asker ihtiyacının bir kısmını karşıladığı bilinmesine rağmen affedilen her mahkumun veya firarinin birliklerine döndüklerini söylemek fazlaca iddialı olur. Nitekim savaş içerisinde aftan yararlanıp cepheye gitmeyen kişilerle ilgili örneklere rastlamak mümkündür.³³⁸ Sonuç itibariyle aflar ile tamamı olmasa da tahliye olan bir çok mahkum veya firari yeniden cepheye dönmüştür.

D- MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI ÇIKARILAN AFLAR

1- İstanbul Hükümetlerinin Çıkardığı Aflar

Milli Mücadele yıllarında asayişi sağlayabilmek, eşkiya, çete, firari ve mahkumları kazanabilmek için TBMM birçok kez af kanunu çıkarmıştır. Buna ilaveten İstanbul hükümetlerinin de farklı amaçlarla bu konu üzerinde durup zaman zaman af kanunlarına başvurduğu görülmüştür.³³⁹ Bu kanunlardan ilki Tevfik Paşa hükümetinin çıkardığı 12 Aralık 1918 tarihli iradedir. Buna göre; Hapishane-i Umumideki mahkumlardan ceza süreleri müddetince iyi halleri görülen 21 kişi affedilmiştir.³⁴⁰ Bu yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmış dar kapsamlı bir aftır.

23 Aralık 1918 tarihinde Tevfik Paşa kabinesince geniş kapsamlı bir af kanunu daha çıkarılmıştır. Bu kanun, ilk olarak Meclis-i Mebusan feshedilmeden önce 18 Kasım 1918'de siyasî bir af tasarısı olarak meclise getirilmiştir. Burada söz alan Denizli mebusu Rüştü Bey, Harp hükümetlerinin zulmüne uğrayanlar için af çıkarmak istediğini demiştir. Rüştü Bey'den sonra söz alan Emanuelidi Efendi ise, bu kanunun bütün siyasî suçları kapsamadığını ve particilikten dolayı bazı şahısların affını öngördüğünü iddia etmiştir. Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey de genel af meselesinin hangi sebeplerden dolayı gündeme

³³⁸ Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2012, s. 87.

³³⁹ İstanbul Hükümetlerinin çıkardığı af kanunlarının temelinde kamuoyunun desteğini kazanma amacı vardır. Bu amaçla Ferit Paşa 11 Nisan 1920'de yayınladığı '*Hükümet Beyannamesi*' ile Milli Mücadele'ye katılıp pişman olanları döndürebilmek amacıyla af vaat etmiştir. Ayrıca TBMM açıldıktan sonra İstanbul Hükümetlerinin çıkardığı af kanunları genel itibariyle başta İstanbul olmak üzere dar bir alanda uygulanabilmiştir.

³⁴⁰ *BOA, DH.MB.HPS, 43/33.*

geldiğinden bahsettikten sonra affin ilan edilebileceğinden bahsetmiştir.³⁴¹ Ali Haydar Bey ise, hükümetin bu kanunu çıkarmak istemesindeki maksadının siyasî suçluların affedilmesi yönünde olduğunu ve her hususta encümenle ittifak edildikten sonra ekseriyetin kararıyla böyle bir kanun teklifinin hazırlandığını ifade etmiştir. Ancak Divaniye mebusu Halid Bey, bu mahkumların iki çeşit olduğunu birinin efendi takımı diğerinin ise katil ve baldırı çıplak takımı olduğunu ifade etmiştir.³⁴² Ancak İttihatçı mebuslar aslında muhaliflerin geniş ölçüde bu aftan yararlanabileceğinden çekindikleri için tasarımı görmezden gelmişlerdir.³⁴³

Söz gazetesi affın çıkarılmamasını eleştirmiş ve İttihat ve Terakki kabineleri döneminde en adi kanunların bile meclise getirilip çok kısa süre içerisinde çıkarıldığı ancak konu bu af kanunu olunca meclisin ağırdan alıp çıkarmamak istediğine değinmiş ve meclisteki mebusları eleştirmiştir.³⁴⁴ Ancak mütarekenin ardından kurulan Tevfik Paşa hükümeti İttihatçı mebusların çoğunluğunu oluşturduğu meclisin kapatılması için Padişah Vahdettin'e başvurmuş ve akabinde 21 Aralık 1918 tarihinde meclis feshedilmiştir.³⁴⁵ Meclisin feshinin hemen ardından daha önce geciktirilen af kanunu tekrar gündeme gelmiştir. Hükümet bu kanunu çıkarırken İttihat ve Terakki hükümetlerinin on yıllık iktidarı boyunca mağdur olan kişileri affetmek istemiştir.³⁴⁶ Bu bağlamda 1909 yılında Harekât Ordusu İstanbul'da asayişî temin ettikten sonra orduda tensikat yapılması için çalışmalara başlamıştı. Açığa çıkarılmış ve ümera ve zabitan hakkında kaleme alınan nizamnamede bunlardan görev yapamayacak olanlarla hizmet müddetleri 20 yıl olanların emekliye sevk edilmesi, hizmetleri 20 yıldan az olanların ise ihtiyat zabiti olarak istihdamı

³⁴¹ Haluk Selvi, "Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurin-i Siyasiye Teavün Cemiyeti", *SAÜ, Fen Edebiyat Dergisi*, C. 10, 2008, s. 291.

³⁴² Aynı yer.

³⁴³ Alper Ersaydı, *Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Dönemi Başlarında İttihatçılar ve İttihatçılık*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 62.

³⁴⁴ *Söz*, 21 Kanun-ı Evvel 1334 (21 Aralık 1918), nr. 39, s. 1.

³⁴⁵ *Söz*, 24 Kanun-ı Evvel 1334 (24 Aralık 1918), nr. 42, s. 1; Asaf Özkan, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Askeri ve Mülki Bürokraside Tasfiyeler, Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2014, s. 153.

³⁴⁶ Bu mağdurlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Haluk Selvi, "Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurin-i Siyasiye Teavün Cemiyeti", 289-301.

kararlaştırılmıştı. Bu kararlar sayıları hiç azımsanmayacak siyasî ve askerî mağdurlar grubu ortaya çıkmıştı. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra işte bu mağdurlar için harekete geçilmiştir.³⁴⁷ Bu amaçlarla çıkarılan hükümet kararnamesi 23 Aralık günü yayınlanmıştır.³⁴⁸ Buna göre; Padişah Vahdettin'in cülusu olan 3 Temmuz 1918 tarihine kadar işlenmiş olan siyasî suçlardan dolayı mahkum olanlar ile haklarında tutuklama emri çıkarılanlar, bir suça iştirak etmiş olanlar ve savaş esnasında harbe gitmeyerek muhtelif cürümlerden mahkum olan askerler affedilmiştir.³⁴⁹ Buna ilaveten aman dileyen eşkıyalar da af kapsamına alınmıştır.³⁵⁰ Bu bağlamda cezalarının üçte ikisini çeken Alanya, Denizli, Diyarbakır, Mardin Trabzon, Elazığ ve Maden hapisanelerindeki mahkumlardan affa uygun olanlar tahliye edilmiştir.³⁵¹ Kayseri hapisanesinden 20 Ermeni mahkum affedilmiştir.³⁵² Fakat bazı unsurların tehcirinden³⁵³ kanunen mesul olanlar, siyasî maksatları doğrultusunda başka bir unsura karşı suç işleyenler veya bu suça iştirak etmiş olanlar, düşman ordusuna katılanlar veya düşman ordusuna yardım edenler bu kararnamenin dışında tutulmuştur.³⁵⁴ Böylelikle hükümet İttihat ve Terakki döneminde siyasî nedenlerden dolayı mahkum olan, sürülen kişilerin tekrar siyaset sahnesi çıkmalarının önünü açmış oldu. Af kararnamesinin ardından İstanbul basınında muhaliflerin dönüşüyle ilgili bazı haberler yer almıştı. Özellikle Şerif Paşa, Reşit

³⁴⁷ Selvi, "Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar" s. 290-291.

³⁴⁸ "Madde 1: 3 Temmuz 1334 tarihine kadar ceraim-i siyasiyeden dolayı maznun olup da haklarında tevkif-i mezkuresi ısdar edilmiş olanların ve haklarındaki hüküm kesb-i katiyyet etmiş olsun olmasın ceraim-i mezkureden dolayı mahkum bulunanlar ile tevkifi veya mahkumiyeti intaç eden cürme iştirak etmiş olanlar affedilmiştir. Şu kadar ki bazı anasırın tehcirinden dolayı kanunen mesul olması iktiza edenler ile makasid-ı siyasiyeye binaen anasırdan bir kısmının diğeri aleyhine ika' etmiş oldukları ceraimden mahkum veya efal-i mezkureye iştirak etmiş olanlar ve düşman ordusuna iltihak veya düşmana muavenet edenler iş bu afv-ı umumiden müstesnadır." *Düstur*, II. Tertip, C. XI, s. 22; *Söz*, 25 Kanun-ı Evvel 1334 (25 Aralık 1918), nr.43, s. 1.

³⁴⁹ *BOA, MV*, 37/214; *BOA, DH.İ.UM*, 22-3/16; *Düstur*, II. Tertip, C. XI, s. 22; Akın Çelik, *Mondros Mütarekesi Sonrasında İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 80; Özkan, *Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, s. 153.

³⁵⁰ *BOA, DH.ŞFR*, 96/108.

³⁵¹ *BOA, MV*, 43/253; *BOA, MV*, 232/249.

³⁵² *BOA, DH.İ.UM*, 22-3/16.

³⁵³ Ermeni tehciri kastedilmektedir.

³⁵⁴ *Düstur*, II. Tertip, C. XI, s. 22; *Söz*, 25 Kanun-ı Evvel 1334 (25 Aralık 1918), nr. 43, s. 1; Çelik, *İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler*, s. 80; Köksal, *Divan-ı Harb-i Örfiler*, s. 142; Akşin, *Jön Türkler*, s. 139.

Bey ve Prens Sabahattin dönebileceği söylentileri İttihat ve Terakki'ye muhalif olanları sevindirmişti.³⁵⁵ *Söz* gazetesi affı: “*Tevfik Paşa kabinesi Afv-ı Umumi kanunu ile memleketin çoktan beri kanayan yarasını sarmış...*” şeklinde değerlendirmiş ve yazının sonunda kanunu çıkarmak istemeyen meclisi de eleştirmeyi ihmal etmemiştir.³⁵⁶ Aynı gazete 28 Aralıkta nüşhasında herkesin bu affa dahil edilmemesi gerektiğini bunun için iyi bir tasnif yapılması gerektiğini belirtmiş ve kendine göre uzunca bir tasnif yaparak liste hazırlamıştır. Bu tasnife bakıldığında savaş içerisinde işlenen birçok suçun affedilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.³⁵⁷ Bu af, İttihat ve Terakki'ye hücum etmek için fırsat kollayan muhalif basın tarafından da çok iyi kullanılmıştır. Özellikle *Alemdar* gazetesinde Refi' Cevat imzalı makalelerde İttihat Terakki yönetimine ağır eleştirilerde bulunulmuştur.³⁵⁸ Aynı gazete başka nüşhasında geçmiş dönemlerde vatan haini gibi çeşitli bahanelerle birçok insanın mahkum edildiğini bu kişilerin af sayesinde kurtulduklarını yazmıştır. Ayrıca İttihatçıların yaptıklarına karşı ağır eleştiriler getirilen haberde Mahmut Şevket Paşa'nın katlini bahane ederek birçok kişiyi sürgün ve hapis edildiğini belirtilmiş ve bu sebeple de affın yerinde bir karar olduğu yazılmıştır.³⁵⁹ Sonuç itibarıyla hükümetin, çıkartmış olduğu affa savaşın müsebbibi olarak gösterilen İttihat ve Terakki muhaliflerini aff ederek İtilaf devletlerine yaranma gibi bir amacının olduğu da düşünülebilir.

23 Mart 1919 tarihinde Ferit Paşa hükümeti, *Bazı Ceraim Erbabı Hakkındaki Mücazat-ı Kanuniyenin Tecil-i İnfazına Dair* hazırladığı kararname ile askerlikten kaçanlar, seferberlik esnasında karaborsacılık yapanlar, emniyetin bozulmasına neden olanlar, tehcir dolayısıyla irtikab olunan suç failleri, bütün idam cezasını gerektiren suç failleri ile şahsî davalar hariç diğer suç erbabının cezaları tecil edilmiştir.³⁶⁰ Böylelikle hapisanelerden affa uygun olan mahkumlar tahliye edilmeye başlamıştır.³⁶¹ Bu bağlamda Beyoğlu

³⁵⁵ Özkan, *Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, s. 154.

³⁵⁶ *Söz*, 25 Kanun-ı Evvel 1334 (25 Aralık 1918), nr. 43, s. 1.

³⁵⁷ *Söz*, 28 Kanun-ı Evvel 1334 (28 Aralık 1918), nr. 46, s. 1.

³⁵⁸ Ersaydı, *İttihatçılar ve İttihatçılık*, s. 63-66.

³⁵⁹ *Alemdâr*, 26 Kanun-ı Evvel 1334 (26 Aralık 1918), s. 1.

³⁶⁰ *BOA, İ.DUİT*, 94/27; *Düstur*, II. Tertip, C. XI, s. 152.

³⁶¹ *Söz*, 27 Mart 1335 (27 Mart 1919), nr. 131, s. 2.

hapishanesinden gasp, dolandırıcılık gibi adi suçlu 57 mahkum tahliye edilmiştir.³⁶² Bu af ile beraber İstanbul merkez hapishanesindeki mahkum sayısı 250'den 60'a kadar düşmüştür.³⁶³ Böylesi geniş bir af muhtemelen Mütareke döneminde halkın sempatisini kazanma amacı güdüyordu.

Ferit Paşa'nın dördüncü sadaretinde yani 21 Eylül 1920 tarihinde Hapishane-i Umumideki mahkumlardan cezasının üçte ikisini tamamlayan, sürekli hastalığı olan ve yaşları ilerlemiş mahkumlar için af çıkarılmıştır.³⁶⁴ Son olarak 12 Aralık 1920 tarihinde Tevfik Paşa hükümeti tarafından 23 Mart 1919 tarihli kanuna uygun olarak *Silah Altına Alınmaları Sebebiyle Haklarındaki Takibat ve Mücazat Tecil Edilmiş Olanların Affına Dair* bir kararname daha yayınlanmıştır.³⁶⁵ Bundan sonra doğrudan Padişah iradesi veya İstanbul hükümetleri tarafından bir genel af teşebbüsüne rastlanmamıştır.³⁶⁶ Bunda İstanbul hükümetlerinin otoritesi kaybetmesinin yanı sıra TBMM'nin giderek güçlenmesi ve yönetimde tek güç haline gelmesinin etkisi büyüktür. Ancak bu tarihten sonra az da olsa özel afların çıkarılmasına devam edildiği görülmüştür. Çıkarılan afların hiçbirisinde kaç kişinin yararlandığıyla ilgili bir bilgiye rastlanamamıştır. Sonuç itibarıyla İstanbul hükümetlerinin çıkardıkları aflarla kamuoyunu kendi yanına çekme düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunda ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Keza bu afların etki alanı son derece dar ve daha çok İstanbul ile sınırlıdır.

2- TBMM'nin I. Dünya Savaşı'nda Yararlılık Gösterenlere Çıkardığı Af

Savaşın bitimine yakın Talat Paşa'nın istifa etmesinin ardından 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Hükümet göreve başladıktan kısa süre sonra İngiliz Generali Townshend³⁶⁷ aracılığıyla

³⁶² *Söz*, 28 Mart 1335 (28 Mart 1919), nr. 131, s. 2.

³⁶³ Mümin Yıldıztaş, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s. 82-83.

³⁶⁴ *BOA, MV*, 252/101.

³⁶⁵ *Düstur*, II. Tertip, C. XII, s. 353.

³⁶⁶ Yıldıztaş, *İstanbul Hapishaneleri*, s. 83.

³⁶⁷ 1916 yılında Irak cephesindeki Kût'ül Amare kuşatmasında Osmanlı ordusuna esir düşmüş İngiliz generalidir. Savaşın geri kalan kısmını İstanbul'da esir olarak geçirmiştir. Townshend

mütareke için başvuru yapmış ve İngilizlerden olumlu cevap alınmıştır.³⁶⁸ Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlığında yürütülen görüşmeler 30 Ekim 1918 tarihinde mütarekenin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.³⁶⁹ Ancak Mütareke imzalandıktan kısa bir süre sonra Ahmet İzzet Paşa hükümeti gerek kamuoyunun gerekse İtilaf devletlerinin baskılarına daha fazla dayanamayarak istifa etmiş³⁷⁰ yerine Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştur.³⁷¹ Ateşkesin uygulanmaya başlanmasıyla beraber diğer birliklerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağvedilmiş, bunun üzerine M. Kemal Paşa İstanbul'a çağırılmıştır.³⁷²

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da kaldığı süre içerisinde birçok siyasî faaliyette bulunmuş ve son olarak da 9. Ordu Müfettişliği göreviyle 16 Mayıs günü İstanbul'dan ayrılmıştır.³⁷³ 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmış ve arkasından yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile birlikte Anadolu'daki yerel direniş hareketlerini tertiplemiş ve bu sayede Milli Mücadele'nin ulusal bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır. Ali Rıza Paşa hükümeti ile Amasya'da yapılan görüşmelerden sonra meclisin tekrar açılması kararlaştırılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Sivas'tan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ile Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ulaşmıştır.³⁷⁴ Bu arada yapılan seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan yeniden açılmıştır. Ancak meclis açıldıktan sonra uzun süre görev yapamamış özellikle Misak-ı Millî kararlarının ardından

---

savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin ateşkes antlaşması imzalaması için İngilizler ile arabuluculuk görevi yapmıştır.

³⁶⁸ Charles V. F. Townshend, *Mezopotamya Seferim, Kurna, Kütü'lamare ve Selmanpâk Muharebeleri*, Çev. Gürol Koca, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 636-637.

³⁶⁹ Kemalettin Şükrü, *Mütareke Acıları*, Selamet Matbaası, İstanbul 1930, s. 12-13; Zekeriya Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa 1918-1919*, Bengi Yay., İstanbul 2010, s. 45-46.

³⁷⁰ Ahmet İzzet Paşa hükümetinin istifa etmesinde Mondros gibi ağır hükümlü bir mütarekenin imzalanmasının yanı sıra savaşın sorumlusu olarak görülen Enver, Talat ve Cemal Paşalar gibi önde gelen İttihatçıların yurt dışına kaçmasına göz yumduğu iddiası da etkili olmuştur.

³⁷¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 2010, s. 115; Menteşe, *Anıları*, s. 234-235.

³⁷² E. Semih Yalçın, "Mütareke Dönemi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, S. 19, Ankara 1955, s. 176; Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadele'ye*, s. 58.

³⁷³ Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadele'ye*, s. 139-140.

³⁷⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 225-226.

16 Mart 1920'de İngilizler İstanbul'u resmen işgal etmiş³⁷⁵ ve 18 Mart günü de Mebusan Meclisi son oturumunu yaparak tatile girmiştir. Meclisin kapanmasından sonra bazı mebuslar İngilizler tarafından tutuklanırken bazıları da Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına kaçmayı başarmışlardır.

Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasının ardından 19 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa yeni bir meclisin açılması bildiren ve bunun için seçimler yapılmasını isteyen bir genelge yayınladı. Bu genelgenin ardından yapılan seçimlerle 23 Nisan 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde TBMM açılmıştır.³⁷⁶ Yeni meclis açıldığı ilk günlerde gerek İstanbul hükümetlerinin gerekse İtilaf devletlerinin baskısını üzerinde hissetmiştir.³⁷⁷ Özellikle Ferit Paşa hükümetleri döneminde çıkarılan isyanlarla TBMM yıpratılıp milletin gözünden düşürülmeye çalışılmıştır.³⁷⁸ Ferit Paşa, Anadolu hareketini engelleyebilmek için birçok argüman kullanmıştır. Bunlardan biri de Milli Mücadeleye katılıp pişman olanları döndürebilmek için af çıkarmayı vaat etmesidir.³⁷⁹ Böylelikle Milli Mücadele sekteye uğratılmaya çalışılmıştır.³⁸⁰

³⁷⁵ Meclisi basan İngiliz askerleri Rauf Bey, Kara Vasıf, Numan Usta ve Şeref Bey gibi önde gelen bazı mebusları tutuklamışlardır.

³⁷⁶ Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı (1918-1923)*, Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 252.

³⁷⁷ "Bu arada Avrupa'da Türk Milleti'nin geleceğiyle ilgili önemli gelişmeler devam ediyordu. San Remo'da 18 Nisan'da başlayan ve sekiz gün boyunca devam eden ve Sevr'de Osmanlı'nın önüne konulacak taslakla ilgili son müzakerelerinin yapıldığı konferans 26 Nisan 1920'de sona erdi." Özsoy, *Kurtuluş Savaşı*, s. 260. TBMM, içinde bulunulan bu dönemde iç çatışmalardan daha ziyade birlik bütünlüğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyuyordu. Çünkü bir yandan memleketin birçok yeri işgal altındaydı diğer yandan Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'nin aleyhineydi. Bütün bu nedenler af kanunlarının çıkarılmasındaki sebeplerden bir diğeridir.

³⁷⁸ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Ankara 2007, s. 583-585.

³⁷⁹ "Damat Ferit Paşa Hükümeti, 11 Nisan 1920'de Kuva-yı Milli'ye aleyhinde 'Hükümet Beyannamesi' isimli bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamenin son kısımlarında Kuva-yı Milliyeciler tarafından 'kandırılan', Kuva-yı Milliyecilere katılan fakat yaptığından pişman olan kimselerin bir hafta içerisinde pişmanlıklarını dile getirmelerini ve Padişaha bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir. Nitekim bağlılığını bildiren ve bu bağlılığında samimi olan asilerin Padişah tarafından affa mazhar olacağı müjdelenmiştir. Diğer taraftan isyan hareketinin tertipçileri ve onlarla birlikte hareket etmekte ısrar eden asilerin ise şer'an ve kanunen kesinlikle yok edileceği belirtilmiştir.", Osman Akandere-Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011, s. 117-118.

³⁸⁰ Ferit Paşa Milli Mücadeleyi sekteye uğratabilmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını 11 Mayıs 1920 tarihinde giyaben idama mahkum etmiştir. Bkz. Özsoy, *Kurtuluş Savaşı*, s. 268.

Bütün bu olumsuzluklara TBMM’de doğuda giriştiği savaş sonucunda Ermenileri ağır bir yenilgiye uğratmış ve akabinde Gümrü Antlaşmasını imzalamıştır. Bu başarı TBMM’ye duyulan güveni arttırdığı gibi Batı cephesinin de kuvvetlendirilmesinde etkili olmuştur.³⁸¹ Buna ilaveten 11 Ocak 1921’de TBMM’nin zaferiyle sonuçlanan Birinci İnönü Savaşı ile 1 Nisan 1921’de biten İkinci İnönü Zaferinin ardından meclis otoritesini sağlamlaştırmıştır. Bu siyasî ve askerî gelişmeler sonrasında TBMM’nin merhametini halka gösterebilmek ve Milli Mücadele’ye katılımı artırabilmek, geçmişte yaşananları unutup milletin birlik ve beraberliğini artırabilmek amacıyla af yönünde birçok talep meclis gündemine getirilmiştir.³⁸² Yapılan bu çağrılara rağmen TBMM, kamuoyunun böyle bir beklenti içerisine girmemesi için memleketin tamamını kapsayacak bir genel affın ilan edilmeyeceğine dair karar almıştır.³⁸³ Bununla birlikte Milli Mücadele döneminde bir genel af çıkarılmamış olmasına rağmen, farklı sebeplerle birçok kez af kanunu çıkarılmıştır.

TBMM’nin çıkardığı ilk af kanunu, I. Dünya Savaşı yıllarında 3 Mart 1915 tarihli uygulanamayan *Darü’l Harbe Gidecek Eşhas Hakkında Takibat ve Mücazatın Teciline Dair Kanunu*’nun yeniden ele alınıp uygulanması olmuştur.³⁸⁴ Kanun çıkarıldığı dönemde savaşta yararlılık gösterenlerin affedilmesini öngörüyordu. Ancak savaş sonunda Mondros Mütarekesi ile ordunun terhis edilmiş olması nedeniyle affedilemeyen bu şahıslardan bir kısmı dağa çıkıp eşkıyalığa başlarken diğer kısmı suçlu oldukları gerekçesiyle tekrar hapishaneye konulmuştur.³⁸⁵ Bu amaçla konu TBMM gündemine getirilmiş ve

³⁸¹ Özsoy, *Kurtuluş Savaşı*, s. 299-300.

³⁸² *TBMM ZC*, D. 1, C. I, s. 271. Af taleplerinde bu savaşlarda verilen askerî kayıplar da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bu kanununun Eskişehir-Kütahya Savaşları’nın yaşandığı döneme denk gelmesi meclisin aftan ne gibi bir beklenti içerisinde olduğunu gösterir niteliktedir.

³⁸³ *Düstur*, III. Tertip, C. I, s. 9.

³⁸⁴ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 190; Bu kanunun uygulanmasında her ne kadar savaştan yenik çıkılması ve akabinde Mondros Mütarekesi gibi ağır bir ateşkes sonrası kanunu uygulayacak otoritenin bulunmadığı veya TBMM’nin eski mevzuattan sorumlu olduğu için çıkardığı söylense de zannımızca affın ardındaki esas amaç yürütülen İstiklal Savaşı için bu kişileri askeri amaçlı kazanma düşüncesi idi. Aksi takdirde TBMM’nin geçmişe dönük İttihat ve Terakki hükümetlerinin sorumluluklarını yerine getirme gibi bir yükümlülüğü/sorumluluğu olduğunu düşünmek son derece yanlış olur.

³⁸⁵ Aynı yer.

bir kanun taslağı hazırlanmıştır. Ancak kanunun meclisten geçmesi o kadar kolay olmamış ve mebuslar arasında tartışmaya neden olmuştur.

TBMM'nin 14 Temmuz 1921 tarihli oturumunda meclis ikinci başkanı Dr. Adnan Bey (Adivar)³⁸⁶ tarafından kanunun müzakeresi başlatılmıştır. Refik Şevket Bey³⁸⁷ kanunun çıkarılma amacını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Harb-i Umumi esnasında bir kanunu mahsusa tevfikan cephelere gönderilen ve harpten avdet ettikleri zaman tekrar infaz-ı ceza zımında hapishaneye konulan mücrimin vardır. Bunların affi hakkında kanun mevzu bahsoldu. Eğer muvafık görürseniz askerlikte fedakârlık gösterenlere lütfu mahsusu olmak üzere o kanunun takdimen müzakeresini teklif ediyorum.*”³⁸⁸ Refik Şevket Bey'in bu sözleri üzerine kanun Adliye Encümenine gönderilmiş ve encümenin hazırladığı mazbata sonrasında görüşmelere geçilmiştir. Bunun üzerine Konya Mebusu Vehbi Bey söz alarak: *Affin iyi bir şey olduğunu ancak affedilecek olan bu kişilerin askerde vazifelerini ifa edip etmediklerini bilmediğimizi ayrıca daha önce kötülük ettikleri ailelerin fertleri bunları sokakta görürlerse üzülmezler mi?* diyerek kanunun çıkarılmasını sakıncalı bulmuştur.³⁸⁹ Çankırı Mebusu Neşet Nazım Bey³⁹⁰ ise affedilecek bu kişilerin savaş esnasında memlekete yardıma bulduklarına ve hükümetin de bunun karşılığında bu kişilere af sözü verdiğine değinmiştir. Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey³⁹¹ ise söz alarak; I. Dünya Savaşı yıllarındaki seferberlik sonucunda memleketin bütün kuvvetlerini bir araya toplamak amacıyla mahkumların bir kısmının cepheye sevk edildiğini

³⁸⁶ 1881 yılında Gelibolu'da doğan Adnan Bey 1905 Tıbbiye Mektebi'ni bitirmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca Sıhhiye Umum Müdürlüğü yapan Adnan Bey 1919 yılında İstanbul mebusluğu yapmıştır. Daha sonra TBMM'nin ilk Sağlık Bakanlığı görevini yerine getirmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nda yaşadığı görüş ayrılıkları nedeniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında olmuştur. 1926 yılında ise İzmir Suikasti'nden dolayı yargılanıp beraat eden Adnan Bey, 1955 yılında hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turhan Ada, *Adnan Adivar- Hayatı ve Kişiliği*, İBB Kültür AŞ. Yay., İstanbul 2010.

³⁸⁷ Refik Şevket Bey (İnce), I. TBMM döneminde ise Saruhan milletvekilliği, Kastamonu İstiklal Mahkemesi Başkanlığı ve Adliye Vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Refik Şevket Bey 24 Nisan 1955'de İstanbul'da vefat etmiştir.

³⁸⁸ *TBMM ZC*, D. 1, C. 11, s. 261-262.

³⁸⁹ *TBMM ZC*, D. 1, C. 11, s. 264.

³⁹⁰ Akseki doğumlu olan Neşet Nazım Bey (Akkor), Mülkiye ve Hukuk Mektebi mezunudur. Halkevi Başkanlığı yapmıştır. 23 Kasım 1964 tarihinde hayata veda etmiştir.

³⁹¹ Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü), I. Dönem TBMM'de Kastamonu mebusluğu ve Pozantı İstiklal Mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 26 Temmuz 1949 tarihinde vefat etmiştir.

ve bunların vatana hizmet ettiğini birçok insanın ailesinden uzakta düşmana karşı sipere girdiğini ve bu nedenle de affa karşı Vehbi Bey'in cihetinden bakmamak gerektiğini söylemiştir.³⁹² Karesi Mebusu Hasan Basri Bey ise affedilen şahısların cephelerden kaçıp dağlarda eşkıyalık yaptıkları, yani Abdülkadir Bey'in dediğinin aksine memlekete hizmet yerine dağlara çıkarak milletin malı ve namusuyla oynadıklarını ifade etmiş ve af çıkarılırken dikkatli olunması gerektiğini söyleyerek Vehbi Bey'i destekler nitelikte konuşmuştur.³⁹³ Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, Abdülkadir Bey'e katılarak savaş sırasında askere gönderilen kişiler arasında bir kısmının firar ederek dağlara çıktığını ancak affı istenen kişilerin bunlar olmayıp görevini tam olarak yerine getiren kişiler olduğunu belirterek kanunun bir an evvel çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁹⁴ Bütün bu itirazlara rağmen kanun, 14 Temmuz 1921'de kabul edilmiştir.³⁹⁵ Affa karşı çıkan mebusların genel olarak çekinceleri bu kişilerin tahliye edildikten sonra tekrar suça karışarak toplumun huzur ve güvenini bozacakları endişesidir. Mebusların çekincelerinde haksız olduğu söylenemez. Nitekim aftan sonra bir şekilde suça bulaşıp tekrar hapisaneye dönen kişilerle ilgili birçok olay çalışmanın *Asayişin Bozulması* başlığı altında incelenmiştir. Böylelikle I. Dünya Savaşı'nda seferberlikle cepheye sevk olunup mütarekeye kadar orduya hizmet etmiş mahkumların fiil-i şeni' suçlarından ırza geçme hariç diğer suçları affedilmiştir.³⁹⁶ Affın Eskişehir-Kütahya Savaşı'nın olduğu dönemde çıkarılması TBMM'nin hapisanelerdeki mahkumlardan yararlanmak istediğini gösterir niteliktedir.³⁹⁷ Çünkü Yunan kuvvetlerine karşı alınan ağır

³⁹² TBMM ZC, D. 1, C. 11, s. 265-266.

³⁹³ TBMM ZC, D. 1, C. 11, s. 267.

³⁹⁴ TBMM ZC, D. 1, C. 11, s. 269-270.

³⁹⁵ TBMM ZC, D. 1, C. 11, s. 273-274; TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No.135, s.150.

³⁹⁶ "Madde 1: Cinayetle maznun ve mahkum ve cünhadan dolayı maznunen mevkufl ve mahkum olup da Mükellefiyet-i Askeriye Kanununa ve Darü'l harbe Gidecek Eşhasın Tecili Takibat ve Muhakematına dair olan 19 Şubat 1330 tarihli kanuna tevfikân seferberliğin ilanından mütarekenin akdi tarihine kadar askere alınan ve o tarihe kadar askerde bulunmaları dolayısıyla her ne suretle olursa olsun mukaddema işledikleri cürümden dolayı haklarında takibat icrası tecil olunan eşhas hukuk-ı şahsiyeye helal gelmemek şartıyla affolunmuşlardır.

Madde 2: İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3: İşbu kanunun icrasına Dahiliye ve Adliye vekilleri memurdur.", TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No.135, s. 150; Tasvir-i Efkâr, 25 Kanun-ı Evvel 1332 (25 Aralık 1921), nr. 3224-196, s. 3; Akın, TBMM Devleti, s. 190.

³⁹⁷ Sönmez, Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları, s. 62.

yenilginin ardından birçok firar olayı yaşanmış bu nedenle asker ihtiyacını karşılamak ve dağlardaki çetecilik faaliyetlerini engellemek için böyle bir yola başvurulmuş olabilir. Böylelikle TBMM, bir yandan Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında firarilere ağır cezalar getirirken diğer yandan da onları affederek kazanmaya çalışılmıştır.³⁹⁸

TBMM bu affin yanı sıra 1921-22 yıllarında bir dizi af kanunu daha çıkarmıştır. Bunların daha çok Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki dönemde sıklaştığı görülmektedir. Bu dönemde kısa aralıklarla birçok af kanunu çıkarılmıştır. Bunlardan ilki Ankara Antlaşması'nın sonrasında Fransızların tahliye ettikleri bölgeyi kapsayan 5 Aralık 1921 tarihli af kanunudur. Bu kanun işgal sırasında bölgede işlenmiş bütün suçları affederek bundan sonraki af kanunlarına bir başlangıç oluşturmuştur.³⁹⁹ Diğer aflar 19 Aralık 1921 Tarih ve 170 Sayılı Vatan Hainliği Suçlarından Bir Kısımının Aflarına Dair Kanun ile 7 Ocak 1922 Tarih ve 179 Sayılı Af Kanunu ve 21 Ocak 1922 Tarih ve 183 Sayılı Takiplerin Ertelenmesi Hakkında Kanun'dur. Bunların yanı sıra TBMM birçok kez de özel af çıkarmıştır.⁴⁰⁰ Bu kanunların kapsamı, kimlerin kanunlardan ne şekilde yararlandığı ise aşağıda irdelenmiştir.

3- Ankara Antlaşması Sonrası Af

Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesinde İtilaf Devletleri, "Güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır."⁴⁰¹ ibaresine dayanarak Fransa; Urfa, Antep, Maraş ve Kilikya bölgesini işgal etmiştir. Ancak savaşın verdiği yorgunluktan dolayı Fransız kamuoyunun yeni işgallere pek sıcak bakmaması ile Türkiye'nin güneyinde tutunmanın zorluğunun anlaşılması Fransa'nın TBMM'ye yakınlaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra TBMM'nin İnönü

³⁹⁸ Her ne kadar firar olayları karşısında Kuva-yı Milliye güçleri adam asma, askerden kaçanların mallarına el koyma gibi ağır cezalar uygulamışsa da bütün bu uygulamalar firar sayısını azaltmayınca TBMM bu kişileri affederek kazanma yolunu tercih etmiştir.

³⁹⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, Kastaş Yay., İstanbul 1987, s. 711.

⁴⁰⁰ Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından mahkum edilen Halk İştirakiyyun Fırkası'nın üyelerinin 13 Eylül 1921 tarihli 155 sayılı af kanunuyla affedilmeleri bu örnekler arasındadır, Akın, *TBMM Devleti*, s. 55.

⁴⁰¹ Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, s. 520-521.

Savaşları'nda ve Sakarya Savaşı'nda elde ettiği başarı Fransızların Türkiye ile bir antlaşma yapmasında etkili olmuştur.⁴⁰² Ankara Antlaşması adını alan bu metin 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM adına Yusuf Kemal Bey⁴⁰³, Fransa adına Frank Bouillon tarafından imzalanmıştır.⁴⁰⁴ Antlaşmanın araştırmayı ilgilendiren yanı beşinci maddesindeki af kısmıdır.⁴⁰⁵

Ankara Antlaşması'nın beşinci maddesindeki affın uygulanabilmesi amacıyla 3 Kasım 1921'de hükümet tarafından meclise bir kanun tasarısı sunulmuştur.⁴⁰⁶ Bu gelişmenin ardından meclis, tasarıyı incelemek üzere Adliye ve Dahiliye Encümenlerine göndermiştir. Her iki encümende tasarıda değişiklik yapmadan tekrar meclise sunmuştur.⁴⁰⁷ Kanun TBMM genel kurulunda görüşülürken bazı mebuslardan itiraz gelmiştir. Malatya Mebusu Lütfi Bey, şahsî davaların ne olacağını sorarken, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey⁴⁰⁸, Fransızlar ile yapılan antlaşmanın henüz mecliste tetkik edilmediğini bu nedenle kanunun çıkarılmasının doğru olmayacağını söylemiştir. Benzer bir uyarı da

⁴⁰² İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri 1921-1984", *Bellekten*, C. XLVII, S. 61, s. 964-966.

⁴⁰³ Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) 1878 Boyabat/Sinop doğumludur. İstanbul Hukuk Mektebi'nde eğitim görmüştür. Bir ara İstanbul Barosu başkanlığı görevini yürütmüştür. Sonraki dönemlerde Kastamonu mebusluğu, Adliye ve Hariciye Vekilliği görevlerinde bulunan Yusuf Kemal Bey 15 Nisan 1969 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Akdağ, *Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı, Faaliyetleri, Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1997.

⁴⁰⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 8 Kanun-ı Sâni 1338 (8 Ocak 1922), nr. 3237, s. 2.

⁴⁰⁵ *Düstur*, III. Tertip, C. II, s. 153; *Vakit*, 6 Kanun-ı Evvel 1337 (5 Aralık 1921), nr. 1432, s. 1; Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.II, s. 153.

⁴⁰⁶ *TBMM ZC*, D. I, C. 14, s. 337; *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.35.6.

⁴⁰⁷ "1- Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337 tarihli itilafnamenin beşinci maddesi mucibince tahliye edilen arazide ika" edilmiş olan bi'l cümle ceraim mürtekipleri hakkında aff-ı umumi ilan edilmiştir.

2- İş bu kanunun neşrinden itibaren meriyyü'l icradır.

3- İş bu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.,

Adliye Encümeni Mazbatası; Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrin-i Evvel 1337 tarihli itilafname mucibince tahliye edilen arazide ika' edilmiş olan ceraim mürtekipleri hakkında aff-ı umumi ilanına dair İcra Vekilleri riyasetinden mevrud üç maddelik layiha-i kanuniye encümenimizce müzakere edilmiştir. Layiha-i mezkurenin her üç maddesi aynen kabul edilmiş olduğundan keyfiyetin Heyet-i Umumiyeye arzına müttefikan karar verilmiştir.

*Dahiliye Encümeni Mazbatası; Fransızlarca münakid 20 Teşrin-i Evvel 1337 tarihli itilafname mucibince tahliye edilen arazide arazimizde ika' olunmuş ceraim mürtekipleri hakkında aff-ı umumi ilanına dair olan iş bu layiha-i kanuniye Dahiliye Encümeninde müzakere edilerek layiha-i mezkurenin her üç maddesi aynen muvafık görülmüş olmakla keyfiyetin Heyet-i Umumiyeye arzına müttefikan karar verilmiştir.", *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 16-17.*

⁴⁰⁸ 1882 yılında Bitlis'te doğmuştur. I. Dönem Bitlis mebusluğu yapmıştır. Yusuf Ziya Bey (Koçoğlu) 14 Nisan 1924 tarihinde vefat etmiştir.

Karesi Mebusu Hasan Basri Bey⁴⁰⁹ tarafından dile getirilmiştir.⁴¹⁰ Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey⁴¹¹ de benzer şekilde Fransızlarla akdedilen bu itilafnamenin henüz meclis tarafından resmen tanınmadığını bu nedenle de bu af kanununun burada görüşülmesinin uygun olmadığını belirtmiştir.⁴¹² Gelen itirazlara Adliye Encümeni adına Nafiz Bey⁴¹³ verdiği cevapta affin Fransızlar ile imzalanan itilafnamenin beşinci maddesinde yer aldığını, bu nedenle çıkarılmasında herhangi bir sakıncanın olmadığını, ayrıca bazı mebusların belirttiği gibi şahsî davaların affedileceği iddiasının doğru olmadığını söylemiştir.

Kırşehir Mebusu Müfit Bey⁴¹⁴ başka bir konuya dikkat çekerek antlaşmada geçen “*tam genel af*” tabirinin yanlış olduğunu kanun bu şekilde geçerse bütün suçları kapsayacağını ve bu nedenle “*tam*” kelimesinin çıkarılması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁴¹⁵ Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey⁴¹⁶ de “*tam*” kelimesiyle ne anlatılmak istendiğini Hariciye Vekiline sormuştur. Bu itirazlar üzerine Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey; “*hukuk-ı şahsiyeyi Allah affetmiyor değil ki biz affedeceğiz*” sözleriyle Hüseyin Avni

⁴⁰⁹ 1887 yılında Balıkesir’de doğan Hasan Basri Bey (Çantay), I. Dönem TBMM’de Karesi mebusluğu görevini yerine getirmiştir. 3 Aralık 1964 tarihinde hayata veda etmiştir.

⁴¹⁰ TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 17, 19.

⁴¹¹ Bilecik Belediye Başkanlığı ve I. TBMM’de Ertuğrul Mebusluğu yapan Mustafa Kemal Bey (Güney), 3 Ağustos 1943’te vefat etmiştir.

⁴¹² TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 18.

⁴¹³ 1889 yılında dünyaya gelen Ahmet Nafiz Bey (Özalp), I. Dönem TBMM’de Canik mebusluğu yapmıştır. 13 Kasım 1955’de vefat etmiştir.

⁴¹⁴ Ahmet Müfit Bey (Kurutluoğlu), Kırşehir Müftülüğü, I. TBMM döneminde Kırşehir mebusluğu yapmıştır. Ahmet Müfit Bey 15 Haziran 1958 tarihinde hayata veda etmiştir. Cenazesi Kırşehir’deki Aşıkpaşa Türbesi yanına gömülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf İzzettin Kılınçer, *Atatürk ve Kırşehir (1919-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 48-51.

⁴¹⁵ TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 17-18.

⁴¹⁶ İstanbul’da hukuk eğitimi gören Hüseyin Avni Bey (Ulaş) Erzurumludur. I. Dünya Savaşında çeşitli görevlerde bulunmuş, savaş sonunda ise Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde görev yapmıştır. I. TBMM döneminde Erzurum mebusluğu yapmış ve ikinci grupta yer almıştır. Bir ara Meclis Reis Vekilliği, Kavanin Maliye Encümeni Reislği yapmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra da Mustafa Kemal Paşaya muhalefetine devam eden Hüseyin Avni Bey İzmir suikastına karıştığı iddiasıyla tutuklandıysa da daha sonra bu davadan beraat etmiştir. 1945 yılında ise Nuri Demirağ ile birlikte Milli Kalkınma Partisi’nin kuruluşunda yer almıştır. Hüseyin Avni Bey, 23 Şubat 1948 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Afşar, *Hüseyin Avni (Ulaş) Bey: Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

Bey'e karşılık vermiştir.⁴¹⁷ Ali Sururi Efendi ise tam tersi bir görüş ileri sürerek şahsî hukuk davalarının da affedilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Konya Mebusu Musa Kazım Efendi⁴¹⁸, Sururi Efendiyi sert bir dille eleştirerek şahsî hukuk davalarının affedilemeyeceğini ve “tam” kelimesinden şahsî hukuk davalarının da affedilebileceği anlamını çıkarmanın yanlış olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹ Bu tartışmalardan sonra kanunun maddelerine geçilirken Çankırı Mebusu Hacı Tevfik Bey, affi bu şekilde bir yere atfetmenin doğru olmadığını ve bütün memleketin affa ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Anlaşıldığı üzere tartışmalar daha çok “tam” kelimesi üzerinde yoğunlaşmış ve bazı mebuslar bu kelime ile şahsî davaların da affedileceğinden çekinmiştir. Bu çekinceler üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey söz alarak, *aff-ı umumi* kelimesinin bizde geneli kapsamadığını bu nedenle kanunun umumu kapsaması için başına “tam” kelimesinin konulması gerektiğini söylemiştir.⁴²⁰

Meclisteki hararetli tartışmaların ardından 5 Aralık 1921 tarihli 122. oturumda yapılan oylama sonucunda kanun kabul edilmiştir.⁴²¹ Kanunun içeriği şu şekildedir:

- 1- *Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Ekim 1921 tarihli itilafname mucibince tahliye edilen arazide yapılmış şahsî davalar hariç bütün suçlar hakkında genel af ilan edilmiştir.*
- 2- *Kanun yayınlandığı günden itibaren geçerlidir.*
- 3- *Kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.*⁴²²

Kanunun kabulüyle Fransızların tahliye ettiği bölgedeki şahsî davalar hariç bütün suçlar affedilmiş olmasına rağmen daha çok savaş suçlarının

⁴¹⁷ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 17-18.

⁴¹⁸ 1881 Hadim/Konya doğumlu olan Musa Kazım Bey (Onar), I. Dönem Konya mebusluğu ve Şer'îye ve Evkaf Vekilliği yapmıştır. 5 Aralık 1930 tarihinde vefat etmiştir. I. Dönem TBMM mebusluğuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülten Yılmaz, Musa Kazım (Onar)'ın I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2000.

⁴¹⁹ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 18.

⁴²⁰ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 19-20.

⁴²¹ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 21.

⁴²² *TBMM Kavanin Mecmuası*, D. I, C. I, Kanun No: 168, s. 195; *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 16-17; *Düstur*, III. Tertip, C. II, s. 188; *Hakimiyet-i Millîye*, 6 Kanun-ı Evvel 1337 (6 Aralık 1921), nr. 271, s. 2; Akın, *TBMM Devleti*, s. 191; Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, s. 712.

affedilmesine özen gösterilmiştir.⁴²³ Burada değinilmesi gereken diğer önemli bir husus Bitlis Mebusu Yusuf Kemal ve Karesi Mebusu Hasan Basri Beylerin de belirttiği gibi Ankara Antlaşması'nın mecliste daha onaylanmamış olmasına rağmen af kanunun çıkarılmış olmasıdır. Bunun hukukî açıdan ne kadar doğru olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur. Ayrıca mebusların kanun hakkındaki endişeleri daha çok şahsî hukuk davalarının da affedilme ihtimali üzerinde yoğunlaşmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1921 tarihinde Adana'nın işgalden kurtarılması üzere Adanalılara yayınladığı beyannamede; Fransız işgalinde olan bölgenin Fransa hükümetiyle yapılmış olan antlaşma uyarınca vatana iltihak ettiğini artık burasının memleketin diğer kısımlarını kurtarmada TBMM'ye yardımcı olacağını anlatmış ve çeşitli tahrikler sonucunda bölgede yaşananların aile arasında bile görülebileceği ve bu bölgenin her şeyden evvel sükûna ihtiyacı olduğunu belirterek geçmişte yapılan hataları unutabilmek için af çıkarıldığını ifade etmiştir.⁴²⁴ *Vakit* yayınlanan bu beyannamenin ardından ilan edilen afla bölgenin işgalden tekrar ilhakına kadar olan süre içerisinde işlenen suçların affedildiğini, bunun ise TBMM'nin ne kadar şefkatli, merhametli olduğunu gösterdiğini yazmıştır.⁴²⁵ Aynı gazete 7 Aralık 1921 tarihinde "*Büyük Millet Meclisi Afv-ı Umumi İlanına Karar Verdi.*" başlığı altında affi kamuoyuna duyurmuştur. Haberin içeriğinde; TBMM'nin Fransızlar tarafından tahliye edilen Adana Vilayetindeki mahkumları affettiğini ve buna dair kanun layihasının her tarafta tebliğ edileceği bildiriliyordu.⁴²⁶

Affin çıkması her ne kadar savaşın izlerinin silinmesi açısından önemli olsa da Fransız işgali sırasında bölgede yaşanan fenalıkların bu afla görmezden gelinmesi ailesini yeni kaybetmiş veya zulüm görmüş toplum nazarında çabuk kabul görecektir bir olay değildi. Ayrıca savaş esnasında işlenen suçların hangisinin şahsî hukuk davası hangisinin savaş suçu olduğunun tespitini yapmak

⁴²³ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 63.

⁴²⁴ *İkdam*, 8 Aralık 1921 (8 Kanun-ı Evvel 1337), nr. 8883, s. 1; *Vakit*, 8 Kanun-ı Evvel 1337 (8 Aralık 1921), nr. 1434, s. 1; *Akşam*, 7 Kanun-ı Evvel 1337 (7 Aralık 1921), nr. 1152, s. 1. Beyanname ek 12'dedir.

⁴²⁵ *Vakit*, 9 Kanun-ı Evvel 1337 (9 Aralık 1921), nr. 1435, s. 1.

⁴²⁶ *Vakit*, 7 Kanun-ı Evvel 1337 (7 Aralık 1921), nr. 1433, s. 1.

da oldukça zordu. Nitekim TBMM'nin antlaşmaya koyulan af maddesini kabul etmesinde Milli Mücadele'nin olağanüstü şartlarında kritik bir dönemden geçilmesinin etkisi büyüktür. Özellikle Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesi Fransızlar ile kurulacak dostane ilişkiler TBMM için hayati bir önem arz ediyordu. Zannımızca affın kabulünde bunun etkisi vardır.

4- Vatana İhanet Suçlarının Bir Kısımının Affı

İstiklal Mahkemeleri'nin Hıyanet-i Vataniye Kanununu⁴²⁷ geniş yorumlaması nedeniyle basit suçlar dahi bu kanun kapsamına alınıp birçok kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bu bağlamda pek çok kez Tekâlif-i Milliye borcu, hırsızlık gibi basit suçlar Hıyanet-i Vataniye Kanunun kapsamına alınmıştır.⁴²⁸ Bu mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla *Hıyanet-i Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısımının Affı Hakkında 170 Sayılı Kanun* çıkarılmıştır.⁴²⁹ Bunun için 7 Ekim 1921 tarihinde Canik Mebusu Ahmet Nafiz Bey ile Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey ve bazı mebuslar tarafından birbirine yakın iki kanun teklifi hazırlanmıştır.⁴³⁰ Bu iki teklifte kandırılıp isyana teşvik edilen kişilerin kazanılması ile Hıyanet-i Vataniye Kanunundan kaynaklı mağduriyetlerin giderilerek TBMM'ye duyulan güvenin artması hedeflendiği belirtilmiştir.⁴³¹ Adliye Encümeninin yaptığı çalışmalar neticesinde bu iki kanun teklifi birleştirilmiş ve 8 Aralık 1921'de Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur. Bu

⁴²⁷ 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ilgili detaylı bilgi edinmek için bkz. Dinçer Ural, *Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Uygulamaları 1920-1927*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2000.

⁴²⁸ “İstiklal Mahkemeleri'nin ilk kuruluş gerekçesi firariler ile ilgilidir. *Firariler Hakkında 21 Sayılı Kanun düzenli ordunun kurulmasında son derece etkili olmuştur. Mahkemeler 1054 kişiye idam, 2827 kişiye müeccelen idam, 243 kişiye gıyaben idam, 1786 kişiye kürek ve kal'a-bendlik cezası, 41678 kişiye ise hafif cezalar uygulamışlardır.*”, Rıdvan Akın, “ Birinci Meclisin Yargı ve Af Siyaseti”, *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 190, s. 237.

⁴²⁹ TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 170, s. 197; Akın, *TBMM Devleti*, s. 191-192.

⁴³⁰ Bunlar: “*Canik Mebusu Nafiz Beyin İstiklal Mahkemeleri ve Mehakim Nizamiye ve Divan-ı Harpler tarafından hıyanet-i vataniyeden dolayı mahkum edilen fer'an zimethal eşhasın aflarına dair kanun teklifi ile Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyle rüfekasının hıyanet-i vataniyeden dolayı fer'an zimethal olanların afları hakkında kanun teklifi*”, *TBMM ZC*, D. 1, C.15, s. 65-66.

⁴³¹ Kanunun çıkarılış gerekçesinde: Ferit Paşa döneminde bir şekilde kandırılan insanların isyana teşvik edildikleri ancak gün geçtikçe BMM'nin amacının memleketin istiklalini temin olduğu anlaşılınca isyanların da söndüğü bu nedenle de memleketteki sükûnu temin edebilmek için affa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 65-66.

kararnameye göre; TBMM'ye olan güvenin giderek arttığı ve hata yapan insanların pişman oldukları bu nedenle geçmişte yaptıkları hatalarının affedilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.⁴³² Bunun üzerine kanunun görüşülmesine geçilmiştir. Canik Mebusu Nafiz Bey, birinci maddeyle ilgili olarak; vatana ihanetten suçlananların af kapsamının dışında tutulduğunu ve bununla ilgili kafalarda soru işareti kalmaması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca kanun tasarısındaki *fer'an zimethal*⁴³³ tabiri mebuslar arasında tartışmaya neden olmuştur. Adliye Vekili Refik Şevket Bey, tasarının bu şekliyle kabulüne karşı olduğunu belirtmiştir. Çünkü mahkemelerde sorgu yargıcı yoktur. Bunun için de verilen cezalarda *fer'an zimethal* tabirinin bulunmasının zor olduğunu ve bundan dolayı da kanundan beklenen faydanın sağlanamayacağını belirtmiştir. Tartışmalardan sonra tasarı tekrar encümene gönderilmiştir.⁴³⁴ Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey de bu kanunun aynısının geçen sene de getirildiğini ve reddedildiği bu nedenle de bunun da aynı şekilde reddedilmesi gerektiğini belirtince diğer mebuslar aynısı değil diye tepki almıştır. Mustafa Kemal Bey'e cevaben Şeref Bey "*hükümetin mizanında ceza varsa af da vardır*" demiştir. Şeref Beyin konuşmasında vurguladığı asıl nokta hiçbir şeyden haberi olmadığı halde kendini isyanın içinde bulan cahil, biçare insanların olduğu ve bu kanunla "*biz artık insan kaybetmek değil insan kazanmak isteriz*" diyerek kaybedilmiş insanların aklı tekrardan kazanılabileceğini inancıdır. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey de bu sözlere katılarak "*mücrimlerin cürmlerinden hesap sormak, ceza vermek nasıl icabı adalet ve siyaset ise yanlışlıkla hata işleyenleri affetmek de şanı merhamet ve insaniyettir*" demiştir.⁴³⁵ Buna karşılık Süleyman Sırrı Bey⁴³⁶ söz alarak; "*Çapanoğullarının isyanı esnasında meclisin müsaadesiyle o vakit Yozgat'a gitmiştim. Velhasıl Çapanoğulları cehalet saikasıyla değil bir emir ile hareket ve isyan ettiler. Daire-i hükümeti işgal ederek kasalardaki paraları gasp eylediler. Buna şifahi olarak da asiliğimizden bahsettilerdi. Bu kere Yozgat, Boğazlıyan, Akdağ Madeni, Müdafaa-i hukuk ve belediye riyasetlerine*

⁴³² Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 67.

⁴³³ Suçun işlenmesine yardımcı olan, suça ikinci derecede katılan.

⁴³⁴ Akın, *TBMM Devleti*, s. 191.

⁴³⁵ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 69-71.

⁴³⁶ 1878 yılında Yozgat'ta doğan Süleyman Sırrı Bey (İçöz), I. Dönem TBMM'de Yozgat mebusu olarak görev yapmıştır. 18 Ocak 1963 tarihinde hayata veda etmiştir.

bir telgraf yazdık. Çapanoğulları isyanı dolayısıyla memleketimizin uğradığı zarar maddi ve manevi malum ise de artık Yozgat isyanı denilen bu hadisenin tamamen örtülmesi için alakadar olanlar hakkında af istihsaline teşebbüs edeceğimden mütalaalarını sordum. Gelen telgraf cevabını aynen okuyorum. Affın birçok kimselerin ceraimini tezyid ve memlekette birçok hadisat-ı cedideyi tevlid edeceğini yazıyorlardı. Efendiler, Yozgat isyanı memleket için zarar verdi. O havali harap aynı zamanda cepheden kuvvetleri çekip tedibata gönderdiğimiz için cephe boş kaldı ve birçok yerin düşman eline düşmesini mucip oldu. Bunların affı münasip olmaz hiç olmazsa bir heyet-i tahkikiye gönderilerek mücrimlerin ince tefriki ve meselenin anlaşılması münasip olur” demiştir.⁴³⁷

Süleyman Sırrı Bey affa bu nedenlerle karşı çıkmış ve kanunla isyanların artacağı ve bu isyanları çıkaran kimselerin cesaret alacağını vurgulamıştır. Hüseyin Avni Bey ise Süleyman Bey ve Yusuf Ziya Beye katılmayarak isyan eden mahaller hakkında hiç kimsenin su-i zanı olmadığını bu nedenle de heyet göndermeye lüzum olmadığını söylemiştir. Mehmet Vehbi Efendi “*Bazı yerlerde evvelce böyle münasebetsiz şeyler olduysa da onları unutup kardeşesine hedefe sevk olunmak lazım iken bu gibi şeyleri mi yenilemek husumeti tecdid ve milleti yekdiğeri aleyhine düşürmek olur. Geçmiş ve unutulmuş hadiseleri tekrarlamayalım.*”⁴³⁸ diyerek bir an evvel yekvücut olup memleketin kurtarılmasına odaklanılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Anlaşılan o ki diğer af kanunlarında olduğu gibi bunda da mebusların bir kısmı affın çıkmasından yana tavır alırken diğer kısmı affın sakıncalarından bahsederek kanunun çıkarılmasına karşı çıkmıştır.

Yapılan uyarıların ardından 9 Aralık 1921’de yeniden meclise gelen tasarıda *fer’an zimethal* tabiri kaldırılmış ve af dışında kalan suçlar belirtilmiştir.⁴³⁹ Yapılan bu değişiklikten sonra Tevfik Rüştü Bey, söz alarak kanundan maksadın ne olduğunun kesinliğe kavuşmadığını belirtmiştir. Kırşehir Mebusu Müfit Bey ise bu sözlere itiraz ederek Tevfik Bey’in herhalde kanunu

⁴³⁷ *İkdam*, 23 Kanun-ı Evvel 1337 (23 Aralık 1921), nr. 8898, s.1.

⁴³⁸ Aynı yer.

⁴³⁹ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 85; *Tasvir-i Efkâr*, 25 Kanun-ı Evvel 1337 (25 Aralık 1921), nr.3224, s. 3.

okumadığını söylemiştir. Sözlerine devam eden Müfit Bey, af çıkması demek suçları kesinleşmiş, memlekete zarar verecek kişilerin veya asayişin bozulmasına neden olacak hareketlerin de affedileceği anlamına gelmediğini, bizim affetmek istediğimiz bu şahıslar değil kandırılmış, kalabalık arasında kendini kaybetmiş vatandaşlarımızdır, yoksa memleketi parçalamaya uğraşanlarla yabancı devletlere çalışanları asla affetmeyeceğiz sözleriyle konuşmasına son vermiştir.⁴⁴⁰ Bu tartışmalar üzerine Adliye Vekili Refik Şevket Bey, söz alarak mebusların itirazlarına cevap vermeye çalışmıştır. Refik Şevket Bey konuşmasında daha çok İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği kararlar ile hangi suçların Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na sokulduğu, adi suçların ve şahsî davaların durumun ne olacağı ve kanunun teknik yönlerinden bahsetmiştir.⁴⁴¹ TBMM'deki bu sert tartışmaların ardından 18 önerge meclise sunulmuştur. Bu önergelerden çoğu dikkate alınmamıştır. Ancak Konya Mebusu Ömer Vehbi Bey⁴⁴², idam cezalarının müebbede, müebbet kürek cezalarının ise 15 seneye indirilmesi için verdiği önerge meclis tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴³ Bu önergelerden sonra tasarı yeniden encümene gönderilmiş ve 17 Aralık 1921'de görüşmeler tekrar başlamıştır.⁴⁴⁴ Yeni düzenlenen tasarıya göre; vatana ihanet suçundan idama mahkum olanların cezaları ömür boyu küreğe, ömür boyu kürek mahkumu olanların cezaları ise 15 seneye çevrilmiştir. 15 seneden az cezası kalan mahkumlar da affedilmiştir. Ancak vatani parçalamak isteyenlerle, casusluk yapanlar ve devlete maddi manevi zarar verenler af kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren haklarında vatana ihanet suçundan dolayı soruşturma ve kovuşturma yapılmamış olanlar af kapsamına dahil edilmişlerdir.⁴⁴⁵ Bu son düzenlemenin ardından kanun, 19 Aralık 1921 tarihinde oy çokluğu ile kabul edilmiştir.⁴⁴⁶ Buna göre; vatanın bölünmesine

⁴⁴⁰ TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 87.

⁴⁴¹ TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 90-95.

⁴⁴² Ömer Vehbi Bey (Büyükyalvaç), I. Dönem TBMM'de mebus olarak çalışmıştır. Ancak daha sonra mebusluk istifa edip Konya Müftüsü olarak görevine devam etmiştir. 1927 yılında vefat etmiştir.

⁴⁴³ TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 107.

⁴⁴⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.29.6.

⁴⁴⁵ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 73.

⁴⁴⁶ "Madde 1: Hıyanet-i vataniye cürmünden dolayı İstiklal Mahkemeleri ile Mehakimi Nizamiye ve Divan-ı Harpler tarafından idama mahkum edilen eşhasın cezaları müebbet küreğe ve müebbet kürek cezaları on beş sene muvakkat küreğe tahvil ve maadası affedilmiştir. İş bu

veya yabancı bir devlete çalışanlar, casusluk edenler, ırza geçme, ihtilas (hırsızlık) ve rüşvetten mahkum olanlar dışındaki bütün Hıyanet-i Vataniye mahkumları aftan faydalanmışlardır. Ayrıca idama mahkum olanların cezası müebbet küreğe, müebbet küreğe mahkum olanların cezası 15 seneye inmiş diğer cezalarsa affedilmiştir. Fakat bu kanundaki affin casuslarla memleketin düşmana iltihakına çalışanlara şümulü yoktur.⁴⁴⁷ Bunların yanı sıra İstiklal Mahkemeleri tarafından vatana ihanet haricinde çeşitli cezalara çarptırılıp veya muhtelif yerlerde ikamete mecbur edilen gayrimüslimler de bu kanundan yararlandırılmıştır.⁴⁴⁸ Ayrıca eş, çocuk ve kardeşlerinin firarlarından dolayı İstiklal Mahkemeleri kararıyla sürülen aileler affedilmiştir. Daha sonra kanununa ek olarak yayınlanan kararnamede teslim olan eşkiyaların cezaları da tecil edilmiştir.⁴⁴⁹

Af, Milli Mücadele’yi destekleyen basın tarafından yakinen takip edilip gündeme alınmıştır. *İkdam*, “*Kanun Layihası Birçok Münakaşaya Sebep Olarak Gizlice Müzakere Ediliyor*” başlığıyla affı gündeme taşımıştır. Haberin içeriğinde; TBMM’de Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndan dolayı mahkum olanların affı hakkındaki kanun layihası müzakere edilirken bir hayli münakaşa edildiği ve bu nedenle layihanın birinci maddesinin encümene iade edildiği

---

efalden maznun bulunanlar dahi evrakına nazaran bu aftan istifade eyleyeceklerdir. Ancak ecza-yı vatandan bir kısmının tefrik veya ecnebi bir devlete ilhakına çalışanlar ve casusluk ve halen memalik-i ecnebiye ve bilâd-ı meşgulede bulunanlarla ihtilas ve rüşvet ahz eyleyerek devletin kuva-i maddiye ve manevîyesini tenkis etmiş olanlar iş bu aftan müstesnadır.

Madde 2: 23 Nisan 1336 tarihinden itibaren şimdiye kadar haklarında hıyanet-i vataniye cürmünden dolayı tahkikat ve takibat-ı kanuniye icrasına mübaşeret edilmemiş olanlar aleyhinde artık takibat-ı kanuniye icra edilemez.

Madde 3: İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 4: İş bu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.”, TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 170, s. 197; *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 149; *Vakit*, 19 Kanun-ı Evvel 1337 (19 Aralık 1921), nr.1445, s. 1; Cemil Kutlu, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İç Güvenlikle İlgili Çıkarıldığı Kanun ve Kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992, s. 59.

⁴⁴⁷ *İkdam*, 23 Kanun-ı Evvel 1337 (23 Aralık 1921), nr. 8898, s. 1; Selek, *Anadolu İhtilali*, C.II, s. 711.

⁴⁴⁸ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.46.18.

⁴⁴⁹ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 6.39.8; “*Konya Mebusu Hoca Vehbi Efendi Konya isyanından dolayı 101 sene sürgün cezasına çarptırılan ahalinin olduğundan söz etmiştir.*” Akın, “*Yargı ve Af Siyaseti*”, s. 239.

belirtilmiştir.⁴⁵⁰ *İkdam*'ın 20 Aralık 1921 tarihli “*Hıyanet-i Vataniye Mahkum ve Maznunları*” başlıklı haberinde ise kanunun madde madde tartışılarak görüşüldüğü ve en sonunda oy çokluğu ile kabul edilebildiği yazılmıştır.⁴⁵¹ Gazete ertesi gün yayınladığı nüshasında benzer şekilde af haberlerine devam etmiş ve tahliyelerin başladığını yazmıştır.⁴⁵² *Tasvir-i Efkâr* ise kanunun meclisteki uzun görüşmeler sonucunda kabul edildiğinden bahsetmiştir.⁴⁵³ *İkdam* 23 Aralık 1921 tarihli “*Artık Hıyanet-i Vataniye Kanuna Gerek Yoktur*” başlıklı haberinde afa ilgili meclis görüşmelerine yer vermiştir.⁴⁵⁴

Aftan kaç kişinin faydalandığına dair herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Nitekim Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları göz önüne alındığında böylesi bir ölüm kalım mücadelesinde meclisten bunun takibini yapmasını beklemek zordur. Ancak Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile mahkum olanların çokluğu göz önüne alındığında af kanunundan yararlananların azımsanmayacak derecede olduğu tahmin edilebilir.⁴⁵⁵ Ayrıca Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesi ordunun asker eksikliği düşünüldüğünde son derece önemli bir af kanunu olduğu ortadadır. *Vakit* gazetesinin 21 Aralık 1921 tarihli “*Ankara’da Sulh Değil Harp Hazırlıkları Yapılıyor*” başlıklı haberi de bu görüşü doğrular niteliktedir.⁴⁵⁶ Sonuç itibariyle bu afa yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi, meclise olan güvenin artırılmasının yanı sıra asker ihtiyacının bir kısmının bu sayede karşılanması amaçlanmıştır.

5- 1922-1923 Yılları Arasında Çıkarılan Afılar

Sakarya Savaşı'nın ardından Yunan ordusu Eskişehir-Afyon hattına kadar takip edilip ağır zayıtlar verdirilmiş olmasına rağmen Yunanlılar Anadolu'dan atılamamıştı. Çünkü Türk ordusu gerek sayı itibariyle gerekse

⁴⁵⁰ *İkdam*, 19 Kanun-ı Evvel 1337 (19 Aralık 1921), nr. 8894, s. 2.

⁴⁵¹ *İkdam*, 20 Kanun-ı Evvel 1337 (20 Aralık 1921), nr. 8895, s. 1.

⁴⁵² *İkdam*, 21 Kanun-ı Evvel 1337 (21 Aralık 1921), nr. 8896, s. 1.

⁴⁵³ *Tasvir-i Efkâr*, 25 Kanun-ı Evvel 1337 (25 Aralık 1921), nr. 3224, s. 3.

⁴⁵⁴ *İkdam*, 23 Kanun-ı Evvel 1337 (23 Aralık 1921), nr. 8898.

⁴⁵⁵ Nitekim Cahide Sınmaz Sönmez ve Sabahattin Selek'in tespitleri de bizim görüşümüzü destekler niteliktedir. Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 76; Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 711.

⁴⁵⁶ *Vakit*, 19 Kanun-ı Evvel 1337 (19 Aralık 1921), nr.1447, s. 1.

lojistik olarak Yunan ordusuna kesin darbe vuracak durumda değildi. Bu nedenle M. Kemal Paşa Yunanlıları kesin bir yenilgiye uğratabilmek için son derece gizli ve titiz bir şekilde hazırlıklara başlamıştır. Bu amaçla Sakarya Savaşı öncesinde *Tekâlif-i Milliye Emirleri* çıkarılmıştı. Böylelikle ordunun maddi eksikliklerinin giderilmesine çalışılmıştı. Ancak gerek İnönü ve Eskişehir-Kütahya Savaşlarında gerekse Sakarya Savaşı'nda verilen insan kayıplarından dolayı ordunun asker ihtiyacı da fazlaydı. Affin ardındaki düşünce de bunun etkisi büyüktü.⁴⁵⁷ Bu ihtiyacı giderebilmek için bir yandan seferberlik ilan edilmiş diğer yandan mahkumları da kapsayacak bir af kanunu çıkarılması mebuslar tarafından düşünülmüştür.⁴⁵⁸ Böylelikle TBMM'nin hem asker ihtiyacını karşılanacak hem de hapisanedeki mahkumlara harcanan paralar başka yerlere aktarılabilirdi.⁴⁵⁹ Nitekim bu düşüncelerle 7 Ocak 1922'de ırza geçme suçu hariç birçok suçu içine alan *Cezalarının Üçte İkisini Çekenlere Çıkarılan Af Kanunu* gündeme gelmiştir.⁴⁶⁰ Bu kanun için TBMM'ye birçok teklif verilmiştir.⁴⁶¹ Farklı amaçlarla verilen bu tekliflere rağmen az önce de

⁴⁵⁷ “Sakarya Muharebeleri sırasında milletten istenen fedakârlığı, Tekâlif-i Milliye Emirlerini, aralıksız askere alınan ve ölmek üzere cephelere gönderilen insanları düşünmek yeniden girilecek kesin sonuçlu bir büyük taarruzun gerektirdiği millet desteğini sağlamanın güçlüğünü anlamaya yeter. Ayrıca karşı ihtilal hareketlerinin kanlı bir şekilde bastırılması, İstiklal Mahkemelerince memleketin her yerinde verilen ağır mahkumiyet kararlarının, millet üzerinde oluşturduğu hoşnutsuzluğu da göz önünde tutmak gerekir.” Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, s. 711. Sakarya Savaşı sonrasında farklı sebeplerle çıkarılan af kanunlarının tamamında bu şartlar etkili olmuştur.

⁴⁵⁸ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, Sıra Sayısı 6, s. 1-9; *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 317; Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 78.

⁴⁵⁹ Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin 24 Haziran 1921'de, Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve arkadaşlarının da 26 Haziran 1921'de verdikleri kanun tekliflerinde, memleketin insan gücüne ihtiyaç duyduğu bir sırada hapisanelerde binlerce mahkum olmasının uygun olmadığı ve kanun teklifinin bu nedenle yapıldığını söylemişlerdir. *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 317; *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, Sıra Sayısı 6, s.4; *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 5.28.32; Bu bağlamda Milli Mücadele döneminde hapisanelerde 10-15 bin arasında mahkumun olduğu tahmin edilmektedir. Akın, *TBMM Devleti*, s. 190.

⁴⁶⁰ Akın, *TBMM Devleti*, s. 193.

⁴⁶¹ Bu teklifler: Erzurum Mebusu Salih Efendinin, asker firarilerin affi ile mahkuminden bazılarının bakıyei müddeti cezalarının affi hakkında, İzmit Mebusu Sırrı Beyin sülusanı müddeti cezaiyelerini çekmiş olanlar hakkında, Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve arkadaşlarının ceraim-i adiyenin affi hakkında, Ergani Mebusu Sırrı Bey ve 28 arkadaşının BMM'nin tarihi teşekkülü olan 23 Nisan 1336 (1920) tarihine kadar derecatı muhtelifede mahkum olan eşhasın aflarına dair kanun teklifi ile evrakı işgal sahasında kalan mahkumlarla maznunlar hakkında ve son olarak sülusanı müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkuminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ve müttehem olan cünha ve cinayet erbabı haklarında hukuk-ı umumiye davasının teciline dair kanun layıhası verilmiştir. Layihaların içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 317-326; *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, Sıra Sayısı 6, s. 1-9.

bahsedildiği üzere affin ardında yatan asıl düşünce serbest bırakılacak bu kişilerden cephede faydalanma düşüncesidir. Bu tekliflerin ardından Adliye Vekili Refik Şevket Bey, *memalik-i meşguleden gelen ve evraki kaybolan tutuklu ve mahkumlardan cezasının üçte ikisini çekenlerin affına dair kanunu müzakere edelim diyerek* affi meclis gündemine taşımıştır.⁴⁶²

Meclise sunulan tasarının birinci maddesine göre; cezalarının üçte ikisini çekmiş olanlar şahsî davaları hariç affedilecektir. İkinci maddeye gelince işgaller başlamadan önce buldukları yerlerde haklarında kovuşturma ve soruşturma olanlardan küçük suç işleyenler ve cinayet suçundan itham olanlar hakkındaki kovuşturma ve soruşturmalara mümkünse tekrar bakılacaktır. Ayrıca kefalet verebilecekler 200 liraya kadar, veremeyecekler ise Zabita Nezareti gözetiminde serbest bırakılacaklardır.⁴⁶³ Kefalet konusu mebusların itirazlarına neden olmuştur. Bunun üzerine ikinci madde ile ilgili söz alan Saruhan Mebusu Necati Bey; işgal olunan mahallerden gelen bu suretle hapisanede bulunanların durumun çok kötü olduğunu ve bu zamana kadar bu kişilerle ilgilenilmediğini, bunlar arasında bir aya mahkum olanların bir yıldan beri yattıklarını ve birçoğunun açlık ve sefalet içerisinde olduklarını söylemiş, ayrıca kefaletle tahliye meselesinde, bu kişilerin birçoğunun muhacir olduğunu, esasında tutuklu olarak geldiklerini ve bu nedenle de kefaletle olursa hiç kimsenin çıkamayacağını belirtmiştir. Bu sözler üzerine encümen namına söz alan Nafiz Bey, kefalet vermeyenlerin de Zabita Nezareti altında serbest kalacaklarını, yani tahliyenin mutlak olduğuna vurgu yaparak kefaletle ilgili itirazın yersiz olduğuna dikkat çekmiştir. Adliye Vekili Refik Şevket Bey de Nafiz Beyi doğrular nitelikte konuşarak kefaletin olması gerektiğini söylemiştir.⁴⁶⁴ Anlaşılan o ki kefalet tartışması meclisi epeyce uğraştırmıştır. Ardından mecliste kanunla ilgili birçok takrir okunmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶² *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 317.

⁴⁶³ *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 318.

⁴⁶⁴ Aynı yer.

⁴⁶⁵ Bunlar; Saruhan Mebusu Necati Bey, Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey, Sivas Mebusu Mustafa Taki Bey, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Bursa Mebusu Osman Nuri Bey, Kırşehir Mebusu Sadık Beyin tavrıdır. *TBMM ZC*, D. 1, C. 15, s. 320-321.

Bu takrirlerden sonra kanun maddelerinin tek tek ele alındığı esnada mebuslar arasındaki tartışmalar tüm hararetiyle devam etmiştir. Özellikle Karahisar Mebusu Ali Sururi Efendi'nin; *Ellerinde kayıt bulunmadığı için mahkumların sülûsan müddetlerini tamamladığını nereden bileceğiz* itirazı dikkat çekicidir.⁴⁶⁶ Ali Sururi Efendi'nin sözü bu çalışma için önem taşımaktadır. Çünkü TBMM'nin elinde böyle bir istatistiki bilginin olmaması aftan kaç kişinin yararlandığı/yararlanabileceği, kaçının cephelere gittiğinin ortaya çıkarılmasını engellemektedir. Yapılan itirazların üzerine ikinci madde; *“Ancak cünha maznunları kefaletten ve Zabıta Nezareti altında bulunmaktan müstesnadır.”* şeklinde, üçüncü madde ise *“Memalik-i meşgulede mahkum olup da hükümleri henüz kesb-i katıyyet etmeyen ve işgal dolayısıyla dahile nakil olunup evrak-ı esasileri elde bulunmayan eşhastan fiil-i şeni mahkumlarından maadasının nisf-ı müddet-i cezaiyeleri affolunmuştur.”* şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁶⁷ Yapılan bu değişikliklerin ardından kanun 7 Ocak 1922 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁶⁸ Kanun ile *fiil-i şeni*' suçları hariç, bütün mahkumlardan cezasının üçte ikisini tamamlamış olanlar faydalanmıştır. Ayrıca, işgalden önce ve işgal sırasında buldukları yerlerde suç işleyenler için

⁴⁶⁶ Canik Mebusu Nafiz Bey, Ali Sururi Efendiye cevap olarak: *“Malumaliniz mevkufla mahkum tabiri ayırdır. Hapishanede mevkuf bulunan bir kimse maznundur ve elinde ilamı yoktur. Tevkif müzekkeresi vardır... Binaenaleyh bunların tefriki gayet kolay şeylerdir. Hapishane müdürleri de bilir, hatta mahkum ve maznunlar da bilir. Elinde ilamı var yahut hapishanenin defterinde kaydı vardır. Onlar nakledilmiştir, beraber gelmiştir”* demiştir. Buna karşılık yine Ali Sururi Efendi, *“zayi edilmişse ne olacağı bu nedenle de kanunu yaparken dikkatli olunması gerektiğini söylemiştir.”* TBMM ZC, D. I, C. 15, s. 322.

⁴⁶⁷ TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 179.

⁴⁶⁸ *“Madde 1: Fiil-i şeni' mahkumları müstesna olmak üzere sülûsanı müddet-i cezalarını ikmal eden bilumum mahkuminin bakiye-i müddet-i cezaları affedilmiştir.*

Madde 2: İşgalden evvel buldukları mahallerde haklarında tahkikat ve takibatı adliye başlayıp da evrakı, davaları elde bulunmayan bi'l cümle cünha ve cinayet maznun ve müttehimleri haklarındaki tahkikat ve takibat imkan husulünde tecdit edilmek üzere tecil edilmiştir. Bu kabil maznunin ve müttehimin halen mevkuf buldukları mahal mahkemelerince iki yüz liraya kadar kefaleti nakdiye veya maliyeye kefalet edemeyenler zabıta nezareti altında bulunmak üzere tahliye edilirler. Ancak cünha maznunları kefaletten ve Zabıta Nezareti altında bulunmaktan müstesnadırlar.

Madde 3: Memalik-i meşgulede mahkum olup da hükümleri henüz kesb-i katıyyet etmeyen ve işgal dolayısıyla dahile nakil olunup evrak-ı esasileri elde bulunmayan eşhastan fiil-i şeni' mahkumlarından maadasının nisf-ı müddet-i cezaiyeleri affolunmuştur.

Madde 4: İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 5: İş bu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye ve Adliye Vekilleri memurdur.”, TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 179, s. 206; TBMM ZC, D. 1, C. 15, Sıra Sayısı 6, s. 8-9; TBMM ZC, D. 1, C. 16, s. 5.

sonuçlanmamış takibat ve tahkikatlar işgal edilmiş yerler kurtarıncaya kadar durdurulmuştur.⁴⁶⁹

Bu arada Türk ordusunun taarruz için hazırlıkları bütün hızıyla devam ettiği sırada diğer kanunların çıkarılış amaçlarına benzer olarak meclis hem asker ihtiyacını karşılayabilmek hem de asayiş korumak için eşkıyaları affetme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda 21 Ocak 1922'de *Katil İlyas ve Adamlarının Affi* için kanun çıkarılacaktır. Böylelikle afa daha çok, I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da oluşan otorite boşluğu nedeniyle ortaya çıkan eşkıya ve çetelerin faaliyetlerinin engellenmesi, bu kişilerin tekrar topluma kazandırılması ve mümkünse eşkıyalardan cephelerde yararlanılması amaçlanmıştır. Milli Mücadele yıllarında Tokat, Çorum, Amasya livalarında 20-25 bin civarında çete mensubu olduğu⁴⁷⁰ ve bunların birçok soygun, gasp gibi olaya karışıp ahaliye zulüm ettikleri göz önüne alınırsa kanunun çıkarılışının ardındaki ana fikir daha iyi anlaşılabilir.

Bu çetelerden Hristiyanların kurdukları daha çok memleketi parçalama amacı taşımaktadır. Buna karşılık Müslümanların kurduğu çeteler işledikleri adi suçların yanı sıra yer yer memleketin işgalden kurtulabilmesi için düşmana karşı mücadele etmişlerdir. Müslümanların kurduğu çetelerin mensuplarının birçoğu asker kaçaklarından oluşmaktaydı. TBMM'nin kazanmak istediği elbette bu kişilerdi. Meclisin Anadolu'daki çetelere karşı yumuşak davranması ve çıkarılan af kanunlarına onları dahil etmesinin temel mantığı az öncede bahsedildiği üzere bu eşkıyalardan savaşta faydalanma düşüncesi idi. Bu amaçla TBMM'ye aman dileyenler için bir af kanunu teklifi verilmiştir.⁴⁷¹ Kanun, *Katil İlyas ve Adamlarının Affi* layihası olarak gündeme gelmiş ancak daha sonra genişletilerek kapsamlı bir af halini almıştır.⁴⁷² Olayın gelişimi; Yozgat, Çorum ve Boğazlıyan

⁴⁶⁹ Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, s. 711-712.

⁴⁷⁰ Ayfer Aydemir Kara, *1919 Yılında İstanbul'un Asayışı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010, s. 67-68; Akın, *TBMM Devleti*, s. 303.

⁴⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.37.2.

⁴⁷² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.40.3.

civarında bilinen 200'ün üzerinde adamı olan Katil İlyas'ın⁴⁷³ hükümete ilginç bir şekilde af müracaatı yapmasıyla başlar. İlyas adamlarıyla Sungurlu Jandarma Karakolunu basarak hükümete bir af dilekçesi bırakmıştır. Bu olay üzerine konu gizli celsede meclis gündemine gelmiştir. Adliye Encümeninin mazbatası⁴⁷⁴ okunduktan sonra Konya mebusu Vehbi Efendi, kanunu beğenmediğini sebebinin ise bu kanunla hükümetin zaafının ortaya çıkacağı söylemiştir.⁴⁷⁵ Karesi mebusu Basri Bey de aynı düşüncelerle “*biz beş on adam zebun olup da affa kalkışacak olursak kıymetimiz, manamız kalmayacaktır. Bu nedenle bunlar tepelenmeli.*” diyerek affa karşı çıktığı ifade etmiştir. Dahiliye Vekili Fethi Bey⁴⁷⁶ ise bu sözlere karşılık olarak, hükümetin bu eşkıyaları tenkil etmeye

⁴⁷³ “Katil İlyas ve adamları, Yozgat, Çorum, Boğazlıyan'ın yanı sıra Çiçekdağı'nın kuzeyi, Mecidiye ilçesinin batısındaki Sıtma bucağı ve civarında eşkıyalık yapmıştır. Katil İlyas özellikle Yunanlıların Eskişehir'i işgalinin ardından bölgede etkinliğini artırmıştır. Bu çete ortalama 150-200 kişiden oluşuyordu. Etkinliğinin olduğu bölgede hırsızlık, gasp, adam öldürme gibi birçok suçu işleyen çete mensupları, Yozgat İstiklal Mahkemesi suçluları götürme koruma birliğine bile saldırmışlardı. Muhafızların silah, cephane ve atlarını aldıktan sonra tutukluları da salıvermişlerdir. 24-25 Eylül 1921'de Aynacıoğulları çetesi ile birleşen Katil İlyas çetesi Koyunculu ve Sarıkaya bucaklarında askerlere 250-300 kişilik bir kuvvet ile saldırmış 15-20 eri de yaralamıştır. Kazandıkları bu başarılar ile şımaran eşkıyalar esir ettikleri askerleri soymuşlardır. Katil İlyas ve çetesinin bu başarıları bölge halkının TBMM'ye olan güveni sarsıyordu. 17 Ekim'de diğer çetelerle birleşerek Kulu Karakolunu basmışlar askerleri bağlayarak silahlarını almışlardı.” Ahmet Gündüz, “Milli Mücadele Döneminde Kırşehir'de Eşkıyalık Olayları (1921)”, KEFAD, C. VII, S. 2, 2006, s. 217-233.

⁴⁷⁴ Adliye Encümeninin Mazbatasında: “*Harb-i Umuminin son senelerinde tekessür ve tevali eden mütarekeden sonra da artan askeri inhilal ile bir kat daha artan irtikabi cürm ile tarik-i şekavete sülük etmiş olan İlyas ve rüfekası gibi eşhas dehalet ve istiman edememekte buldukları ve bu yüzden içinde bulunduğumuz dava-yı millide hidematı vataniyelerini ifa edemedikleri anlaşıldığından bu misillu eşhasın dehalet ve istimanlarını teminen hükümetçe tayin olunacak bir mah müddet zarfında dehalet edenler hakkında tecil-i takibat kararı ittihazına...*” ifadeleriyle kanunun neden çıkması gerektiği açıklanmıştır. TBMM GZC, D. I, C.II, s. 634-635. Adliye Encümeni mazbatasında her ne kadar bu kişilerin pişman olduklarını ve vatanın kurtarılmasına yardım edecekleri iddia edilse de 469 nolu dipnotta da belirtildiği gibi birçok masum kişinin canını yakan bu çetelerin affedilmesi, zulüm görmüş, acıları taze olan kişiler nezdinde iyi karşılanmayacağı kuvvetle muhtemeldir. Kayseri mebusu Osman Beyin takriri de bu iddiamızı kanıtlar niteliktedir: “*Katil İlyas ve rüfekasını affetmek doğru değildir. Bunların katletmiş olduğu efradı masumenin kanları henüz dinmemiş, kefenleri solmamıştır. Af değil binnetice izhar-ı aczdır.*” TBMM GZC, D. I, C. II, s. 641.

⁴⁷⁵ “*Efendiler hiç şimdiye kadar bir şaki kalmamıştır ki hükümet bunun hakkından gelmesin. Biraz geç olur elbette hiçbir şaki hükümete karşı payidar olamamıştır.*” sözleriyle eşkıyalara af çıkarmanın hükümeti zaafa uğratacağını savunmuştur. TBMM GZC, D. I, C.II, s. 635.

⁴⁷⁶ 1881 yılında Pirlepe/Makedonya'da doğan Ali Fethi Bey (Okyar), Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra çeşitli askeri görevlerde bulunmuştur. Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırı olan Fethi Bey daha sonra Malta Adasına sürgün gönderilmiştir. Sonrasında serbest kalmış ve TBMM'de İstanbul mebusluğu yapmıştır. Daha sonra Dahiliye Vekilliği, TBMM Başkanlığı, Başbakanlık, Paris Büyükelçiliği gibi görevlerde bulunan Fethi Bey, 7 Mayıs 1943'de hayata veda etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), TTK Yay., Ankara 2005.

elbette gücünün yeteceğine, ancak köylüye erzak götürülemediği için şikayetlerin olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Pontus isyanının bastırılması için bu bölgedeki kuvvetlerin oraya gönderilmesinin uygun olacağından dolayı kanunun kabulünü istemiştir.⁴⁷⁷ Fethi Bey'in bu teklifi üzerine 183 sayılı kanun sadece dilekçe veren İlyas ve adamlarını değil, bütün eşkıyaları kapsayacak hale dönüştürülerek kabul edilmiştir.⁴⁷⁸ Affın kapsamı şu şekildedir:

“Şekavet erbabından olup da şimdiye kadar hükümete sığınmamış veyahut iş bu kanunun her kaza merkezinde ilanı tarihinden başlayarak bir ay içinde hükümete sığınacak kimseler hakkında takiplerin ertelenmesi kararı almaya ve gereğine göre bu konuda bazı kayıtlar ve şartlar koymaya Vekiller Heyeti yetkilidir.”⁴⁷⁹

Kanunun ilanının ardından bir ay süre zarfında aman dileyen eşkıya affedilmiştir. Katil İlyas ve adamlarının birçok suçu işleyip bu şekilde affedilmeleri TBMM'nin ne kadar zor durumda olduğunu gösterir niteliktedir. Aksi takdirde birçok suça karışmış bu çetelerin affedilmesinin mantıklı hiçbir açıklaması yoktur. Ayrıca her ne sebeple olursa olsun bu çetelerin affedilmesi zulme uğramış birçok kişiyi de rahatsız etmiş olabilir.

Bu kanunların ardından mahkumlar için iki ayrı kararname daha yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan birincisi; 20 Nisan 1922 gün ve 1525 sayılı olan ve cezalarının bitmesine 2-3 ay kalmış mahkumların ziraat işlerinde çalışmak üzere kefaletle salıverilmelerini öngörüyordu. İkincisi; 21 Haziran 1922 gün ve 1631 sayılı olan, ziraatla uğraşp toprağı olan mahkumları, üç ay süre ile geçici olarak salıveriyordu.⁴⁸⁰ Bu kararnameler diğerlerinden farklı olarak daha çok ekonomik mülâhazalarla çıkarılmıştır.

Milli Mücadele döneminde aflatilimli bir diğer konu da savaş esirlerinin affi meselesidir. I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı ordusuna mensup birçok

⁴⁷⁷ TBMM GZC, D. I, C.II, s. 636-637; Akın, *TBMM Devleti*, s. 193-194; Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 81.

⁴⁷⁸ TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 183, s. 210.

⁴⁷⁹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.40.3; TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 183, s. 210.

⁴⁸⁰ Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, s. 712.

asker İtilaf devletlerine esir düşmüştür.⁴⁸¹ Keza aynı şekilde İtilaf devletlerine ait birçok asker de Osmanlı Devleti'nin elindedir. Bu nedenle Mondros Mütarekesi görüşmeleri sırasında esirler meselesi gündeme gelmiş ve İngiliz heyeti galip taraf olarak Osmanlı Devleti'nden esirlerin en kısa zamanda iadesini isterken Türk esirlerinin iadesi konusunda yükümlülük altına girmekten sakınmıştır.⁴⁸² Mütareke'nin uygulanmaya başlanmasının ardından garnizonlardaki İtilaf devletleri esirleri İzmir'e sevk edilerek burada İtilaf devletleri temsilcilerine teslim edilmişlerdir.⁴⁸³ Ancak Milli Mücadele yıllarında İngilizler ile esirler meselesi epey bir müddet daha devam etmiş özellikle Malta sürgünlerine karşılık olarak tutuklanan Albay Rawlinson gibi subayların mübadelesi oldukça önem arz ediyordu. Bu sorun Türk-İngiliz görüşmeleri sonucunda 30 Ekim 1921 tarihinde İnebolu'da Malta'daki sürgünlerle TBMM'nin elindeki İngiliz esirlerinin mübadele yapılmasıyla son bulmuştur. Nitekim esir meselesinin bir diğer boyutu Yunan kuvvetlerinin Türkiye'yi işgal etmesiyle ortaya çıkmış ve Türk-Yunan ilişkisinin temel sorunlarından biri haline almıştır. Özellikle Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerdeki önde gelen kişileri tutuklayıp esir etmesi nedeniyle Milli Mücadele'nin sonunda birçok Türk, Yunanlıların eline esir düşmüştü. Bu sayının 10 binin üzerinde olduğu varsayılmaktadır.⁴⁸⁴ Buna karşılık Türkiye'deki Yunan esir sayısı çok daha fazladır. Bu nedenle Lozan

⁴⁸¹ *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 12 Ocak 1922 tarihli yayınlanan "Harb-i Umumi'de ne kadar esir verdik" makalesine göre: "*Harb-i Umumi'de mu'telif devletler (İtilaf Devletleri) ordusuna 129644 zabıt ve neferimiz esir olunmuştur. İngiliz ordusuna esir olan 119255 kişiden biri mirliya, 448'i ümera, 1562'si yüzbaşı, 1425 mülazım evvel, 2124 mülazım sâni, 1184 zabıt vekili ve namzedi, 149 imam ve 112292'si de neferdir. Rus ordusuna esir olanlar ise 4 miralay, 6 kaymakam, 41 binbaşı, 319 yüzbaşı, 278 mülazım evvel, 325 mülazım sâni, 299 zabıt vekili ve namzedi, 10 imam, 46 kâtip ve memur, 8000 neferdir. Fransız ordusuna esir olanlar 1052 zabıt ve nefer, İtalya'da bulunanlar da 4 zabıt ve 3 neferden ibarettir. Esirlerimizden ancak bir kısmı memleketimize avdet edebilmiş ve İngiltere'deki esirlerimiz kâmilan iade edilmiştir. En ziyade felakete uğrayan esirlerimiz Rusya'dakilerdir ki bunlardan çoğu açlıktan ve soğuktan vefat etmişlerdir.*", *Tasvir-i Efkâr*, 13 Kanun-ı Sâni 1338 (13 Ocak 1922), nr. 3242, s. 4.

⁴⁸² Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2016, s. 188.

⁴⁸³ BOA, BEO, 4541/340543; Ural, "Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", s. 189.

⁴⁸⁴ Mehmet Çanlı, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993, s.176; Esasında Yunanistan'da ne kadar Türk esir olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Esirlerin ne kadarı asker ne kadarı sivil bunun tespiti de oldukça zordur. Ahmet Özdemir ise bu sayıyı 15 bin ila 22 bin civarında vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özdemir, *Milli Mücadele'de Harp Esirleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1989, s. 76.

görüşmeleri esnasında bu konu gündeme gelmiş ve 30 Ocak 1923 tarihinde esirlerin affı için *Sivil Mevkufinin İadesiyle Harp Esirlerinin Mübadelesine Dair Türk-Yunan Mübadelesi* imzalanmıştır.⁴⁸⁵ Böylelikle Türk-Yunan hükümetleri arasında yapılan antlaşma ile iki devletin elinde bulunan asker/sivil esirler affedilecektir. Bu kararının hemen ardından Yunanistan Türkiye’den önce af ilan etmiştir. Yunanistan’ın hızlı bir şekilde af ilan etmesinde İtilaf devletleri nezdinde bunu propaganda olarak kullanmak ve Türkiye’den daha fazla esiri kurtarma maksadı vardır.⁴⁸⁶ Ayrıca Türkiye’deki Yunan esir sayısının fazlalığı da bunda etkilidir. TBMM Lozan görüşmelerinde alınan bu karar üzerine Yunanlı esirler için 31 Mart 1923 tarihinde *Mahkum Askeri ve Sivil Üsera Hakkında Aff-ı Umumi İlanına Dair Kanun* çıkarmıştır.⁴⁸⁷ Kanun TBMM’de herhangi bir itiraza uğramadan kabul edilmiştir.⁴⁸⁸ Af kanununun ardından ne kadar esirin affedildiği ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ayrıca 1925 yılında dahi Yunanistan ve Türkiye’de hâlâ esirlerin olduğu göz önünde tutulursa süreç epey uzamıştır.⁴⁸⁹ Anlaşılan o ki mahkum esirlerin tamamı ancak 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması’nın ardından gerçekleştirilen Türk-Yunan mübadelesi ile affedilebilmiştir.

Sonuç itibariyle Sakarya Savaşı’ndan Cumhuriyet’in ilanına kadar birbirine yakın tarihlerde ve benzer amaçlarla bir dizi af kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunlardan kaç kişinin yararlandığı hakkında genel bir bilgiye rastlanamamış olmasına rağmen; özellikle asker firarilerinin, eşkıyaların, Hıyanet-i Vataniye mahkumlarının fazlalığı göz önüne alındığında bu sayının yüksek olduğu varsayılabilir.

⁴⁸⁵ Çanlı, *Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi*, s. 188.

⁴⁸⁶ Esasında Yunanistan Mütareke döneminde Osmanlı esirlerinin serbest bırakılmasından yana değildi. Özellikle serbest kalacak esirlerin Kuva-yı Milliye’ye katılacağından korkuyordu. Aynı eser, s. 240.

⁴⁸⁷ “Madde 1: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunan fevkalâde Murahhasları tarafından Lozan’da mütakabilen kabul edilen 30 Kanun-ı Sâni 1339 tarihli İtilafnamenin dördüncü ve beşinci maddeleri mucibince Türkiye Hükümeti elinde bulunup iade edilecek olan askeri ve sivil üseradan hukuk-ı umumiyeye ait ceraimden dolayı mahkum veya takibata maruz bulunanlar haklarında afv-ı umumi ilan edilmiştir,” TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, Kanun No: 318, s. 371; TBMM ZC, D. I, C. 28, s. 244-246; Tanin, 12 Nisan 1339 (12 Nisan 1923), nr.181, s. 2.

⁴⁸⁸ TBMM ZC, D. I, C. 28, s. 244-246.

⁴⁸⁹ Çanlı, *Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi*, s. 24-242.

4- Özel Aflar

Milli Mücadele döneminde aşiretler ve asker firarileri gibi birçok nedene bağlı özel af kanunu çıkarılmış olup bunlar çalışmanın farklı başlıkları altında irdelenmiştir. Burada daha çok yaşlılık ve hastalığa bağlı olarak çıkarılan aflar üzerinde durulmuştur. Özel afların çıkarılmasındaki süreç genel aflardan farklı olup bu aflarda mahkumun şahsından veya ailesinden gelecek taleplerin yanı sıra mahalli idarecilerin tasarrufu son derece önemlidir. Bu yolla Milli Mücadele döneminde birçok kişi affedilmiştir. Bolu'da cinayet suçundan mahkum olan bir kişi sürekli hastalığından dolayı affedilmiştir.⁴⁹⁰ Sinop hapisanesinde mahpus Mehmet oğlu Osman sürekli hastalığı sebebiyle kalan cezasının affını istemiştir.⁴⁹¹ Benzer şekilde Rifat oğlu Ömer, Hüseyin oğlu Ali, Hasan oğlu Ahmet, Mustafa Çavuş oğlu Hafız Hasan, Müslim oğlu Halil ve Hacı Aziz oğlu İbrahim'in kalan cezaları affedilmiştir.⁴⁹² Adam öldürmek suçundan 7,5 yıl küreğe mahkum edilen Tahir oğlu Hasan,⁴⁹³ rüşvet almaktan 10 yıl küreğe mahkum edilen Manisalı Lütfi oğlu Rüştü,⁴⁹⁴ Adam öldürmek suçundan, Kayseri Hapishanesi'nde bulunan Mehmet oğlu Osman,⁴⁹⁵ düşman tarafına kaçmak suçundan 15 yıl ceza alan Buldanlı Ali oğlu Mehmet,⁴⁹⁶ cepheden kaçmak suçundan, Konya İstiklal Mahkemesi'nce yargılanarak 10 yıl küreğe mahkum edilen Antalyalı Arap Sait oğlu Osman,⁴⁹⁷ hırsızlık suçundan mahkum Mustafa oğlu Ali,⁴⁹⁸ adam öldürmek suçundan mahkum Yanyalı Hüseyin kızı Şerife,⁴⁹⁹ Adam öldürme ve hırsızlık suçundan ceza alan Ahmet oğlu Hamit⁵⁰⁰ hastalıklarından dolayı affedilmişlerdir. Affedilenlere bakıldığında çoğunluğunun adi suçlardan mahkum olmuş kişiler olduğu görülür.

⁴⁹⁰ Akın, *TBMM Devleti*, s. 186.

⁴⁹¹ *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.8.

⁴⁹² *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.8.14.

⁴⁹³ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.21.18.

⁴⁹⁴ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.21.19.

⁴⁹⁵ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.7.

⁴⁹⁶ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.8.

⁴⁹⁷ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.11.

⁴⁹⁸ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.30.16.

⁴⁹⁹ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.30.17.

⁵⁰⁰ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.31.7.

Hapishane gibi toplu yaşam alanlarında bulaşıcı hastalıklar önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Bu konuda gereken önlemler alınmadığı takdirde hastalığın bütün mahkumlara sirayet etme olasılığı olduğu için bir çok mahkum bu nedenle affedilmiştir. Mesela; kadın kaçırmaktan mahkum olan Osman oğlu Süleyman bulaşıcı hastalığa yakalanınca diğer mahkumlara bulaştırmasın diye affedilmiştir. Benzer şekilde 11 sene kürek cezasına çarptırılan bir mahkum bulaşıcı hastalığından dolayı tahliye edilmiştir.⁵⁰¹ Keza rüşvet suçundan mahkum olan Amasya eski savcısı veremli olduğu anlaşılınca geri kalan cezası affedilmiştir.⁵⁰² Bu tür vakaların fazla olması üzerine Adliye Vekâleti hapishanelerdeki tedavisi mümkün olmayan ne kadar hasta mahkum varsa bunların affedilmesi talimatını vermiştir.⁵⁰³ Anlaşılan o ki özel aflar daha çok bulaşıcı hastalıklar veya kendine bakamayacak derecedeki ağır hastalar için çıkarılmıştır. Nitekim adam öldürmekten suçlu eski jandarma süvarisi Abdullah oğlu Dursun'un sağ gözünün görmemesinden dolayı kalan cezasının affi isteğinin reddedilmemesi bunu kanıtlar niteliktedir.⁵⁰⁴

Hastalık gibi durumların yanı sıra yaşlılıktan dolayı da zaman zaman mahkumların özel af kapsamına alınarak tahliye edildiği olmuştur. Bu durumdan daha çok kendine bakamayacak durumdaki mahkumlar faydalanmıştır. Adam öldürmekten 15 yıla mahkum Boduroğlu Ahmet'in ihtiyarlığı sebebiyle affedilmesi buna örnek verilebilir.⁵⁰⁵ Bu kanunlar yalnızca TBMM tarafından değil İstanbul Hükümetleri tarafından da çıkarıldığı olmuştur. Bu bağlamda Ferit Paşa hükümeti 21 Eylül 1920 tarihinde Hapishane-i Umumideki mahkumlardan cezasının üçte ikisini tamamlayan, sürekli hastalık ve yaşları ilerlemiş mahkumlara af çıkarmıştır.⁵⁰⁶ Bu affin diğerlerinden farkı toplu özel af kapsamına girmesidir. TBMM ise genelde bireysel özel af kanunları çıkarmıştır. Sonuç itibariyle Milli Mücadele döneminde siyasi amaçlı çıkarılan afların yanı

⁵⁰¹ BOA, BEO, 2879/215856.

⁵⁰² Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 57.

⁵⁰³ Akın, *TBMM Devleti*, s. 188.

⁵⁰⁴ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.01.

⁵⁰⁵ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.22.6.

⁵⁰⁶ BOA, MV, 252/101.

sıra hastalık veya yaşlılık gibi durumlara bağlı olarak birçok özel af kanunu çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AF KANUNLARININ UYGULANMASI

A-TOPLUMA KAZANDIRMA SÜRECİ

1- Yapılan Yardımlar

Af kanunları olağanüstü şartlarda çıkarılmış ve uygulanmış olmasından dolayı affa mazhar olmuş kişilerden bazıları maddi imkansızlıklar nedeniyle evlerine dönememiştir. Bu nedenle devlet zor durumda olanlara imkan dahilinde maddi destek sağlamıştır. Bu yardımlardan en başta geleni hiç şüphesiz ki yol masraflarının karşılanmasıdır. Konuyla ilgili 1908 affında bir irade yayınlanmıştır. Buna göre; vilayetlere ve ilgili kurumlara bir defaya mahsus olmak üzere aftan faydalananların memleketlerine dönebilmeleri için yardımda bulunulması talimatı verilmiştir.⁵⁰⁷ *İkdam gazetesi*, 25 Ağustos 1908 tarihli nüshasında Trablusgarp'taki 100 kadar siyasi suçlunun tahliye olduktan sonra parasızlıktan dolayı memleketleri Selanik'e dönemediklerini yazmaktadır. Bunun üzerine hükümet bu kişilere yardım etmiştir.⁵⁰⁸ Ayrıca Dahiliye Nezaretinin 31 Temmuz 1908 tarihinde Yemen'e gönderdiği şifreli telgrafta genel af dolayısıyla tahliye edilenlerin İstanbul'a dönebilmeleri için gerekli yardımların yapılması talimatı verilmiştir.⁵⁰⁹ Tahliye olanların yakınlarına da benzer yardımlar yapılmış olup bu bağlamda ailesi başka şehirde yaşayanların ailelerinin gelebilmesi için yol masrafları karşılanmıştır. Bitlis'te ikamet ederken daha sonra İstanbul'a gelen Mehmet Ferit Efendi'nin ailesinin Bitlis'ten İstanbul'a gelebilmesi için yol masraflarının karşılanması buna örnek gösterilebilir.⁵¹⁰ Yine Diyarbakır'da Kesriyeli Salih'in eşi ve iki oğlunun memleketlerine dönebilmeleri için yol masraflarının karşılığı olarak kendilerine 360 kuruş verilmiştir.⁵¹¹ Bu yardımlar yalnızca devlet eliyle olmamış bazen de

⁵⁰⁷BOA, DH.MKT, 1276/67; BOA, DH.MKT, 2614/75; BOA, DH.MKT, 2637/31; BOA, BEO, 4203/315222; BOA, DH.MKT, 2624/27; BOA, DH.MKT, 1287/18; "Mazhar-ı afv-ı âli olan mütebaidin-i siyasiyeden hâl-i surette bulunanların yol masraflarına kifayet edecek kadar bir meblağın emval-ı mahalliyeden tesviyesiyle mukabilinde alınacak dahiliye tahsisatından mahsub irsal-i dahiliye nezaretinden ba-telgraf bil-umum vilayete tebliğ edilmiştir.", *İkdam*, 14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908), nr. 5121, s. 3.

⁵⁰⁸ *İkdam*, 12 Ağustos 1324 (25 Ağustos 1908), nr. 5119, s. 2.

⁵⁰⁹BOA, DH.ŞFR, 403/50; BOA, DH.MKT, 1288/45.

⁵¹⁰BOA, DH.MKT, 2643/29.

⁵¹¹BOA, DH.MKT, 2727/17.

vatandaş kendi arasında para toplayarak zor durumda olanlara yardım etmiştir. 1908 yılında kendi aralarında 600 kûsur lira para toplayan Göztepeli hanımlar bunu Dahiliye Nezaretine göndererek aftan yararlananların evlerine dönmelerine yardımcı olmuşlardır.⁵¹²

Toplumun barış ve huzurunun korunması düşüncesi afların belli başlı amaçlarından birisidir. Bu açıdan kamu huzurunu bozan en önemli konulardan biri olan kan davaları af kanunlarının çözmeye çalıştığı bir sorun olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde kan davalarını çözebilmek amacıyla büyük çaba sarf edilmiş ve taraflara bir defaya mahsus olmak üzere maddi yardımda bulunulmuştur. Ayrıca yardımların düzgün bir şekilde yapılabilmesi için dem komisyonları⁵¹³ kurulmuştur.⁵¹⁴ Bununla ilgili ilk teşebbüslerden birisi Kosova Vilayetinde görülmüştür. Burada genel aftan sonra kan davalarının arkasının alınması, bu suretle asayiş ve emniyetin sağlanması için gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca bu amaca yönelik dem komisyonlarının kurulması talimatı verilmiştir. Buna ilaveten dem diyeti olarak bölgeye 30 bin lira yardım yapılmıştır.⁵¹⁵ Benzer bir yardım I. Dünya Savaşı yıllarında da görülmüştür.⁵¹⁶

Tahliye olan birçok mahkum yalnızca ulaşım masraflarını değil mahkeme masraflarını da karşılayamamıştır. Bu nedenle af kapsamında olup mahkeme masraflarını ödeyemeyenlerin borçları silinmiştir.⁵¹⁷ Konuyla ilgili Rumeli Müfettişliğinden çekilen bir telgrafta; mahkeme masraflarıyla ilgili nasıl bir tavır takınılacağı Dahiliye Nezaretine sorulmuş gelen cevapta tahliye olanların mahkeme masraflarının silindiği belirtilmiştir.⁵¹⁸ Buna ilaveten sürgünde buldukları sürede memurlara verilmesi gereken tahsisat ve yevmiyeler de hazinece ödenmiştir.⁵¹⁹

⁵¹² *İkdam*, 8 Ağustos 1324 (21 Ağustos 1908), nr. 5115, s. 2.

⁵¹³ Kan davalarını barıştırma komisyonları.

⁵¹⁴ *BOA, DH.SYS*, 110/1.

⁵¹⁵ *BOA, BEO*, 3907/292999; *M.A.Z.C*, C. I, D. III, s. 541, 558.

⁵¹⁶ *BOA, İ.MLU*, 10/28.

⁵¹⁷ *BOA, DH.MKT*, 2728/73; *BOA, MV*, 120/72; Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, s. 49.

⁵¹⁸ *BOA, DH.MKT*, 2676/90.

⁵¹⁹ Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, s. 50.

Yardımlar, afların kağıt üzerinde kalmayıp toplumsal tabanda daha geniş yer bulmasını sağlamış, böylelikle affın sosyal yönü ihmal edilmemeye çalışılmıştır. Bu yardımların yeterli olup olmadığı veya ne kadar insana ulaştırılabildiği kesin olarak bilinmemektedir. Keza bu yardımlar yapılmıyaydı aflardan çok az kimse faydalanabilirdi. Ayrıca dönemin siyasi şartları göz önüne alındığında önemli siyasal gelişmelerden sonra toplumun desteğini alabilmek açısından yapılan yardımlar son derece önemlidir. Buna ilaveten önemli olan af kanununu çıkartmak değil bunun sağlıklı uygulanabilmesi için gerekli siyasî, sosyal ve ekonomik alt yapıyı oluşturabilmektir. Yapılan yardımlar bu amacı gerçekleştirebilmek için kıymetli adımlar olmuştur.

2- Sürgünlerin Dönüşü

Kelime olarak kovmak, defetmek manasına gelen sürgün/nefy⁵²⁰, politik bir terim olarak siyasî erk tarafından bir yerden başka bir yere zorla göç veya iskân ettirme anlamına gelir.⁵²¹ Sürgün, Osmanlı hukuk sistemi içerisinde padişahların toplumun huzurunu bozacak hareketler, devlet aleyhine yapılan fiiller ve eşkıyalık gibi suçlardan dolayı ara ara başvurduğu bir ceza modelidir.⁵²² Osmanlı'da sürgün yerleri olarak Trablusgarp, Fizan ve Yemen gibi daha çok merkezden uzak bölgeler tercih edilmiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde başta Jön Türkler olmak üzere birçok kişi siyasî sebeplerle sürgüne gönderilmiştir. Bu açıdan bakıldığında incelenen dönemde aftan en fazla faydalanan 1908 öncesi sürülenlerdir. Nitekim Meşrutiyetin yeniden ilanında en önemli katkıyı sağlayan İTC'nin birçok mensubunun da sürgünde olduğu düşünülürse bu kararın alınmasının ne kadar isabetli olduğu ortadadır.

⁵²⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, s. 819.

⁵²¹ Kemal Daşcıoğlu, *İskan, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s.19.

⁵²² Süha Oğuz Baytimur, *Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Sürgün Cezaları 1791-1808*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2011, s. 60-61; Neşe Erim, "Osmanlı Devleti'nde Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, s. 81; Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 5, s. 16.

1908 yılı Temmuz ayında çıkarılan genel af kanuna bakıldığı vakit sürgünler af kapsamına alınmış ve memleketlerine dönebilmeleri için gereken kolaylık imkân dahilinde sağlanmıştır.⁵²³ Bu bağlamda kanundan yararlanmak isteyen sürgünlerin isimlerini buldukları yerlerdeki ilgili devlet kurumlarına bildirmesi istenmiştir.⁵²⁴ Böylelikle sürgünlerin büyük bir kısmı memleketlerine dönebilmişlerdir.⁵²⁵ Af kanunlarından gerek yurt dışındaki gerekse memleketin uzak bölgelerindeki birçok sürgünün yararlanmış olmasına rağmen bu kişilerden birçoğunun memleketlerine dönebilecek maddi durumunun olmamasından dolayı yol masrafları devlet tarafından karşılanmıştır.⁵²⁶ *Yapılan Yardımlar* başlığı altında bu konu irdelenmiş olmasına rağmen burada birkaç örnek vermeden geçemeyeceğiz. Mesela; Yemen’de sürgün olup aftan yararlananların memleketlerine gidebilmeleri için yardım bunun en belirgin örneklerinden birisidir.⁵²⁷ Benzer şekilde; Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye talebesi iken Sivas’a sürülen ve aftan istifade eden Abdurrahman Rıfat Efendi’ye memleketine dönebilmesi için 100 kuruş para verilmiştir.⁵²⁸

Sürgünlerin döndükten sonra eski görevlerine dönüp dönmeyecekleri, af kanunlarının sosyal yönünü ve ne kadar uygulanabildiğini anlayabilmemiz açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu amaçla özellikle 1908 affı sonrası eski görevine dönmek isteyen birçok kişi ilgili kurumlara talepte bulunmuştur. Bu istekler üzerine mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla sürgünden dönenlere eski görevleri göz önünde bulundurularak uygun bir görev verileceğini bildirilmiştir.⁵²⁹ Bu amaçla İstanbul’a dönen ve daha önce muhtelif kurumlarda görevli memurların isimlerinin nezaretlere bildirilmesi talimatı

⁵²³ “Menfalarından avdet eden ceraim-i siyasiye erbabının memurinden olanlarından sair yerlerde memurine tercihan tayinleri makam-ı sadareten umum devaire tebliğ edilmiştir.” *Tanin*, 24 Teşrin-i Evvel 1324 (6 Kasım 1908), nr. 96, s. 4; Kansu, *1908 Devrimi*, s. 140.

⁵²⁴ *BOA, BEO*, 3726/279424.

⁵²⁵ “Mısır’da bulunan 800 Osmanlı mücrimin-i siyasiye ve mültecilerinin *Dersaadet’e* gelmek üzere 1 Ağustos tarihinde *İskenderiye’den Romanya vapuruna binmişlerdir.*”, *Sabah*, 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908), nr. 6787, s. 3; *Sabah*, 2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908), nr. 6785, s. 1.

⁵²⁶ *BOA, DH.MKT*, 2614/75; *BOA, DH.MKT*, 2674/58.

⁵²⁷ *BOA, BEO*, 4203/31522.

⁵²⁸ *BOA, DH.MKT*, 2653/29.

⁵²⁹ *BOA, ZB*, 358/21.

verilmiştir.⁵³⁰ Mesela; Manastır polis komiserlerinden iken Fizan'a sürülen ve genel af sonucunda İstanbul'a gelerek bir memuriyette istihdamını talep eden Yanyalı Tevfik Efendi'nin Manastır'da bir kurumda istihdam edileceği kendisine bildirilmiştir.⁵³¹ Avrupa'daki bazı cemiyetlerle ilişkisi olduğu için Harput'a sürülen ve daha sonra aftan yararlanarak İstanbul'a gelen Aydın Valiliği Mektupçu Muavini İsmail Fethi Efendi'nin Sıhhiye, Orman veya Ticaret Nezaretlerinden birinde görevlendirilmesi uygun görülmüştür.⁵³² Başka bir olayda eskiden Teftiş ve Muayene Heyeti Azası iken Diyarbakır'a sürülen ve daha sonra afla beraber İstanbul'a gelen Mahmut Zeki Bey'in eski memuriyetine denk bir göreve tayin edilmesi istenmiştir.⁵³³ Mekteb-i Mülkiye'de görevli iken Selanik'e sürülen daha sonra Avrupa'ya kaçıp genel af üzerine dönen Osman Nuri Bey, Toyran Kaymakamlığına⁵³⁴ Mekteb-i Mülkiye'den ihraç edilip Kastamonu'ya sürülen ve af üzerine İstanbul'a gelen Sırrı Efendi uygun bir kaymakamlığa⁵³⁵ İstanbul'a gelen Hınıs Tahrirat Eski Müdürü İhsan Efendi, eski Poti Şehbenderi Hüseyin Nazmi Bey ve İzzet Paşa ilgili bir memuriyete tayin edilmişlerdir.⁵³⁶ Ünyeli İbrahim Ethem Efendi Mamûretü'l hamid⁵³⁷, Saffet Efendi Kığı, İbrahim Efendi Cizre ve Hüseyin Avni Efendi ise Midyat kaymakamlıklarına tayin edilmişlerdir.⁵³⁸ Bu tür örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür.⁵³⁹ Ancak bunların yanında Balkan Savaşları'nda olduğu gibi düşmana hizmet edip memlekete hıyanet eden memurlar bir şekilde affa uğrasalar bile eski görevlerine iade edilmemiştir.⁵⁴⁰ Sonuç itibariyle sürgünlerin büyük bir kısmı önceki görevlerine denk makamlara tayin edilmişler ve böylelikle mağdur olmamaları sağlanmıştır.

⁵³⁰ BOA, BEO, 3542/265616; BOA, BEO, 3551/266308; BOA, MF.MKT, 1115/20; BOA, DH.MKT, 2640/6; BOA, DH.MKT, 2642/47.

⁵³¹ BOA, ZB, 328/36.

⁵³² BOA, DH.MKT, 2648/53.

⁵³³ BOA, MF.MKT, 1081/48.

⁵³⁴ BOA, DH.MKT, 2623/95.

⁵³⁵ BOA, BEO, 3416/256188.

⁵³⁶ BOA, DH.MKT, 2637/20; BOA, DH.MKT, 2648/32. BOA, DH.MKT, 2685/30.

⁵³⁷ Günümüzde Van ilinin Gürpınar ilçesi sınırları dahilindedir.

⁵³⁸ BOA, DH.MKT, 2683/93.

⁵³⁹ BOA, MF.MKT, 1095/64; BOA, MF.MKT, 1081/48; BOA, DH.MKT, 2682/34.

⁵⁴⁰ BOA, BEO, 4270/320183.

Sürgünlerin eski görevlerine dönme süreçleri hemen gerçekleşmediği için, geçimlerini nasıl sağlayacakları önemli konudur. Bu amaçla mağdur olanların bir kısmına maaş tahsis edileceği belirtilmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca maaş ve yevmiyelerin hangi ölçüye göre ödenmesi hususuna dair bir takım düzenlemeler getirilerek bu kişilerin maaşlarının tensikat haricinde kalan memurlar gibi ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴² Bu düzenleme sürgünlerin mağdur olmaması açısından oldukça önemli olup birçok kişi de bundan faydalanmıştır. Rıfat Bey, Sinop hapisanesi müdürü iken önce Kayseri'ye, daha sonra Yemen'e sürülmüştür. Af üzerine İstanbul'a dönmüş ve herhangi bir göreve başlayana kadar geçimini sağlayabilmesi için kendisine maaş bağlanmıştır.⁵⁴³ Benzer şekilde Yemen'den İstanbul'a dönen Yemen Telgraf ve Posta Baş Müdüriyeti Muhasebe Eski Başkâtibi Ramiz Efendi ile eski polis müdürü Rıza Efendiye İstanbul'a gelince maaş bağlanmıştır.⁵⁴⁴ Sürgünde olan ve affa uğrayan askeri erkân da unutulmamış bunların afa beraber rütbeleri iade edilmiştir. Bununla ilgili Fizan'a sürülen ve daha sonra affedilen Muhiddin Bey'in rütbesinin iade edilmesi örnek gösterilebilir.⁵⁴⁵

Sürgünlere yapılan maddi yardımlar ve görev iadeleri ile birlikte birçok kişinin mağduriyeti giderilmiştir. Ancak uygulama her zaman düzgün işlememiş bazen aksaklıkların yaşandığı olmuştur. Mesela; İdadi Mektebi'nin başkâtibi iken II. Abdülhamit devrinin baskılarına dayanamayıp Avrupa'ya kaçmış olan Bedirhani aşiretinden Abdurrahman Bey, II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber af kanunundan yararlanarak İstanbul'a gelmiştir. Burada bulunduğu süre içerisinde yeni bir göreve tayin edilene kadar kendisine maaş tahsis edilmesini talep etmiştir. Ancak Abdurrahman Bey'e bunun yalnızca sürgün edilenlere tahsis edileceği söylenerek yardımda bulunulmamıştır.⁵⁴⁶

⁵⁴¹ *BOA, MV*, 120/40; *BOA, DH.MKT*, 2646/70; *BOA, ŞD*, 2774/29; *BOA, BEO*, 3594/269503; *BOA, DH.MKT*, 1280/77; *BOA, BEO*, 4125/309329, 17; *BOA, BEO*, 4141/310567; *BOA, MV*, 120/61; *BOA, MV*, 120/72; *BOA, DH.MKT*, 2675/71.

⁵⁴² Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 51.

⁵⁴³ *BOA, DH.MKT*, 2651/31.

⁵⁴⁴ *BOA, DH.MKT*, 2659/23; *BOA, DH.MKT*, 2654/30.

⁵⁴⁵ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 52.

⁵⁴⁶ *BOA, MF.MKT*, 1100/46.

Memur olmayıp sürgüne gönderilen ve aftan yararlandıktan sonra memleketlerine dönenlerin durumlarının ne olacağı ayrı bir husustur. Çünkü bu kişiler iş bulana kadar geçimlerini sağlamak zorundadırlar. Bu nedenle memuriyette bulunmadıkları halde siyasî sebeplerle sürgünken af sebebiyle İstanbul'a gelenlerin bir kısmına para yardımında bulunulmuştur.⁵⁴⁷ Ayrıca bir karışıklığa mahal vermemek için de bu imkândan faydalanacak kişilerin isim listeleri hazırlanması talimatı verilmiştir.⁵⁴⁸ Böylelikle yalnızca memurlara değil aftan yararlanan diğer sürgünlere de yardım edilmiştir. Bundaki amaç elbette bu kişilerin iş bulana kadar geçimlerini sağlamaları düşüncesidir. Aksi takdirde işsiz güçsüz gezecek olan bu kişiler sorun çıkarıp toplumun huzurunu bozabilirdi. Yapılan bu yardımlar af sonrası meydana gelebilecek mağduriyetleri önlemeye yönelik önemli adımlardır. Ancak bu yardımlar sonrası sürgünde bulunanlara verilen ikamet maaşı kaldırılmıştır.⁵⁴⁹

3- Asker Firarilerinin Durumu

Türk Milleti 20. yüzyılın başlarında Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve son olarak da İstiklal Savaşı gibi önemli süreçlerden geçmiştir. Bu nedenle birçok insan uzun yıllar silah altında kalmıştır. Uzun süren savaşlar beraberinde birçok eratin birliğinden firar etmesine neden olmuştur.⁵⁵⁰ Firar sorunu Türk ordusunun sınırlarını zorlamıştır. Yapılan her savaşta firari sayısı o kadar genişlemiştir ki durum vatani tehlikeye düşürecek bir sorun haline almıştır. Ayrıca firari eşkıyaların kurduğu silahlı çeteler gerek devlet otoritesini zayıflatarak gerekse sosyo-ekonomik yapıyı bozarak Anadolu'da görmezden gelinemeyecek bir tehdit haline almıştır. Dolayısıyla sadece askeri tedbirler sorunu çözmek için yeterli olmamıştır.⁵⁵¹ Bu nedenle de 1908-1923 yılları arasında çıkarılan af kanunlarında asker firarileri

⁵⁴⁷ BOA, MV, 132/29.

⁵⁴⁸ BOA, BEO, 3628/272092; BOA, BEO, 3371/252793.

⁵⁴⁹ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 50.

⁵⁵⁰ Mehmet Beşikçi *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği* adlı eserinde firarların nedenleri, firarilerin kaçtıktan sonra nasıl bir yaşam biçimi idame ettikleri, asayişini nasıl etkiledikleri, firarilere verilen cezalarla ilgili derinlemesine bir analiz yapmıştır. Bu başlık altında ise daha çok devletin asker kaçaklarını af kanunları vasıtasıyla nasıl geri kazanmaya çalıştığı üzerinde durmaya çalışılmıştır.

⁵⁵¹ Beşikçi, *Osmanlı Seferberliği*, s. 339.

gündeme gelmiş ve uygun olanları af kapsamına sokulmuştur.⁵⁵² Netice itibariyle firarilerin affedilmesindeki en önemli sebep savaş gibi olağanüstü dönemlerde askere duyulan ihtiyaç ve asayiş sorunlarını çözüp kamu düzenini sağlama düşüncesi idi. I. Dünya Savaşı'nda bu amaçla 6 Ağustos 1914 tarihli Askeri Ceza Kanununa 21 Kasım 1914 tarihinde geçici düzenleme yapılmıştır. Buna göre; firariler af çıktıktan 30 gün içerisinde kanundan yararlanabileceklerdir.⁵⁵³ Bunun sonucu olarak Dahiliye Nezareti asker firarileri hakkında takip ve tahkikat ile mahkemelerinin Divan-ı Harpler tarafından yapılmasını istemiştir.⁵⁵⁴ Ancak asker ihtiyacının had safhaya çıkmasından ötürü bu kişiler sert cezalara çarptırılmamıştır. Ayrıca savaş esnasında firar, süre aşımı ve davete icap etmeme gibi suçlardan dolayı tutuklanan küçük zabıt, onbaşı ve neferler şahsî davaları bâki kalmak şartıyla affedilmişlerdir.⁵⁵⁵ Böylece firarilerin 15 gün içerisinde ya buldukları yerlerdeki Osmanlı görevlilerine ya da yurt dışında iseler Osmanlı sefarethanelerine teslim olmaları gerekiyordu.⁵⁵⁶

I. Dünya Savaşı'nda asker ihtiyacının had safhaya ulaşması nedeniyle 28 Haziran 1915 tarihinde firari ve bakaya durumunda olan askerler yeniden af kapsamına alınmış ve konuyla ilgili bir kanunname çıkarılmıştı.⁵⁵⁷ Bununla ilgili Sadarettin Harbiye Nezaretine gönderilen belgede kıtalarından firar eden askerler arasında pişman olanlardan 253'ünün genel affa dahil edildiği bildirilmiştir.⁵⁵⁸ Benzer bir belgede ise firarilerin aman dilemeleri halinde affedilecekleri ancak başka bir suçları varsa o suçtan dolayı cezalandırılmaları

⁵⁵² “Memalik-i ecnebiyede bulunan asker firarilerininin afv-ı umumiden istifade edecekleri Harbiye Nezaretinden tamim edilmiş olduğundan bir kaç gündün beri vatandaşlarımız avdet etmeye başlamışlardır.” Tanin, 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908), nr. 32, s. 3; BOA, BEO, 3912/293384; BOA, BEO, 3931/294799; BOA, UMVM, 123/116; İkdâm, 29 Temmuz 1324 (11 Ağustos 1908), nr. 5105, s. 3; İttihat Terakki, 17 Ağustos 1324 (30 Ağustos 1908), nr. 11, s. 2.

⁵⁵³ “Askeri ceza kanununa zeylen neşr olunan 24 Temmuz 1330 tarihli kanunda muayyen cürmlerle maznun ve mevkuf ve mahkum olanlar Cihad-ı Ekber ilanı münasebetiyle afv olunmuştur. Elyevm davete icabet etmemiş veyahut hal-i firarda bulunmuş olanlar iş bu kanunun her mahalde neşr olunduğu günü takip eden gündün itibaren 30 gün zarfında icabet ve arz teslimiyet ettikleri takdirde afv-ı âliden müstefid olacaklardır. Mezkûr 24 Temmuz 1330 tarihli kanunda muayyen zikr olunan 30 günün hitamından sonra cereyan başlayacaktır.” Düstur, II. Tertip, C. 7, s. 77.

⁵⁵⁴ BOA, DH.HMŞ, 2/2-1.

⁵⁵⁵ BOA, BEO, 4553/341435; BOA, İ.MMS, 197/26.

⁵⁵⁶ BOA, BEO, 4551/341322.

⁵⁵⁷ BOA, DH.UMVM, 123/116; BOA, DH.EUM.MTK, 80/50; BOA, İ.MMS, 197/26.

⁵⁵⁸ BOA, BEO, 4464/334793.

gerektiği belirtilmiştir.⁵⁵⁹ Böylelikle savaş esnasında firar ve davete icap etmeme gibi suçlardan dolayı tutuklanan neferlerin birçoğunun şahsî davaları haricinde geriye kalan diğer suçları affedilmiştir. Bu kararın ardından merkez kumandanlığının talimatı doğrultusunda firar suçundan mahkum olan 249 nefer affedilmiştir.⁵⁶⁰ Ayrıca affedilen birçok asker firarisi tekrar cephelere gönderilmiştir.⁵⁶¹ Mesela, Aydın'da af kapsamına alınan firarilerden şartları uygun olanlar jandarma yapılmıştır.⁵⁶² Bunun tersi uygulamaların olduğu da görülmüştür. Özellikle bazı idareciler firarileri keyfi olarak af kapsamının dışında tutmuştur. Dahiliye Nezareti böyle bir olay yaşandığını haber alınca asker firarilerinin en kısa zamanda af kapsamına alınmasını istemiştir.⁵⁶³ Eylül 1918 yılında Anadolu'da en az 300 bin asker kaçağı olduğu göz önüne alınırsa TBMM'de çıkarmış olduğu kanunların büyük çoğunluğunda asker firarilerini af kapsamına almıştır.⁵⁶⁴ Netice olarak savaş gibi olağanüstü dönemlerde askere duyulan ihtiyaç vesileyle firariler affedilmişlerdir. Affin kapsamı bazen o kadar genişletilmiştir ki idam cezasına çarptırılanların dahi affedildiği olmuştur.⁵⁶⁵ Firarilerinin af kapsamına alınması veya firarda iken işledikleri suçlarla ilgili birçok vilayette farklı olay görmek mümkündür. Mesela; Priştine'deki firarilerinin durumu gündeme gelince mutasarrıf bu meseleyi açıklığa kavuşturabilmek için Harbiye Nezaretine bir telgraf çekmiş ve bu şahısların affa

⁵⁵⁹ BOA, BEO, 4468/335054.

⁵⁶⁰ BOA, İ.DUİT, 102/24.

⁵⁶¹ Osmanlı arşiv vesikalarında cepheye gönderilen asker firarileriyle ilgili birçok belgeye rastlanmış olup bunlardan bazıları şunlardır: BOA, İ.DUİT, 103/9; BOA, İ.DUİT, 103/6; BOA, İ.DUİT, 103/3; BOA, İ.DUİT, 102/33; BOA, İ.DUİT, 102/32; BOA, İ.DUİT, 102/31.

⁵⁶² "1- Umumi seferberliğe icabet etmiş olacaktır.

2- Katiyyen şekavet etmemiş ve eşkıya ile ilişkide bulunmamış olacaktır.

3- Eşkıya takibinde kendilerinden istifade edilecektir.

4- Kararı veren mülki amirler ve jandarma kumandanı bu kişilerin jandarma olabileceği konusunda hem fikir olmalıdırlar.

5-Firarilerden jandarma olacaklar bedenen elverişli olmalıdır." BOA, DH.MB.HPS.M, 35/29; BOA, DH.ŞFR, 562/11.

⁵⁶³ BOA, DH.EUM.KLU, 13/55.

⁵⁶⁴ Akın, TBMM Devleti, s. 164. Mehmet Beşikçi ise bu sayıyı 500 binin üzerinde vermektedir. Bkz. Beşikçi, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği, s. 331.

⁵⁶⁵ Düşman karşısında cepheyi terk etmek suçundan idama mahkum edilen 6 asker daha sonra affedilmişler. TBMM ZC, D. I, C. 22, s. 410-411; İdam mahkumu kişilerin affıyla ilgili arşiv vesikalarında birçok olaya rastlamak mümkündür. BOA, BEO, 4470/335229; BOA, BEO, 4560/341972; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.53.13; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.53.14; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.55.6; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No:4.53.16.

dahil olup olmayacağını sormuş karşılığında ise olumlu cevap almıştır.⁵⁶⁶ Van'da da benzer şekilde firarilerin affedileceği bildirilmiştir.⁵⁶⁷ Balkan Savaşları esnasında da birçok asker birliklerinden firar etmiş ve bunlardan düşman safına katılanlar hariç geri kalanları affedilmiştir.⁵⁶⁸ Harbiye Nezaretinin asker ihtiyacını göz önünde bulundurarak bu afları çıkardığı aşikârdır.

Firarilerin affedilmesinin ardından bu kişilerin tamamı birliklerine teslim olmamıştır. Tahliye olan ancak tekrar firari duruma düşen bu kişiler aynı zamanda birçok suça iştirak etmiştir.⁵⁶⁹ Mesela, Kastamonu'da asker firarisi Gürdeveoğlu Hakkı bir kişiyi öldürmüş daha sonra jandarmalarca yakalanmıştır. Ali Osman isimli bir firari ise yanına topladığı arkadaşlarıyla Mehmet Efendi isimli birisini yaralayıp parasını gasp etmiştir. Ayrıca asker firarisi olup aranmakta olan bir şahıs jandarmalarca girdiği çatışmada yaralanarak yakalanmıştır. Nisan 1916'da Tosya Jandarma Takım Kumandanlığından 40 asker firar etmiştir. Bu askerlerin bir kısmı eşkıyalık yapmaya başlamıştır. Bu eşkıyalardan bir kaçı Çal Karyeli Arap Çavuş, Halil ve Osman isimli kişilerdir. Bunlar Safranbolu'nun Karacatepe karyesinden Kara Ahmetoğlu Hasan'ın evine zorla girip eşyalarını gasp etmişlerdir. Daha sonra jandarma ile giriştikleri çatışmada biri ölü ikisi yaralı olarak ele geçirilmişlerdir. Benzer bir vaka Balkan Savaşları esnasında 59 askerin birliklerinden firar etmesiyle görülmüştür. Bunun üzerine jandarma yaptığı takibat sonucunda firarileri yakalamış, bunlardan 37'si tekrar silah altına alınırken 22'si karışıklıkları olaylardan dolayı tutuklanmıştır.⁵⁷⁰ Ali isimli bir asker firarisi de eşkıya olmuştur. Yine Çankırı, Ovacık ve Sinop'un Karasu nahiyelerinde benzer şekilde firarilerin eşkıyalık yaptığı olmuştur.⁵⁷¹ Anlaşılan o ki asker firarilerinin bir kısmı adi suçlara karışmış diğer kısmı ise

⁵⁶⁶ BOA, TFR.I.KV, 207/20616.

⁵⁶⁷ BOA, ŞD, 1895/8.

⁵⁶⁸ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affin Uygulanışı", s. 61.

⁵⁶⁹ Bu konu *Asayişin Bozulması* başlığı altında incelenmiş olup burada konunun bütünlüğünün daha iyi sağlanabilmesi amacıyla kısaca bahsedilmiştir.

⁵⁷⁰ Sedat Kılıçarslan, *II. Meşrutiyet Dönemi Kastamonu Emniyet Teşkilatı (1908-1918)*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu 2010, s. 93-95.

⁵⁷¹ Aynı eser, s. 96-97.

eşkıyalık yapmaya başlamıştır. Bu nedenler ise asayişin bozulmasındaki en temel etkenlerdir.

Asker firarileri, Milli Mücadele yıllarında da meclisi bir hayli uğraştırmıştır. Firari sayısının azaltılması için kendi istekleriyle orduya katılmayan kırsal kesimin harekete geçirilmesi, onların maddi koşullarının düzeltilmesi, askere alındıklarında iyi bir şekilde beslenmeleri ve geride bıraktıkları ailelerinin güvende olduğunu bilmeleri gibi şartların oluşması lazımdı. TBMM'nin elindeki kaynaklarsa sınırlıydı. Özellikle mali açıdan sıkıntı içerisinde olması firari meselesinde meclisi zor duruma sokuyordu. Bu bağlamda meclisin asıl amacı firarileri ağır cezalara çarptırarak cepheden uzak tutmak değil, cepheye tekrar sevk etmektir. Yalnızca Eskişehir-Kütahya Savaşı esnasında firar eden erat sayısının 30 binin üstüne çıkması⁵⁷² ve bu sayının Batı cephesinin neredeyse yarısına tekabül etmesi TBMM'nin Milli Mücadele döneminde firari meselesinde ne kadar zor durumda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim firariler yalnızca ordunun zayıflamasına neden olmamış az önce bahsedildiği gibi firarilerden oluşan çetelerin, Anadolu'nun farklı yerlerinde yaptıkları fenalıklar memleketin asayişini de bozmuştur. Bu olaylar üzerine TBMM hem asayiş korumak hem de asker firarilerinin önüne geçebilmek amacıyla *Firariler Hakkında Kanun* çıkarmış⁵⁷³ ve bu çerçevede 11 Eylül 1920'de İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.⁵⁷⁴ Ancak bu mahkemelerin firarilere karşı aldıkları kararlar daha ziyade örfi olmuş bu nedenle de firarilere en sık verilen ceza dayak olmuştur.⁵⁷⁵ TBMM'nin asker firarilerine böylesi yumuşak bir politika gütmesinin temel amacı az önce de bahsedildiği üzere eşkıya ve çetelerden yararlanma düşüncesidir.

TBMM'nin firariler için özel af yetkisini sıkça kullandığı görülmüştür. Firar suçundan ölüm cezasına çarptırılan Keskinli Bekiroğlu Hasan ile Üçüncü

⁵⁷² Doğu Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s. 207.

⁵⁷³ *TBMM Kavanin Mecmuası*, D. I, C. I, Kanun No: 21, s. 22.

⁵⁷⁴ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri (1913-1927)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 33, 38.

⁵⁷⁵ Akın, *TBMM Devleti*, s. 166; Askeri ceza kanununa göre savaş döneminde firari olmanın cezası ölümdür. Ancak incelenen dönem içinde çoğu zaman bu ceza uygulanmamış aksine firariler affedilerek tekrar cepheye gönderilmişlerdir. Daha önce de bahsedildiği üzere bu politikanın amacı firarileri kazanma düşüncesidir.

Kafkas bölüğünden kaçıp, hırsızlık ve yaralama suçlarından dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce idama mahkum edilen İbrahim oğlu Mustafa'nın affi buna örnek gösterilebilir.⁵⁷⁶ Başka bir olayda cepheden firar ettiği için idam cezasına çarptırılan Karaisalı Ahmet, Davutoğlu Mustafa ve Yusufğlu Sait adlı erler affedilmiştir.⁵⁷⁷ Ayrıca mahkeme tarafından idamına karar verilen Bekiroğlu Hasan, Sakarya Savaşı'nda yararlılık gösterdiği, İbrahimioğlu Mustafa ahlakını düzelttiği, Ahmetoğlu Kemal ise silahıyla askeri birliğine teslim olduğu, cinayet suçundan mahkum olan Alaşehir'in Değirmen Köyünden Alioğlu Veli orduya katıldığı gerekçesiyle serbest bırakılmıştır.⁵⁷⁸ Düşman karşısında cepheyi terk etmekten idama mahkum altı er de daha sonra affedilmiştir. Buna ilaveten İstiklal Mahkemeleri çoğu zaman *Firariler Kanunu*'na dayanarak hafif suçlar için af yetkilerini kullanmıştır. Bu bağlamda hapis cezası alanlardan sağlıklı olanlar Adliye Encümeninin teklifi ve meclisin kararıyla affedilerek tekrar cepheye gönderilmişlerdir.

Konya İstiklal Mahkemesi 12 Ağustos 1921'de firariler ile ilgili iki maddelik bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride; “*Dinini vatanını kurtarmak için harp eden ordudan kaçmanın nasıl din ve vatan hainliği olduğunu anlayan asker firarileri pişman olarak hükümetin af ve adaletine sığınmaktadırlar. Heyetimizin bu pişmanlığı nazarı dikkate alarak son defa olmak üzere iş bu beyannamenin neşr ve tebliğ olunduğu tarihten itibaren bir hafta müddet zarfında müracaat eden asker firarilerini affetmeye karar vermiştir. Şekavet edenler aftan istifade edemeyecekler ve bir hafta zarfında müracaat etmeyenler şiddetle cezalandırılacaklardır.*”⁵⁷⁹ denilmiştir. Bu bağlamda 16-17 Temmuz 1922 tarihinde 3000 civarında asker firarisi affedilerek birliklerine gönderilmiştir.⁵⁸⁰ Benzer şekilde Batum ve Kafkasya'nın muhtelif yerlerinde çoğu asker kaçağı çıkarılan af kanunlarıyla affedilmişlerdir.⁵⁸¹ Ayrıca ülkenin savunmasına katkı

⁵⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.55.6; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.39.13.

⁵⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.55.16; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.32.14.

⁵⁷⁸ TBMM ZC, D. 1, C. 13, s. 52.

⁵⁷⁹ Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, s. 225; Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 50, 56-67.

⁵⁸⁰ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 112.

⁵⁸¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.371.8.

sağlayan, eski suçlarından dolayı aranan efeler de kanun kapsamına alınmıştır.⁵⁸²

Bunlardan;

Tablo 3.

Adam Öldürme	Gasp ve Fiil- i Şeni'	Şekavet	Gasp	Diğer Suçlar
16	4	5	5	11

Buna göre, affedilen efelerin büyük bir kısmı adi suçlardan mahkum olmuş kişilerdi. Mahkemeler genellikle firar suçunu alışkanlık haline getirmemiş olanları affederken birden fazla firar edenleri daha ağır cezalara çarptırmıştır. Netice itibariyle firariler meselesi Milli Mücadele döneminde aşılması kolay olmamış bu nedenle TBMM bazen sert tedbirlerle bazen de af kanunlarına başvurarak bu sorunu çözmeye çalışmıştır. Ancak adi suçlardan hüküm giymiş mahkumların salıverilmesi asker ihtiyacının fazla olduğu bir dönemde kısa vadede işe yarar gibi gözükse de tahliye edilen bu kişilerin daha sonra tekrar suç işlemeleri kamu güvenliğini tehlikeye sokmuştur.

Asker firarilerinin afa tahliye edilmesinin kamuoyu tarafından her zaman hoş karşılandığı söylenemez. Hatta bu nedenle bazı idarecilerin asayişin bozulmasından endişe ederek affi uygulamada isteksiz davrandıkları olmuştur. Canik Mutasarrıfı, Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta af ilan edilmeden evvel tutuklanıp mahkum olanlardan idam hükümlü şahısların af kanunundan yararlanmasının sakıncalarını iletmiştir.⁵⁸³ Edirne Vilayetinde kanundan istifade edecek asker firarilerinin yanı sıra cinai olaylardan dolayı tutuklanan firarilerin serbest bırakılıp bırakılmayacakları noktasında tereddütte kalınmış ve bu kişilerin affının sakıncaları Harbiye Nezaretine iletilmiştir.⁵⁸⁴

Neticede 1908-1923 yılları arasında görülen firar olayları anlaşılan dönemin olağanüstü şartlarından dolayı çoğu zaman af kapsamına alınmıştır. Bu

⁵⁸² *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.3. Listenin bir kısmı için Ek 5'e bakınız.

⁵⁸³ *BOA, DH.ŞFR*, 591/15.

⁵⁸⁴ *BOA, DH.İUM.EK*, 49/50.

uygulama ile bir yandan asker ihtiyacı giderilmeye çalışılırken diğer yandan bozulan kamu düzeninin düzeltilmesi amaçlanmıştır. Ancak salıverilen asker firarilerinin tamamının cephelere döndüğünü söylemek son derece iddialı olur. Çünkü bu kişiler evveliyatında zaten cepheden kaçtıkları için hapishaneye girmişlerdi. Buna ilaveten tahliye olup cepheye gitmeyen firarilerin karıştıkları suç olayları nedeniyle asayiş daha da bozulmuştur. Bu bağlamda firariler için çıkarılan aflardan kaç kişinin yararlandığı veya affedilen kaç firarinin tekrar cepheye gittiği ile elimizde kesin bir rakam olamamasına rağmen az önce bahsedildiği üzere firari sayılarının yüksekliği göz önüne alınırsa pek çok kişinin af kanunlarından faydalandığı tahmin edilebilir.⁵⁸⁵

B- GÜVENLİK SORUNLARI

1- Asayişin Bozulması

Afların ardından yaşanan asayiş olayları beraberinde kamu güvenliği sorununu gündeme getirmiştir. Özellikle adi suçların af kanunlarına dahil edilmesi güvenliğinin bozulmasındaki başlıca etken olmuştur.⁵⁸⁶ Bu nedenle devlet, af kanunlarının ardından güvenlik zafiyeti olmaması için ilgili nezaretler aracılığıyla vilayetlere gönderdiği talimatlarda özellikle adi suçluların salıverilmesinin akabinde asayişin bozulabileceği bu nedenle de tahliyelerin ardından daha dikkatli davranılması ikazını yapmıştır.⁵⁸⁷

1908 yılında ilan edilen af kanununda hükümet, tahliye olanların asayişsizliğe neden olmamaları ve ahalinin bu kişilere karşı tepki gösterip olayların çıkmaması için vilayetlerden gerekli önlemlerin alınması talimatını vermiştir.⁵⁸⁸ Böylesi geniş kapsamlı bir affın ardından asayişin bozulma endişesi birçok kurumun yazışmasında görülmüştür. Mesela; Adliye Nezaretinden

⁵⁸⁵ Doğu Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi* adlı eserinde Milli Mücadele döneminde yaklaşık 100 bin firari askerin affedilip tekrar cepheye gönderildiğini ifade etmektedir, s. 231-232. Her ne kadar bu sayı oldukça iddialı olsa da bu dönemde birçok kişinin affedilerek cepheye gönderildiği bilinmektedir.

⁵⁸⁶ BOA, ZB, 325/89.

⁵⁸⁷ BOA, DH,ŞFR, 451/136.

⁵⁸⁸ “Afv-ı umuminin adi mücrimin-i mahbusine kadar maksat-ı hürriyeti suiistimal şekline dökeceğinden Hükümet-i Seniyece bu babda bir tedbir-i acil ve müessir ittihazı ve cevab-ı kati tahtındadır.”, *İkdam*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 5091, s. 2.

Dahiliye Nezaretine giden bir belgede; II. Meşrutiyetin ilanından evvel işledikleri suçlardan dolayı tutuklu bulunanların serbest bırakılmaları ve henüz mahkemeleri devam edenler hakkında adli takibattan vazgeçilmesi halinde suçların artacağı ve bunun da asayiş bozacağı endişesi dile getirilmiştir.⁵⁸⁹ Benzer şekilde Dahiliye Nezareti de İstanbul Polis Müdüriyetine, Hapishane-i Umumiden tahliye edilen kişiler arasında askeri hizmette istihdam edilecekler hariç diğerlerinin İstanbul'un asayişini bozabilecekleri, çünkü bunların birçoğunun hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarından mahkum oldukları ve bu nedenle de serbest bırakıldıktan sonra takip altında tutulmaları gerektiği talimatını vermiştir.⁵⁹⁰ Asayişin bozulması üzerine yalnızca devletin ilgili kurumları değil başta eşraf olmak üzere toplumun birçok kesimi böylesi geniş bir aftan rahatsız olmuş ve duydukları çekincelerini dile getirmişlerdir.⁵⁹¹

II. Meşrutiyet döneminde kamu düzeninin bozulması ve buna bağlı olarak artan suç oranı hükümeti bu sorunun önüne geçebilmek için sert davranmaya itmiştir. Bu bağlamda tahliye olanlar arasında asayiş bozanların hemen tutuklanarak aftan önceki kalan cezalarını çekebilmeleri için hapishaneye konulmaları talimatı verilmiştir.⁵⁹² Ancak bu tedbir dahi asayişin bozulmasını engelleyememiştir. Afla beraber tahliye olan İsmail'in evvelce tehdit ettiği Muhtar Bey'i tekrar tehdit etmesi üzerine tutuklanması buna örnek gösterilebilir.⁵⁹³ Benzer bir olayda Haryalos isimindeki bir katil tahliye olduktan sonra Tarlabası mevkiinde bir eve girerek hırsızlık yapmış ve sonrasında tutuklanmıştır.⁵⁹⁴ İzmir'de ise salıverilen idam mahkumu Yanık Hüseyin'in hapishaneden çıktıktan sonra silahlı olarak adamlarıyla birlikte köyleri basacağı yolundaki haberler üzerine hükümet asayişin korunması amacıyla konunun araştırılmasını istemiştir.⁵⁹⁵ Adapazarı'nda Keçekülâh namındaki bir kişi ile Adapazarlı Cin Ali ve adamları asayiş bozup insanları tehdit ettikleri için

⁵⁸⁹ BOA, DH.MKT, 2646/95.

⁵⁹⁰ BOA, DH.MB.HPS, 108/17.

⁵⁹¹ İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", s. 6-7.

⁵⁹² BOA, DH.MKT, 2646/95.

⁵⁹³ Tanin, 18 Ağustos 1324 (31 Ağustos 1908), nr. 31, s. 4.

⁵⁹⁴ İkdâm, 6 Ağustos 1324 (19 Ağustos 1908), nr. 5113, s. 4.

⁵⁹⁵ BOA, DH.MKT, 2642/5; Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 54.

kaymakamlıkça tutuklanmışlardır.⁵⁹⁶ Trabzon'da idam mahkumu bir kişi afla serbest kalıp daha sonra iki kişiyi öldürmüştür.⁵⁹⁷ Bu olaylar tahliye olan kişilerden bazısının özellikle de adi suçlardan hükümlü olanların tekrar suça karışarak asayiş bozduklarını ortaya koymaktadır.

1908 affının ardından birçok vilayette olduğu gibi Kastamonu Vilayetinde de suç olaylarında artışın yaşandığı görülmüştür. Mesela; Sinop hapisanesinden firar eden Kara Bekir ve adamları eşkıyalık yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine jandarma halkın yardımıyla bu kişileri yakalayabilmiştir. Başka bir olayda asker firarisi olup Ovacık muhitinde eşkıyalık yapan Recep, Sadık ve Hasan isimli şahıslar bölge insanlarını tehdit etmişler ve sonrasında Jandarmayla giriştikleri çatışmada ölü olarak ele geçirilmişlerdir.⁵⁹⁸ Aydın'da daha önce eşkıyalıktan mahkum olan Deligezenoğlu Hüseyin afla tahliye olup tekrar suç işlediği için yeniden tutuklanmıştır.⁵⁹⁹ Bu yaşananlar üzerine asayişin sağlanması amacıyla ilgili kurumlara önlemlerin alınması talimatını verilmiştir.⁶⁰⁰ Bu olaylara ilaveten İstanbul'da evler kundaklanmış, soygun, gasp gibi vakalarda artış olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanının ertesi yılı yeni bir af gündeme gelince Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi Bey'in uyarıları asayişin ne kadar bozulduğunu gösterir niteliktedir. Hamdi Bey'e göre af, İstanbul ve diğer vilayetlerde suç oranlarının artmasının en önemli sebebidir. Hatta işsiz güçsüz bu kişiler asayiş bozmakla kalmamış, halk nazarında meşrutiyetin kötü olduğu imajına neden olmuşlardır.⁶⁰¹

Asayişin bozulmasındaki bir diğer etken eşkıyaların faaliyetleridir. Bu nedenle I. Dünya Savaşı esnasında hükümet, vilayetlere affa dahil olan veya olmayan eşkıyanın asayiş bozmaması için dikkatli olunması, bozanların ise

⁵⁹⁶ BOA, TFR.I.SL, 202/20106.

⁵⁹⁷ BOA, DHEUM.EMN, 1/18.

⁵⁹⁸ Kılıçarslan, *Kastamonu Emniyet Teşkilatı*, s. 96, 97.

⁵⁹⁹ BOA, DHEUM.AYŞ, 7/53.

⁶⁰⁰ BOA, TFR.I.KV, 208/20788; *Tanin* 17 Ağustos 1324 (30 Ağustos 1908), nr. 5124, s.4; *İkdam*, 18 Ağustos 1324 (31 Ağustos 1908), nr. 5125, s. 2.

⁶⁰¹ Nureddin Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyyesi; Kuruluşu, Tensikatı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 3-4.

derhal tutuklanmasına dair talimatlar vermiştir. Bu olaylardan bir kısmı hudut bölgelerinde olmuştur. Özellikle Rusya üzerinden Osmanlı Devleti'ne girmeye çalışan Ermeni çeteleri ile birçok kez çatışma yaşanmıştır. Yaşananlar üzerine Dahiliye Nezareti, Erzurum, Van ve Trabzon Vilayetlerine gönderdiği talimatlarda güvenliği bozacak olaylara kesinlikle müsamaha gösterilmemesi ve asayişin sağlanması için gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁶⁰²

II. Meşrutiyetin ilanından sonra aflu tahliye olan eşkıya reisleri ve adamları arasında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Girit ahalisinden olanların memleketlerine gitmedikleri ve köyleri dolaşarak ahaliyi tehdit etmeye başladıkları, ayrıca tekrardan köyleri basabilecekleri ile ilgili şikayetler gelmiştir. Bu haberlerden kısa süre sonra tahliye olan eşkıyalardan Bosnalı Vasil ve adamları Köprülü kazasının ahalisini tehdit etmiş ve sonrasında Belgrad'a kaçmıştır. Bunun üzerine eşkıyaların sınırdan geçmelerine izin verilmemesi gerektiği Kosova Vilayetine bildirilmiştir. Ayrıca bunların yakalanır yakalanmaz sınır dışı edilmeleri ve isimlerinin hükümete gönderilmesi talimatı verilmiştir.⁶⁰³

Araştırılan dönemde devletin eşkıyaları af kapsamına almasındaki en temel neden onları suçtan uzaklaştırarak geri kazanma veya askeri amaçla yararlanabilme düşüncesidir.⁶⁰⁴ Bu nedenle eşkıyalığa devam edenler aman dileseler bile af kanunlarına kabul edilmemişlerdir. Aflardan çoğu zaman kimseyi öldürmemiş ve tekrar kamuya adapte olabilecek olanlar faydalanabilmiştir.⁶⁰⁵ Dahiliye Nezaretinden Çanakkale Mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta af ilanından sonra firar edenlerin aman dilemelerinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca aynı belgede İbrahim adındaki bir kişinin, arkadaşının vefatı dolayısıyla aftan haberdar olmadığı bu nedenle aman

⁶⁰² BOA, DH.MKT, 1291/79.

⁶⁰³ BOA, TFR.I.A, 40/3923.

⁶⁰⁴ Eşkıyaları affederek asayiş koruma düşüncesi yalnızca araştırdığımız dönemde değil II. Abdülhamit döneminde de başvurulan yollardan birisi olmuştur. II. Abdülhamit bu düşünce ile Ermeni çeteleri birçok kez affetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Halaçoğlu, "II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyamları Açısından Bir Değerlendirmesi", *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 2513-2516.

⁶⁰⁵ BOA, DH.ŞFR, 91/100. Her ne kadar af kanunlarında eşkıyaları tekrar kazanma amacı olsa da bunun ne kadar yapılabildiği tartışmalı bir konudur. Nitekim birçok eşkıya affedildikten sonra bir şekilde yeniden suça karışmıştır.

dileğinin kabul edilmesi gerektiği talimatı verilmiştir.⁶⁰⁶ Benzer şekilde I. Dünya Savaşı esnasında Balıkesir ve çevresindeki eşkiyadan bir daha suç işlemek kaydıyla pişmanlık duyanlar affedilmiştir.⁶⁰⁷ Milli Mücadele döneminde de eşkiyalar, askeri ve güvenlik amaçlı birçok kez af kapsamına alınmıştır. Buna en iyi örnek eşkiyadan İlyas ve adamlarına uygulanan aftır.⁶⁰⁸

Kamuoyu af kanunlarının ardından yaşanan olayları özellikle adi suçlulara yüklemiştir. Bu bağlamda 1908 affına adi suçluların dahil edilmesini *İkdam* şu sözlerle eleştirmiştir: “*Sait Paşa'nın mücrimin-i siyasiye sırasında mücrimin-i adiyeyi de affedivermek gafletidir ki vilayetlerimizdeki şimdi en çok bu kargaşalıklara badi oluyor. Mücrimden mücrime fark var. Bir katilin bir caninin Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla ne münasebeti olur. Böyle bir mücrim müstahak olmadığı bir affi elbette suiistimal eder elbette icab-ı kudretini yeniden icraya bir vesile addeyleyler.*”⁶⁰⁹ Yukarıdaki asayiş olayları hatırlanacak olursa *İkdam*'ın iddiasında pek de haksız olduğu söylenemez.

Balkan Savaşları sonrasında da af kaynaklı birçok asayiş olayı yaşanmıştır. Bunda devletin savaşta ağır bir yenilgi alıp otoritesinin sarsılmasının etkisi büyüktür. Balkan devletleri ile yapılan antlaşmalar gereğince af gündeme gelince kanun için Divan-ı Harb-i Örfi reisleri, nezaretlere gönderdikleri raporlarda Bulgarlar ile yapılan İstanbul Antlaşması'nda geçen siyasi olaylara karışmış şahıslar maddesine göre adi suçlardan mahkum olup bir köyde katliam, yağma, hırsızlık, gasp gibi olaylara karışmış şahısların affa dahil edilmesinin sakıncalarını belirtmişlerdir.⁶¹⁰ Bu uyarılara rağmen Dahiliye Nazırı Talat Bey, savaş sırasında işlenen siyasi suçlar ile adi suçları birbirinden ayırt etmenin zor olduğunu, bu nedenle meselenin kolay bir şekilde halledilmesi için antlaşmanın yapıldığı tarihe kadar bütün suçların af kapsamına alınmasını istemiştir.⁶¹¹ Ancak düşman ordularına yardım ederek Müslüman halka karşı suç işleyenlerin tahliye olup bir şekilde tekrar suça karışmış olması bu isteği

⁶⁰⁶ BOA, DH.ŞFR, 91/101.

⁶⁰⁷ BOA, DH.EUM.6.Şb, 42/21.

⁶⁰⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.40.3.

⁶⁰⁹ *İkdam*, 13 Ağustos 1324 (26 Ağustos 1908), nr. 5120, s. 1.

⁶¹⁰ BOA, BEO, 4224/316763; BOA, DH.SYS, 112-26/69.

⁶¹¹ Efiloğlu, “Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı”, s. 54.

gerçekleşmesini zorlaştırmıştır.⁶¹² Nitekim af sonrası artan suç oranlarını dikkate alan hükümet tehlike arz eden kişileri ya hiç tahliye etmemeye çalışmış ya da tekrar suç işleyenleri ağır cezalara çarptırmıştır. Mesela; Yunan ordusuna katılıp hıyanette bulunan iki Rum aftan istifade ederek serbest kalmıştır. Ancak bu kişiler propaganda amaçlı olarak Makedonya bölgesinde yaptıkları fenalıklara ait resimleri insanlar arasında gösterip vatandaşları tehdit ettikleri tespit edilince tutuklanıp 15 sene kal'a-bendlik cezasına çarptırılmışlardır.⁶¹³ Yine Dedeoğaç'ta tahliye olan Hacı Mehmet oğlu Arabacı Hüseyin, Ömer bin Mehmet, Şükrü bin İbrahim isimli şahıslar Mekri nahiyesine gelen komiteye katılmışlar ve ahalinin canlarına, mallarına zarar vermişlerdir. Bu sebeple müebbet kal'a-bendlik cezasına çarptırılmışlardır. Midilli Adasında ise bölge Yunan işgaline uğradığı sırada düşmana yardım edenlerin bir kısmının aftan sonra yeniden asayişli bozacağı anlaşılınca İzmir Divan-ı Harbisi tarafından mahkum edilmiştir.⁶¹⁴ Bu kişilerden bazıları ise sınır dışı edilmiştir.⁶¹⁵

Asayişle ilgili diğer bir sorun tahliye olanlardan bazısının memleketlerine dönünce daha önce kötülük yaptıkları kişilerin yakınları tarafından intikam saldırılarına uğramaları ihtimalidir. Devlet yaşanabilecek bu tür olayların önüne geçebilmek amacıyla özellikle 1908 affı sonrası gereken tedbirlerin alınması için vilayetlere talimat vermiştir.⁶¹⁶ Buna göre; tahliye olanlardan kendilerinin mahkumiyetine sebep olanlara karşı hukuk dışı teşebbüslerde bulunmaları ihtimaline düşüncesiyle bunların farklı şehirlere yerleştirilmeleri planlanmıştır.⁶¹⁷ Bu bağlamda yine Selanik Adliye Müfettişliğine gönderilen bir belgede siyasî suçluların yanında tahliye edilecek olan adi suçluların toplum içerisinde asayişsizliğe neden olabilecekleri bu nedenle bunların hasımlarıyla musâlaha-i dem komisyonları aracılığıyla barıştırılmaları gerektiği belirtilmiştir. Aksi takdirde intikam alma isteğinde olan kişilerle tahliye edilenler arasında

⁶¹² BOA, BEO, 4281/321046; BOA, ŞD, 2826/9.

⁶¹³ BOA, DH.EUM.EMN, 80/17.

⁶¹⁴ BOA, DH.SYS, 112-22/51.

⁶¹⁵ BOA, DH.EUM.EMN, 50/10; BOA, DH.EUM.EMN, 77/24.

⁶¹⁶ Efiloğlu, "Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", s. 63.

⁶¹⁷ Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 54.

çıkacak olaylardan dolayı toplumun güvenliğinin bozulacağı vurgulanmıştır.⁶¹⁸ Prizren bölgesinde ise suçluların çoğunun tahliye edildiği ve bölgede kan davalarının fazla olmasından dolayı ahalinin kin gütmemesi için tahliye edilenlerle hasımlarının musâlaha-i dem heyetlerince barıştırılması ve bu şekilde herkesin rahatça gezebileceği ortamın oluşturulması talimatı verilmiştir. Hatta gerekirse adi suçluların kısa bir süre gözetim altında tutulabileceği belirtilmiştir.⁶¹⁹

Milli Mücadele yıllarında Anadolu’da oluşan otorite boşluğunun etkisiyle asayiş olaylarında bir hayli artış yaşanmıştır. Bu amaçla TBMM, 29 Nisan 1920’de *Hıyanet-i Vataniye Kanunu*’nu çıkarmıştır. Ancak mevcut mahkemelerin içinde bulunulan olağanüstü dönemde ihtiyacı giderilebilecek durumda olmaması nedeniyle kanundan beklenen sonuç elde edilememiştir. Bu nedenle 11 Eylül 1920’de *Firariler Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Yine bu kanunu tamamlayıcı olarak kanunun ekinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.⁶²⁰ TBMM çıkardığı bu yasalar ve İstiklal Mahkemeleri ile kamu düzenini korumaya çalışmıştır. Ancak bu mahkemelerin verdikleri ağır cezalar halkın TBMM’ye karşı hoşnutsuzluğunu artırıyor ve bu nedenle meclis af dileyerek Milli Mücadele’ye katılmak isteyenlere ikinci bir fırsatı verme olanağını yitiriyordu. Öte yandan pek çok kişi cephede öleceğine hapis yatmayı göze alarak firar ediyordu.⁶²¹ Bu nedenle TBMM bir yandan İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla sert cezalar vererek otoriteyi sağlamaya çalışırken diğer yandan eşkıyalık yapanlardan aman dileyenleri çıkardığı aflara dahil ederek onları kazanmaya çalışmıştır.⁶²² Mesela Eşkıyalık yaptıktan sonra pişman olup hükümete sığınan Küre Bucağından Halit adlı bir eşkıyanın şahsî davaları hariç geri kalan suçları affedilmiştir. Benzer şekilde düşman işgalinden kurtarılan bölgelerdeki eşkıyalık yapan 706 kişi affedilmiştir.⁶²³ Ancak affedilen eşkıyalar arasında kamu suçu, tecavüz ve fiil-i şeni’ gibi suçları işleyenler varsa

⁶¹⁸ BOA, TFR.I.A, 39/3874.

⁶¹⁹ BOA, DH.MKT, 1294/15.

⁶²⁰ Çelik, “Milli Mücadele’de İç İsyanlar”, s. 597-598.

⁶²¹ Ergil, *Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi*, s. 212.

⁶²² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.26.10; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.38.7.

⁶²³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.38.7.

bunlar kanunun dışında bırakılmıştır. Bununla ilgili Tokat'ın Niksar, Reşadiye, Erbaa kazalarında eşkıyalık yaparken teslim olan Ali Çavuş ve arkadaşlarının şahsî davalarından dolayı affedilmeyişleri örnek verilebilir.⁶²⁴ Afla tahliye olup yeniden bir suça karışan eşkıyalara sıkça rastlanmıştır. Örneğin; Tüfenkçi Kâmil adlı birisi afla dışarı çıkmış ancak daha sonra işlediği suçtan dolayı Divan-ı Harbe sevk edilmiştir.⁶²⁵ Bu tür vakalar üzerine devlet ilgili kurumlardan kanunu uygularken daha temkinli olmalarını istemiştir.⁶²⁶ Mesela; Dahiliye Nezaretinden Musul Vilayetine gönderilen bir belgede; vilayette bulunan ve cezalarının yarısını çekmiş olan mahkumların salıverilmeleri durumunda asayişin bozulacağı ve bundan dolayı da bu şahısların tahliyelerinin daha temkinli yapılması talimatı verilmiştir.⁶²⁷ Canik Mutasarrıflığında ise aman dileyen eşkıyanın önce affa uygun olup olmadığının tespit edilmesi istenmiştir.⁶²⁸

Asayişle ilgili bir diğer husus da savaş dönemlerinde birçok kişinin seferberlikten kaçabilmek amacıyla adi suç işleyip mahkum olmasıdır.⁶²⁹ Bu kişiler çıkarılan aflarla tahliye olmalarına rağmen kısa süre içinde yeniden suç işlemişler veya cephelere gitmeyerek tekrar firar edip eşkıyalık yapmaya başlamışlardır.⁶³⁰ Bu da kamu güvenliğini sarsmış ve kısmen aflardan beklenen sonucun alınmasına engel teşkil etmiştir.

2- Af Sürecinde Hapishaneler

Osmanlı'da hapishaneler Tanzimat sonrası yapılan reformlarla modern bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda hapishanelerin emniyeti, şartları, sayısı gibi konular Osmanlı hükümetlerinin her zaman gündeminde olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda başlayan reform faaliyetleri devletin yıkılışına

⁶²⁴ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.11.

⁶²⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.15.

⁶²⁶ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 61.

⁶²⁷ BOA, DH.ŞFR, 451/136.

⁶²⁸ BOA, DH.ŞFR, 92/123.

⁶²⁹ "Seferberlik ilanından sonra adi suç işleyip mahkum olanların çoğunun askerlikten kaçmak için bu yolu seçtiklerinin belirlendiği bunlardan askerliğe elverişli olanların affedilerek tekrar cephelere gönderilmesi gerektiği" BOA, DH.MB.HPS, 97/7.

⁶³⁰ Çalışmanın ikinci bölümünde bu konu daha detaylı irdelenmiştir.

kadar sürmüş, hatta I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi olağanüstü dönemlerde dahi hapishane inşaatlarına devam edilmiştir.⁶³¹ Yapılan bütün reform çabalarına rağmen genel olarak fiziki alt yapının yetersiz olması sonucunda hapishaneler kapasitelerinin üstünde mahkum barındırmışlardır. Bu sorun beraberinde afları gündeme getirmiştir.⁶³² Hapishaneleri yoğunluktan kurtarmanın en basit yolu af olarak görülmüştür. Affin bu amaçla çıkarılması yalnızca incelenen dönem içerisinde değil, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde birçok kez başvurulmuş yol olmuştur. 1901 yılında 120 kişilik kapasitesi olan Maden hapishanesinde 173 kişinin bulunması sıkıntılara sebep olmuş ve cezalarının üçte birini tamamlayanların affedilmelerine karar verilmiştir.⁶³³ Fethiye hapishanesinde yer kalmadığı için yeni hapishane yapılması planlanıyorken affin çıkması bu fikirden vazgeçilmesini sağlamıştır.⁶³⁴ 1914 yılında İzmir hapishanesinde de benzer şekilde bir yoğunluk yaşanmış ve çıkarılan afa bu sorun giderilip yeni hapishane yapma ihtiyacı ortadan kalkmıştır.⁶³⁵ Özellikle Milli Mücadele yıllarında TBMM kontrolündeki hapishanelerin masraflarını karşılamak meclis için önemli bir sorun oluşturmuştur. Erzurum mebusu Salih Bey'in meclisteki konuşmasında hapishanelere yüklü miktarda para harcandığı sözleri de bunu kanıtlar niteliktedir.⁶³⁶

Meşrutiyetin ilanından sonra çıkarılan genel af kanunu hapishanelerdeki mevcut mahkum ve tutuklu sayısını önemli ölçüde azaltmıştır. Diğer taraftan hem Balkan Savaşları hem de I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan aflarla

⁶³¹ Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları İle XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.20.

⁶³² 6 Kasım 1915'de Umur-ı Cezaiyye Müdürü Tahir Bey, Meclis-i Ayan'da yaptığı konuşmasında hapishanelerin ihtiyacı karşılayacak durumda olmadığını harpten evvelde 100 kişinin kalabileceği yerde 300-400 kişinin kaldığını hatta mahkumların nöbetle yatıp uyduklarını belirtip affin gerekliliğini savunmuştur, *M.A.Z.C, C. I, D. III, s. 672*; "Mithat Paşa Tuna Valisi iken Vidin'deki hapishanelerin yetersizliğinden dolayı yeni hapishane inşası talebinde bulunmuştur. Ayrıca hapishanelerdeki mahkum sayısı 500-600 kişi seyrederken bu sayıyı azaltmak için iki defa af çıkarılmış olmasına rağmen sayı 700'ü geçmiştir", Yıldız, *Mapusâne*, s. 242, 303-305.

⁶³³ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 42.

⁶³⁴ *BOA, DH.MB.MPS*, 108/6.

⁶³⁵ *BOA, DH.MB.HPS*, 108/5.

⁶³⁶ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 61.

hapishaneler boşaltılmış bu da beraberinde cinayet, yaralama ve hırsızlık gibi adi suçlarda artışa neden olmuştur. Dolayısıyla hedeflenen amaca tam anlamıyla ulaşılamamış ve hapishaneler tekrar dolmaya başlamıştır.⁶³⁷ Hapishanelerin boşaltılmak istenmesindeki başka bir amaç savaşlarda mahkumlardan faydalanma düşüncesidir. Buna en güzel örnek I. Dünya Savaşı'nda çıkarılan aflar gösterilebilir. Bu amaçla; 19-20 Kasım 1914'de iki kanun çıkarılmıştır.⁶³⁸ Devlet bu kanunlarla hapishanelerdeki mahkumlardan askerliğe elverişli olanları tahliye ederek cephelerdeki asker ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Dahiliye Nezareti'nin savaş içerisinde vilayetlere gönderdiği bir belgede mahkumiyet sürelerinin dörtte üçünü tamamlayanlardan askerliğe elverişli olanlarının orduya katılma şartıyla af kanununa dahil edilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu yolla birçok mahkum cepheye gönderilmiştir.⁶³⁹ Dahiliye Nezareti'nin Bolu ve Dersim Vilayetlerine gönderdiği talimatta da Bolu ve Dersim hapishanelerinde askerliğe elverişli olan mahkumların tespit edilip askere alınmasını istenmiştir.⁶⁴⁰ Aynı durum Sakarya Zaferinden sonra orduyu ilerideki kesin zafere götürebilmek için yapılan hazırlıklar arasında tekrar uygulanmıştır. Çünkü ordunun teknik ihtiyaçlarının yanı sıra asker ihtiyacı da oldukça fazladır. Bu amaçtan dolayı Sakarya Zaferinden, Büyük Taarruza kadar ki dönemde birçok af kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunların ortak yönü; Milli Mücadele'de kazanılan zaferlerden sonra meclisin bir lütfu ve atıfeti olarak hata yapmış olanların affedilerek bunları memleketin faydası için kullanma düşüncesidir. Bu, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin 24 Haziran 1921'de, Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve arkadaşlarının da 26 Haziran'da verdikleri kanun tekliflerinde açıkça görülebilir. Her iki tasarıda da memleketin insan gücüne ihtiyaç duyduğu bir sırada hapishanelerde binlerce mahkum olmasının uygun olmadığı, bu nedenle de bu kanun tekliflerinin yapıldığı söylenmiştir.⁶⁴¹ Ayrıca savaş içerisinde hapishanedeki mahkumlara af çıkarılmasının başka amaçları da vardır. Mesela;

⁶³⁷ Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 53.

⁶³⁸ *Düstur*, II. Tertip, C. VII, s. 76.

⁶³⁹ BOA, DH.EUM.6.Şb, 20/10; BOA, BEO, 4529/339669; BOA, BEO, 4531/339768; BOA, DH.MB.HPS, 97/7.

⁶⁴⁰ BOA, DH.EUM.6.Şb, 20/10; BOA, DH.EUM.2.Şb, 3/8.

⁶⁴¹ Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları*, s. 78.

I. Dünya Savaşı'nın en hararetli zamanlarında üretim ve iş gücüne ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti hapishanelerdeki mahkumları inşaat, yol çalışmaları gibi alanlarda istihdam etmiştir.⁶⁴²

Tahliyelerin başlamasıyla beraber kanundan yararlanamayan birçok mahkum firar veya firara teşebbüs etmiştir. Bu olaylar üzerine devlet kaçan mahkumların peşini bırakmamıştır. Ayrıca tahliye edilen mahkumların bir kısmı tekrar suça bulaşmıştır.⁶⁴³ Özellikle II. Meşrutiyet döneminde çıkarılan af kanununun geniş kapsamlı olması bu tür olayların fazlaca görülmesine neden olmuştur.⁶⁴⁴ Mesela; Zaptiye Nazırı, İstanbul merkez hapishanesindeki siyasi mahkumları tahliye için gittiği sırada hapishanede sahtekârlık maddesinden mahkum olan *Malumat* gazetesi sahibi Baba Tahir diğer suçluları da yanına toplamış ve ellerindeki silahla kapıyı tutup “...ya bizi de salıverirsiniz veya bunları bırakmayız.” diyerek arbede çıkarmışlardır. Bunun üzerine mahkumların büyük bir kısmı tahliye edilmiştir. Olay kamuoyunda duyulunca hükümet aleyhinde ağır eleştiriler yapılmıştır. Gelen tepkiler üzerine salıverilen mahkumların tekrardan yakalanması emri verilmiştir.⁶⁴⁵ Benzer şekilde Konya hapishanesinde 1080 kişi affın kendilerini de kapsadığı iddiasıyla kapıları kırarak firara teşebbüs etmiştir. Çıkan çatışmada 10 kişi yaralanmış ve yaralananlardan ikisi daha sonra hayatını kaybetmiştir. Bunlara ilaveten Üsküdar hapishanesinden 33, İzmit hapishanesinden 20, Ankara merkez hapishanesinden 37 kişi firar etmiştir.⁶⁴⁶ Firar eden bu mahkumların sayısı 100'ün üzerinde olup mahkumiyet sebepleri ise genelde adi suçlardır. Firar olaylarının en büyüklerinden bir tanesi İstanbul merkez hapishanesinde yaşanmıştır. Burada bulunan 750 civarındaki mahkum kapıları kırarak firar etmiştir.⁶⁴⁷ Kastamonu hapishanesinde aftan yararlanamayan mahkumlardan bir kısmı affın kendilerine

⁶⁴² Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, s. 66.

⁶⁴³ Demirkol, *Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, s. 67.

⁶⁴⁴ *İkdam*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 5091, s. 2.

⁶⁴⁵ Türkgeldi, *İşittiklerim*, s. 1-2.

⁶⁴⁶ *BOA, DH.MKT*, 1274/30.

⁶⁴⁷ “Evvelki Pazar günü geceden merkez vilayet hapishanesinde bulunan mahbusin kapıları kırarak hükümet havalisinde toplandıklarından ve bunlar haricen taht-ı inzibata alınmışlar ise de 750 raddesinde olan mahbusinin muhafazası kabil olamadığından gündüz saat dört raddelerinde cümlesi firar etmişlerdir.” *İkdam*, 25 Temmuz 1324 (7 Ağustos 1908), nr. 5101, s.3.

de uygulanmasını istemiş ve firar teşebbüsünde bulunmuştur. Çıkan arbede de ikisi asker, bir mahkum ölmüş, sekiz mahkum da yaralanmıştır.⁶⁴⁸ Başka bir olayda Hasan isimli birisi işlemiş olduğu cinayetten dolayı mahkum olmuş ve 1908 yılında çıkarılan aftan faydalanamayınca firar etmiştir. Firar sırasında bir askeri öldürmüştür. Yapılan takibat sonrası çıkan çatışmada zanlı ölü olarak ele geçirilmiştir. Kastamonu'nun Kozyaka ve Taşköprü nahiyelerinde iki kişi firar etmiş ve daha sonra jandarmalar tarafından yakalanmıştır. Kastamonu Vilayetinde buna benzer birçok olaya daha rastlamak mümkündür.⁶⁴⁹ Kırşehir hapishanesinde de isyan çıkmış, bunun üzerine olayı bastırmak isteyen asker ateş açmış ve bazı mahkumlar yaralanmıştır.⁶⁵⁰ Firar olayları I. Dünya Savaşı ve sonrasında da görülmüştür. Mesela; Bafra hapishanesindeki aftan yararlanamayan bazı mahkumlar firar etmişler ancak yakalanarak güvenlik güçlerine teslim edilmişlerdir.⁶⁵¹ 1921 yılında İshak Paşa hapishanesinde bir olay yaşanmıştır. Buna göre; penceresi yola bakan koğuştaki aftan yararlanamayan kadınların yoldan geçenlerle işaretledikleri iddiaları üzerine tahkikat yapılırken daha ciddi bir mesele öğrenilmiştir. Olayın iç yüzünde hapishaneyi korumakla görevli jandarma çavuşlarından Arap Kasım adlı şahsın, buradaki kadınlardan 15 sene cezaya mahkum Sıdika'nın kaçmasına yardımcı olmak koşuluyla ondan 50 lira aldığı ortaya çıkmıştır.⁶⁵² Bu vakaların yaşanmasında hapishane personelinin yetersiz olması ve hapishanelerde kapasitelerinin üzerinde mahkum ve tutuklu bulunmasının etkisi büyüktür. Ayrıca bu olaylar hapishanelerin ıslah konusunda da yetersiz olduğunun bir göstergesidir.

Firarların nasıl yapıldığı ve hapishane görevlilerinin olaylarda mesuliyetlerinin ne kadar olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak firar olayları akla hapishanelerde sağlanan güvenliğin yeterli olmadığı düşüncesini

⁶⁴⁸ *İkdam*, 28 Temmuz 1324 (10 Ağustos 1908), nr. 5104, s. 3.

⁶⁴⁹ Kılıçarslan, *Kastamonu Emniyet Teşkilatı*, s. 89-92.

⁶⁵⁰ *Sabah*, 31 Temmuz 1324 (13 Ağustos 1908), nr. 6783, s. 2; *Gazete*, 18 Temmuz 1324 (31 Temmuz 1908), nr. 2, s. 3.

⁶⁵¹ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, s. 67.

⁶⁵² Ayşe Özdemir Kızıllıkan, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Mahkumlar (1839-1922)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2011, s. 93.

getirmektedir.⁶⁵³ Nitekim hapishanelere ihtiyacı karşılayacak sayıda gardiyan tayin edilemeyişi, mevcut gardiyanların maaşlarının hem az hem de düzenli verilememesi nedeniyle görevlilerin isteksiz ve sorumsuz davranması ve denetim eksikliği gibi sebeplerin firarlara yol açtığı düşünülebilir. Farklı hapishanelerde benzer firar olayları yaşanınca Dahiliye Nezaretinden vilayetlere affın yalnızca kanunda belirtilen kişileri kapsadığı, diğer suçluların firarların engellenmesi için hapishanelerdeki asker sayılarının artırılması bildirilmiştir.⁶⁵⁴ Ayrıca firar vakaları neticesinde kaçan mahkumların asayişi bozmadan derhal yakalanıp tutuklanmaları istenmiştir.⁶⁵⁵

Hapishanelerde yaşanan olaylar kamuoyu tarafından takip edilmiştir. *İkdam*'ın 11 Ocak 1922 tarihinde *Hapishaneden Firar* başlıklı haberinde bunu görebilmekteyiz. Habere göre; Çatalca hapishanesinde aftan yararlanamayan Edirneli Şevki Nazif isimli bir kişi hapishaneden su taşımak üzere dışarıya çıkarıldığı sırada elindeki tenekeleri atarak kaçmış daha sonra muhafız tarafından silahla yaralanarak tutuklanmıştır.⁶⁵⁶ Benzer bir haber *Mesuliyet* gazetesinde yer almıştır. Buna göre; Eskişehir hapishanesinden nöbetçi jandarmayı öldürmek suretiyle 10 kişinin firar ettiği bildirilmiştir.⁶⁵⁷ *The Times* 31 Temmuz 1908 tarihinde *Suçluların Serbest Bırakılması* başlığı ile yayınladığı haberde; mahkumlar serbest bırakılırken hapishanelerde kargaşalıklar ve isyanlar yaşandığından bahsedilmiştir.⁶⁵⁸ Bu firar olaylarının tamamının ayla bağlantılı olduğunu söylemek elbette yanlış olur. Bunlardan bir kısmı hapishanelerdeki güvenlik zafiyetlerinden yararlanarak firar veya firara teşebbüs etmişlerdir.

Tahliye sürecinde hapishanelerde yaşanan bir diğer sorun isyan olaylarıdır. Sinop hapishanesinde mahkumların bir kısmı kendilerinin de aftan faydalanmak istediklerini söylemişler ancak teşebbüsleri boşa çıkıp kanundan faydalanamayınca isyan çıkarmışlardır. Olaylar büyüyünce mevcut kuvvetler isyanı bastırmada yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine takviye kuvvetler getirilerek

⁶⁵³ Yıldız, *Mapusâne*, s. 362-363; Kızılkın, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri*, s. 109-110.

⁶⁵⁴ *BOA, DH.MKT*, 1274/30.

⁶⁵⁵ *BOA, DH.MKT*, 2630/2.

⁶⁵⁶ *İkdam*, 11 Kanun-ı Sâni 1338 (11 Ocak 1922), nr. 8917, s. 3.

⁶⁵⁷ *Mesuliyet*, 27 Ağustos 1335 (27 Ağustos 1919), nr. 1, s. 3.

⁶⁵⁸ İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", s. 6, 7.

olayların daha da büyümesi engellenmiştir.⁶⁵⁹ Yaşanan gelişmeler üzerine hapishanelerdeki firar veya isyan gibi olayları önleyebilmek ve güvenliği daha iyi hale getirebilmek için hem asker sayısı artırılmış hem de gerekli görülen hapishanelerin tamir edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.⁶⁶⁰

I. Dünya Savaşı sırasında hapishanelerdeki birçok mahkum kendi istekleriyle dilekçe yazarak vatan savunmasında yer almak istemişlerdir.⁶⁶¹ Bu kişilerin birçoğu af kapsamına alınmıştır. Örneğin; 1918'de Halep Vilayetindeki mahkumlar savaşa katılarak kendilerini affettirmek istediklerine dair telgraf çekmişlerdir. Yine Malatya hapishanesindeki mahkumlar aynı nedenden dolayı af edilmelerini talep etmişlerdir. Dahiliye Nezareti ile Beyrut Vilayeti arasındaki yazışmadan anlaşıldığına göre Nabluslu mahkumların orduya katılmak istemişlerdir.⁶⁶² Mahkum ve tutukluların gerçekten vatan savunmasına katılmak için mi yoksa hapisten kurtulmak için mi af talep ettiklerini anlamak zor olsa da bir kısım mahkumun tahliye olduktan sonra birliklerine katılmadıkları bilinmektedir.⁶⁶³

Af sonrası bazı hapishanelerin idarecileri kanunu keyfi olarak uygulamamıştır. Mesela 1908 affında Sinop hapishanesinde çok az sayıda kişinin tahliye olması üzerine mahkumlar bu durumu şikayet etmişlerdir. Gelen şikayetler üzerine konu ile ilgili bir hata varsa düzeltilmesi için Sinop Mutasarrıflığına talimat verilmiştir.⁶⁶⁴ Benzer şekilde İstanbul merkez hapishanesinde mahkumlardan bir kısmı tahliye edilmeyince hükümete konuyla ilgili telgraf çekerek haksızlığa uğradıklarını ve bir an evvel tahliye edilmek istediklerini iletmışlerdir.⁶⁶⁵ Mardin ve Siverek hapishanelerinde de benzer şekilde af kapsamına dahil olan mahkumların affedilmediği olmuştur.⁶⁶⁶ Ancak

⁶⁵⁹ BOA, DH.MKT, 1280/32.

⁶⁶⁰ BOA, DH.MKT, 2630/2.

⁶⁶¹ BOA, DH.EUM.6.Şb, 20/10.

⁶⁶² BOA, DH.EUM.6.Şb, 2/10.

⁶⁶³ Demirkol, *Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, s. 87.

⁶⁶⁴ *İkdam*, 23 Temmuz 1324 (5 Ağustos 1908), nr. 5099, s. 3.

⁶⁶⁵ BOA, DH.H, 1-1/64.

⁶⁶⁶ BOA, DH.MB.HPS, 108/29.

yaşanan bu tür sorunlara rağmen genel olarak birçok hapisanede tahliye işlemleri hızlı ve sağlıklı şekilde yapılmıştır.⁶⁶⁷

Mahkum ve tutukluların büyük kısmının tahliye edilmesiyle beraber hapisanelerdeki kişi sayısı büyük oranda azalmıştır. 1908 yılında Makedonya’da 400 kişinin tahliye olması üzerine bölge hapisanelerindeki mahkum sayısı önemli ölçüde düşmüştür.⁶⁶⁸ Mahkum sayısının azalmasıyla birlikte hapisanelerde personel fazlalığının ortaya çıkması beraberinde bu personelin ne olacağını akla getirmiştir. Bu sebepten dolayı personel sayısının azaltılması yoluna gidilmiştir.⁶⁶⁹ Kastamonu’da vilayet hapisanesinin büyük bir kısmı boşalmış ve buradaki gardiyanlar açığa alınmıştır. Açıkta kalan bu personelin 1905 yılından 1908 yılına kadar olan birikmiş maaşlarının ne kadar olacağı da ayrı bir sorun oluşturmuş bunun üzerine konu Dahiliye Nezaretine sorulmuştur. Gelen cevapta maaşların ödeneceği belirtilmiştir.⁶⁷⁰ Personelin alacağı meblağ ise şu şekildedir;

Tablo 4.

Sene	Meblağ
1324	6538
1323	34888
1322	11662
1321	8604
	Toplam
	61692 Kuruş

⁶⁶⁷ Bu konuyla ilgili birçok örneğe rastlanılabilir; *BOA, DH.MB.HPS, 108/25; BOA, DH.MB.HPS, 108/29; BOA, DH.MB.HPS, 108/30; BOA, DH.MB.HPS, 108/33; BOA, DH.MB.HPS, 108/52; BOA, DH.MB.HPS.M, 35/79; BOA, MV, 233/32; BOA, BEO, 3369/252602; BOA, BEO, 4259/319372; BOA, BEO, 4482/336111; BOA, İ.MMS, 178/21; İkdam, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 5092, s. 3.*

⁶⁶⁸ *BOA, Y.A.HUS, 524/79.*

⁶⁶⁹ *BOA, TFR.I.U.M, 28/2708; BOA, DH.MKT, 1279/52.*

⁶⁷⁰ *BOA, ZB, 325/98; BOA, DH.MKT, 1299/28; BOA, DH.MKT, 1287/45.*

Bazı hapishanelerde bu şekilde personel fazlalığı oluşurken bazılarında ise personel azlığından dolayı sıkıntılar devam etmekteydi. Mesela; Elazığ'ın merkez ve merkeze bağlı hapishanelerinde gardiyan açığı vardır. Bunun için Elazığ Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir belgede vilayette gardiyan sıkıntısı çekildiği özellikle kaza hapishanelerinde neredeyse hiç gardiyan olmadığı, merkez hapishanesinde ise 450 mahkum bulunduğu ve bu sayının hiçbir zaman 400'ün altına düşmediği ve buna rağmen çok az gardiyanın görev yaptığı, bu sayının ise kesinlikle ihtiyaçlara cevap veremeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca yaşanan personel sıkıntısının hapishanede güvenlik zafiyetine neden olduğu ve bu nedenle de en kısa zamanda gardiyan tayin edilmesi istenmiştir. Bu isteğe Adliye Nezaretinden olumlu bir karşılık gelmemiştir. Gelen cevapta şimdilik personel tayinine imkan olmadığı belirtilmiştir.⁶⁷¹

Netice itibariyle dönemin hükümetleri af kanunlarını çıkarırken hapishanelerdeki mahkum sayısının fazlalığını göz önünde bulundurup hem devletin üzerindeki yükü hafifletmek hem de savaşlarda bu kişilerden istifade etme amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra aftan faydalanamayan mahkumlar, özellikle adi suçlular firar, isyan gibi olaylar çıkarmışlardır. Bu olaylar hapishanelerin güvenliğinde yaşanan zafiyeti, personel yetersizliğini veya af sonrası ortaya çıkan personel fazlalığı gibi sorunları gündeme getirmiştir.

C- TOPLUMA YANSIMASI VE YAŞANAN SORUNLAR

1- Kamuoyunun Affa Bakışı

Af kanunları çıkarıldıkları dönemlerde toplumun bir kısmını memnun ederken diğer kısmını rahatsız etmiştir.⁶⁷² Bu durum II. Meşrutiyet döneminde açıkça kendini göstermiştir. Af ilanının hemen ardından 31 Ağustos 1908'de 2.000 kişiden oluşan bir grup affı protesto etmek için hükümet konağının önünde gösteride bulunmuştur. Özellikle adi suçlardan mahkum olanların tahliyesi ahaliden bir çok kişiyi tedirgin etmiş ve eşraf

⁶⁷¹ BOA, DH.MKT, 1279/52.

⁶⁷² Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", s. 54.

çevrelerinden bu duruma tepki gelmiştir.⁶⁷³ Bu kişilerin endişesi adi suçluların af kapsamına alınmasıyla birlikte hem asayişin bozulacağı hem de işsizliğin artacağı korkusudur. Üsküdar Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine gönderilen belgede adi suçluların affa dahil olmasının zaten işsizliğin fazla olduğu bu ortamda durumu daha da vahim hale getireceği ve bu nedenle de asayişin bozulacağı vurgulanmıştır.⁶⁷⁴ Üsküdar Mutasarrıflığı bu uyarısında haksız sayılmazdı. *Asayişin Bozulması* başlığı altında da bahsedildiği üzere afla tahliye olan mahkumların bir kısmı tekrar suça karışarak kamu düzenini bozmuştu. Anlaşılan o ki kamuoyu adi suç işleyenlerin affına pek taraftar görünmemektedir. *Sabah*, konuyu 1908 yılında Sait Paşa ile yaptığı mülakatta gündemine taşımıştır. Haberde, adi suçluların af kapsamına alınmasının sakıncalı olduğu, ancak hapisanede isyan çıkartan çıkan isyanların zorla bastırılmasının ise toplum nazarında başka olaylara sebep olabileceği anlatılmıştır.⁶⁷⁵ Benzer itirazlar 1918 yılında Adapazarı Molla karyesi muhtarından da gelmiştir. Muhtar adi suçların affedilmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.⁶⁷⁶ Kamuoyundan gelen tepkiler üzerine hükümet, özellikle adi suçlardan mahkum olup serbest bırakılanların herhangi bir asayişsizliğe neden olmamaları veya bu kişilere karşı ahalinin tepki gösterip olayların çıkmaması için ilgili kurumlara güvenlik önlemlerini artırmaları için talimatlar vermiştir.⁶⁷⁷

Af kanunları her ne kadar adi suçların da dahil edilmesi sebebiyle toplumun bir kesimi tarafından hoş karşılanmamış olsa da aslında bir zaruretin sonucu olup toplumun mağdur edilmiş diğer kesimi tarafından

⁶⁷³ İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", s. 6-7.

⁶⁷⁴ BOA, ZB, 335/36.

⁶⁷⁵ "...Muharririmiz; mücrimin-i sairinin de mücrimin-i siyasiyenin yanında çıkarılmasına neden izin verildi? Sait Paşa; ceraim-i adiyeye ile mahkumen hapishane-i umumiyyede bulunan mahbusin bir gürültü çıkarmışlardı. Bunlar gerçi kuvve-i cebriye ile daire-i itaate alınabilirdi. Lakin herhalde hapishanenin tazyik edilmesi ve mukabele edecek mahbusine karşı silah istimali halk arasında galeyân-ı efkâr mevcut bulunduğu bir sırada silah isti'mali münasip olamayacağı bahsinde ittihad-ı efkâr-ı hâsıl olmuştur.", *Sabah*, 31 Temmuz 1324 (13 Ağustos 1908), nr.6783, s.1.

⁶⁷⁶ BOA, DHEUM.6.Şb, 41/65.

⁶⁷⁷ BOA, TFR.I.A, 39/3874; "Afv-ı umuminin adi mücrimini mahbusine kadar maksat hürriyeti suiistimal şekline dökeceğinden Hükümet-i Seniyece bu babda bir tedbir-i müesser ittihazı ve cevab-ı kati tahtındadır.", *İkdam*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 5091, s. 2.

memnuniyetle karşılanmıştır. Özellikle 1908 öncesi siyasi sebeplerden mahkum ve sürgün edilen birçok insan affi büyük bir ümitle beklemiş ve bu sayede evlerine dönebilmeyi ummuşlardır. Bu bağlamda aftan yararlanarak evlerine dönen birçok mahkum ve sürgünün olduğu düşünüldüğünde affin ne kadar geniş bir toplumsal tabana yayıldığı anlaşılabilir. Affin bu boyutu dönemin basınının da gözünden kaçmamıştır. *İkdam* 27 Temmuz 1908 tarihli nüshasında affin sosyal yönüne vurgu yaparak kanunla beraber eski dönemin yaralarının kapandığını ve bu sayede anaların, babaların evlatlarına; kadınların kocalarına kavuştuğunu ve sönmüş ailelerin canlanacağını belirtmiştir.⁶⁷⁸ *Tanin*, *Afv-ı Umumi* başlığıyla yayınladığı haberde affin toplumda önemli bir fayda sağlayacağını düşünmüş ve haberin içeriğinde; “*Evet affedelim daha doğrusu mahbuslarda, zindanlarda, menfalarda, menfa zindanlarında bulunan kardeşlerimiz, ah yalnız kardeşlerimiz kim bilir ne kadar hemşirelerimiz var hep affedilsinler ve gelsinler. Yerlerine, yurtlarına, analarına, babalarına, kardeşlerine senelerden beri analı babalı yetim kalmış olanlarına nikahları dul ve yoksul kalmış zevcelerine avdet etsinler.*”⁶⁷⁹ Bu yazıdan toplumsal barış ve huzurun af sayesinde sağlanacağı beklentisi görülebilir. *Sabah*’ın 15 Ağustos 1908 tarihindeki haberi *Tanin*’i destekler nitelikte olup yazıda II. Abdülhamit dönemi eleştirilmiş ve o dönemde birçok zalimliklerin yapıldığı bu nedenle de kanuna af denilemeyeceği olsa olsa bir pişmanlık olacağı veya hükümetin millettten af dilemesi olarak algılanmasının gerektiği belirtilmiştir.⁶⁸⁰ *Tercüman-ı Hakikat* dönemin diğer basını gibi geçmiş yaşanan haksızlıklardan, zulümlerden, dökülen gözyaşlarından uzun uzun bahsettikten sonra siyasi suçlulara çıkarılan affin yerinde olduğunu savunmuştur.⁶⁸¹ Benzer bir haber *Mizan*’da da yer almıştır.⁶⁸² Bu haberlerde

⁶⁷⁸ *İkdam*, 14 Temmuz 1324 (27 Temmuz 1908), nr. 5090, s. 1.

⁶⁷⁹ *Tanin*, 19 Temmuz 1324 (1 Ağustos 1908), nr. 1, s. 2.

⁶⁸⁰ *Sabah*, 20 Temmuz 1324 (2 Ağustos 1908), nr. 6776, s. 3.

⁶⁸¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 9818, s. 1.

⁶⁸² “*Kanun-ı Esasi’nin mevki-yi icraya vazı’ neticesi olarak mücrimin-i siyasiye hakkında ilan buyurulan afv-ı âli ceraim-i adiyeye ile de mahkum ve mahbus bulunanlara da teşmil edilmiştir. Osmanlıların idrakiyle magrur olmadıkları en büyük müfferihat-ı milliyeleri arasında afv-ı âliyenin bu vecihle daire-i şumulünün tevsii şime-yi insaniyete muvafık Cemiyet-i Osmaniye’ye karşı zerre kadar hatada bulunmayacaklarına yemin etmişlerdir.*” *Mizan*, 19 Temmuz 1324 (1 Ağustos 1908), nr. 3, s. 4.

basının büyük bir kısmının affa olumlu yaklaştığı, onun aracılığıyla geçmişteki haksızlıkların giderilebileceği ve bu sayede toplumsal barışın sağlanabileceği düşüncesinde olduğu görülebilir. Bu tabii ki fazlaca iyimser bir bakış açısıydı. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere toplumun genelinin affa bakışının bu şekilde olduğu da söylenemez. Netice itibariyle toplumun bir kesimi affı desteklerken diğer kesimi asayişin bozulması, işsizliğin artması ve hırsızlık gibi birçok olayın yaşanacağı endişesiyle affa karşı çıkmıştır.

Yaşanan asayiş sorunları kamuoyunda tedirginliğine neden olurken bir de eşkıyaların af kapsamına dahil edilmesi affa tepkiyi iyiden iyiye artırmıştır. Mesela; Ödemiş kazasında eşkıyalık yapan Kara Ali ve çetesinin Divan-ı Harpler tarafından daha önce idam cezasına çarptırılmış olmalarına rağmen 1908 affı ile cezalarının tecil edilmesi üzerine ahali olaya tepki göstermiş ve bu kişilerin idamlarının derhal gerçekleşmesi için Dahiliye ve Adliye Nezaretlerine telgraf göndermiştir. Ayrıca ahali bununla yetinmeyerek Ödemiş'te miting düzenlemiştir.⁶⁸³ Bu tür vakaların görülmesi üzerine devlet özellikle tahliye olan eşkıyaların kamu düzenini bozmaması için tüm vilayetlere talimat vermiştir.⁶⁸⁴ Netice itibariyle asayişin bozulması kamuoyunun affa bakışını da etkilemiştir. Ancak bu daha çok 1908 affı için geçerlidir. Özellikle Balkan Savaşları, I. Dünya ve İstiklal Savaşı gibi varlık yokluk mücadelesinin verildiği dönemlerde kamuoyu affa çok ilgilenememiştir. Aflar bu dönemde daha çok askeri ve güvenlik amaçlı düşünüldüğü uygulanmıştır.

2- Uygulamada Karşılaşılan Zorluklar

Af kanunlarında kimlerin ne şekilde istifade edeceği belirlenmiş olmasına rağmen uygulama sırasında bazı aksaklıkların yaşandığı olmuştur. Bunda bazen idarecilerin sehven yaptıkları hatalar bazen de bilinçli olarak

⁶⁸³ BOA, DH.EUM.THR, 96/57.

⁶⁸⁴ BOA, TFR.I.KV, 208/20788; Tanin 17 Ağustos 1324 (30 Ağustos 1908), nr. 5124, s.4; İkdâm, 18 Ağustos 1324 (31 Ağustos 1908), nr. 5125, s. 2; İkdâm, 15 Temmuz 1324 (28 Temmuz 1908), nr. 5091, s. 2.

yapılan fiillerin etkisi vardır.⁶⁸⁵ Örneğin, 1908 yılında adi suçlar kanun kapsamına alınmış olmasına rağmen, Sivas hapisanesinde tutuklu bulunan Kebapçı Nikogos Karabet ve arkadaşları genel afftan yararlanamamışlardır.⁶⁸⁶ Konya ve Samsun hapisanelerindeki mahkumlar, adi suçlar af kapsamına alınca kanundan yararlanmak istemişler ancak hapisane yönetiminde affın sadece siyasi suçları kapsadığı, diğer suçların af kapsamına girmediği cevabını almışlardır.⁶⁸⁷ Sinop hapisanesinde ise cezasının üçte ikisini çeken mahkumlar aynı sebepten tahliye edilmemişlerdir.⁶⁸⁸ Hapishane-i Umumide de 18 mahkum affedilmeyince Zabtiye Nezaretine dilekçe yazmışlardır.⁶⁸⁹

Benzer suçlardan ceza alan mahkumlara her zaman aynı muamele yapılmamıştır. Bu mahkumlardan bir kısmı hemen tahliye edilirken diğer kısmı farklı bahanelerle afftan yararlandırılmamışlardır.⁶⁹⁰ Mesela, Yanya dolaylarından cinayet suçundan mahkum olan bazı şahıslar serbest kalmışken, benzer suçtan Mamur karyesinde İlyas bin Salih ile Civelekoğlu Hasan bin Eyüp tahliye edilmemişlerdir.⁶⁹¹ Bu tür sıkıntıların yaşanmasında idarecilerin kanun hakkında fazla bilgi sahibi olmamasının yanı sıra adi suçlardan hüküm giyenlerin çıktıklarında tekrar suça bulaşacakları ihtimali ve bazı idarecilerin keyfi davranmasının etkisi vardır. Ayrıca bu tür vakalar sadece adi suçlular konusunda yaşanmamış siyasî suçluların affı esnasında da benzer sorunlar olmuştur.⁶⁹² Bazen de sehven yapılan yanlışlıklar sonucu mağduriyetler yaşanmıştır. Mesela; farklı suçlardan mahkum olan üç kişi affa dahil olmalarına rağmen liste yanlışlığından dolayı kanundan yararlanamamıştır. Yapılan yanlışlık fark edilince, Meclis-i Vükela kararıyla mahkumlar affedilerek tahliye edilmişlerdir.⁶⁹³ Netice itibariyle benzer suçları işleyenler her zaman aynı

⁶⁸⁵ BOA, DH.MKT, 1272/82.

⁶⁸⁶ BOA, DH.MKT, 2631/94.

⁶⁸⁷ BOA, DH.MKT, 2774/33; BOA, DH.MKT, 2788/98.

⁶⁸⁸ BOA, DH.MKT, 1300/78.

⁶⁸⁹ BOA, DH.MKT, 1300/55.

⁶⁹⁰ BOA, DH.MB.HPS, 109/32; BOA, MV, 233/142; BOA, DH.MB.HPS, 108/51.

⁶⁹¹ BOA, BEO, 3763/282172.

⁶⁹² BOA, MV, 120/7; BOA, BEO, 3763/282172; BOA, DH.SYS, 41/2-12.

⁶⁹³ BOA, MV, 233/148; BOA, DH.MB.HPS, 108/21.

şekilde af kapsamına alınmamışlardır.⁶⁹⁴ Bu sebeple bazı mahkumlar mağdur olmuştur.

1908 yılında afla serbest kalanların bu kanundan önce işledikleri suçlardan dolayı tekrar tutuklanamayacağına yönelik karara rağmen⁶⁹⁵ bunun aksi uygulamalar olmuştur. Ankara merkez hapisanesinde mahkumlar önce serbest bırakılmışlar daha sonra hiçbir suç işlememiş olmalarına rağmen af öncesi suçlarından dolayı hapsedilmişlerdir.⁶⁹⁶ Bu olayın bir benzeri Heybeli Ada'da da yaşanmıştır. Olayda ada sakinlerinden bir kişi ilk önce affa uğrayıp tahliye edilmiş ancak daha sonra sebepsiz yere eski suçlarından dolayı yeniden tutuklanmıştır. Kişinin ailesi bu durumun Kanun-ı Esasi'ye aykırı olduğunu iddia etmiş ve itirazda bulunmuştur.⁶⁹⁷ Farklı vilayetlerde de benzer olaylara rastlanmıştır.⁶⁹⁸

1908 affından sonra işlenen suçlar için kanununun uygulanıp uygulanamayacağı veya uygulanacaksa bunun nasıl olacağı konusu idarecileri ikilemede bırakmıştır. Mesela; Bitlis'te meşrutiyetin ilanından sonra suç işlemiş olan Hasan ve arkadaşlarının affa dahil edilip edilmeyecekleri Dahiliye Nezaretine sorularak konunun aydınlatılması istenmiştir.⁶⁹⁹ Ancak Adliye Nezaretinden buna herhangi bir cevap gelmemiş olması sorunu daha da belirsizleştirmiştir.⁷⁰⁰ Başka bir sorun idari suçların affa nasıl dahil edileceğidir. Birçok vilayetten bununla ilgili telgraflar gelmeye başlayınca Dahiliye Nezareti idari suçların af kapsamına dahil edildiğini vilayetlere bildirmiştir.⁷⁰¹ Buna ilaveten memurların aftan önce işledikleri suçlarla ilgili davalara bakması için idare mahkemeleri görevlendirilmiştir.⁷⁰²

Af uygulamalarında idarecilerin keyfi bir şekilde kanunu tatbik etmedikleri veya geciktirdikleri olmuştur. Van'da Vali Mehmet Ali Bey

⁶⁹⁴ BOA, MV, 233/142; BOA, DH.EUM.EMN, 67/10; BOA, BEO, 4251/318808.

⁶⁹⁵ BOA, ZB, 624/52.

⁶⁹⁶ BOA, DH.MKT, 2625/45; BOA, DH.MKT, 1299/45.

⁶⁹⁷ Gazete, 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908), nr. 19, s. 4.

⁶⁹⁸ BOA, ZB, 624/52.

⁶⁹⁹ BOA, DH.MKT, 2738/18.

⁷⁰⁰ BOA, DH.MKT, 2738/18.

⁷⁰¹ BOA, DH.MUI, 2-3/29.

⁷⁰² BOA, DH.MTV, 17/9.

kendisine af talimatı gelmiş olmasına rağmen kanunu uygulamayarak mahkumları tahliye etmemiştir. Bunun üzerine mahkumlar şikayette bulunmuşlardır.⁷⁰³ Benzer olaylar Kastamonu, Eceabat⁷⁰⁴ ve Suriye’de de görülmesi üzerine Adliye Nezareti mahkumlardan af kapsamında olanların tahkik edildikten sonra tahliye edilmeleri talimatını vermiştir.⁷⁰⁵ *The Times* gazetesi, özellikle Van’daki Ermeni mahkumlar ile ilgili haber yapmıştır. Haber, 15 Ağustos 1908 tarihinde *Ermeniler* başlığıyla yayınlanmış olup içeriğinde Van’daki hapisanelerde genel affa rağmen tahliye edilmeyen Ermenilerin olduğu yazılmıştır. Bu haberler üzerine Ermeni Patrik vekili hükümetin dikkatini bu konuya çekmiş ve mahkumların serbest bırakılmalarını istemiştir.⁷⁰⁶ Bu talepler üzerine harekete geçen hükümet af kapsamına giren birçok mahkumu tahliye etmiştir. Tahliyelerin ardından *The Times*, 21 Ağustos 1908 tarihli diğer nüshasında *Ermenilerin Serbest Bırakılması* başlığı altında Ermeni mahkumların tahliye edildiklerini yazmıştır.⁷⁰⁷

Balkan Savaşları sonrasında karşılıklı ilan edilen aflarda Bulgar ve Yunanlılar hapisanelerinde bulunan Müslüman tutukluların serbest kalabilmesi için Osmanlı hapisanelerindeki soydaşlarının tahliye edilmesini şart koşarak Osmanlı hükümeti üzerinde baskı yapmışlardır.⁷⁰⁸ Buna ilaveten Fener Rum Patrikhanesi de tutuklu ve hükümlü Rumların serbest bırakılması için sürekli olarak devreye girmiştir.⁷⁰⁹ Bu baskılar gayrimüslimlerin affı konusunda daha da hassas davranılmasına neden olmuş ve yukarıda bahsedildiği üzere bu yüzden

⁷⁰³ *BOA, DH.MKT*, 2820/31; *İkdam*, 30 Temmuz 1324 (12 Ağustos 1908), nr. 5106, s. 2; *Sabah*, 31 Temmuz 1324 (13 Ağustos 1908), nr. 6783, s. 2.

⁷⁰⁴ Eceabat Çanakkale ilinin bir ilçesidir.

⁷⁰⁵ *BOA, DH.MKT*, 1288/81; *İkdam*, 1 Ağustos 1324 (14 Ağustos 1908), nr. 5108, s. 3; *İkdam*, 30 Temmuz 1324 (12 Ağustos 1908), nr. 5106, s. 3.

⁷⁰⁶ “*Ermeni Patrik Vekili hükümetin dikkatini illerdeki, özellikle de Van’daki hapisanelerde genel affa rağmen hâlâ hapiste tutulan bir grup Ermeni’ye çekti. Bunun üzerine derhal serbest bırakılmaları için emirler gönderildi.*”, İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, s. 8; Patrikhanenin Osmanlı’yı Ermeni düşmanı gibi gösterme çabalarına karşılık siyasi nedenlerle mahkum edilmiş birçok Ermeni’nin 1879, 1884, 1891, 1893 ve 1895 yıllarında çıkarılan aflar da affedilmesi bu iddianın pek de doğru olmadığını gösterir.

⁷⁰⁷ “*Van’daki Ermeni piskoposundan gelen bir telgrafa göre, 260 siyasî suçlu Ermeni mahkumdan 220’si 13 Ağustos’ta serbest bırakıldı.*”, İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, s. 8.

⁷⁰⁸ Efiloğlu, “Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı”, s. 60.

⁷⁰⁹ *BOA, BEO*, 4272/320353; *Sabah*, 30 Kanun-ı Evvel 1329 (12 Ocak 1914), nr. 8734, s. 2.

aynı suçtan gayrimüslimler affedilirken Müslimlerin edilmediği olmuştur.⁷¹⁰ Sabah gazetesinde başka bir gazeteden alıntıda Rumların affının Patrikhanece memnuniyetle karşılandığı ve hükümetin iyi niyetini ortaya koyduğu belirtmiştir.⁷¹¹ Patrikhanenin araya girmesinin hemen ardından Hapishane-i Umumideki 15 Rum mahkum tahliye edilmiştir.⁷¹² Bununla ilgili çarpıcı bir olay Aydın Vilayetinde yaşanmıştır. Burada çeşitli suçlardan mahkum olan gayrimüslimler tahliye edilirken buna karşılık benzer suçlardan hüküm giymiş 21 Müslüman tahliye edilmemiştir.⁷¹³ İzmir’de de aynı şekilde gayrimüslimler tahliye edilip Müslümanlar edilmeyince kargaşa çıkmış ve hapishanede yaşanan bu olaylar üzerine hükümet Müslümanları sakinleştirebilmek için onları da af kapsamına almak zorunda kalmıştır.⁷¹⁴

Gıyaben mahkum olanların affa nasıl dahil edileceği önemli bir husustur. Bununla ilgili Erzincan Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir belgede gıyaben mahkum olanların af kapsamına girip girmediği sorulmuş nezaretten gelen cevapta bir daha suç işlememeleri karşılığında kovuşturmalarının tecili yoluna gidilmesi bildirilmiştir.⁷¹⁵ Ayrıca bazı yerlere af kararı geç ulaşmış bu da tahliyeleri geciktirmiştir. Örneğin 1908 yılında genel af kanunu Halep Vilayetine çok geç gitmiş, bu nedenle af geç uygulanmıştır.⁷¹⁶

1921 Ankara Antlaşması’nın ardından Adana ve havalisine kısmi genel af çıkarılmıştır. Bu affın kapsamı çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği üzere net bir şekilde belirlenmiş olmasına rağmen, uygulama esnasında yerel idareciler affın bütün suçluları içine alıp almadığı meselesinde ikileme kalmışlar ve meclisten şahsî davalar hariç diğer suçların affedildiği bildirilinceye kadar kanunu uygulamamışlardır.⁷¹⁷ Yine bu bağlamda casusluk suçundan mahkum olanların, Ankara Antlaşması’na göre afftan yararlanıp

⁷¹⁰ BOA, DH.MB.HPS,108/51.

⁷¹¹ Sabah, 30 Kanun-ı Evvel 1329 (12 Ocak 1914), nr. 8734, s. 2.

⁷¹² Aynı yer.

⁷¹³ BOA, DH.MB.HPS, 109/32.

⁷¹⁴ Aynı belge.

⁷¹⁵ BOA, DH.İ.UM.EK, 86/6.

⁷¹⁶ BOA, DH.MKT, 1278/91; BOA, DH.MUI, 1-3/7; Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, s. 48.

⁷¹⁷ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.41.17.

yararlanamayacağı konusunda meclisten gelecek talimat beklenmiştir.⁷¹⁸ Hıyanet-i Vataniye suçluları için çıkarılan kanunun uygulanması esnasında da benzer tereddütler yaşanmıştır. Bu konuda daha çok Hıyanet-i Vataniye tabirinin nasıl yorumlanacağı üzerinde ikilemde kalınmıştır.⁷¹⁹ Sonuç olarak afların sınırları, kapsamı ve mahiyeti her ne kadar kanunlarla belirlenmiş olsa da uygulama esnasında bir takım sorunlar, farklılıklar ve tereddütler yaşanmıştır. Ancak yaşanan bütün bu olumsuzluklara rağmen genel olarak dönemin imkanları dahilinde aflar sıkıntısız bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır.

---

⁷¹⁸ *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 99.642.8.

⁷¹⁹ *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.29.6.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden Cumhuriyet'in ilanına kadar varlığını sürdüren af tasarrufu farklı gerekçelerle birçok kez uygulanmıştır. Aflar genellikle padişahların tahta çıkış törenleri, doğum günleri, bayramlar ve önemli olayların ardından ilan edilmiştir. Bunlara ilaveten savaşlar, isyanların bastırılması sonrasında bu yola başvurulmuştur. 1908-1923 yılları arasındaki aflar ise daha çok siyasî ve askerî nedenlerle gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çıkarılan af kanunları ile toplumsal barışı koruyup geliştirmek, eski husumetleri unutturarak suça karışmış kişileri topluma kazandırmak, hapisanelerdeki mahkum sayısını azaltmak, savaşta asker ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır. Ancak adi suçların af kapsamına alınması kamuoyunu çoğu zaman tedirgin etmiştir. Özellikle aflarla beraber tahliye olan birçok kişinin tekrar suça karışması toplumun bu konudaki hassasiyetinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Bu ise beraberinde af kanunlarına karşı olumsuz bir hava oluşmasına neden olmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber 24 Temmuz 1908 tarihinde siyasî suçlar için çıkarılan af esasında Makedonya bölgesinde ve Anadolu'nun bazı şehirlerinde hükümetin kontrolü kaybetmesinin ardından halkın nümayişleri artırıp bazı hapisaneleri boşaltması neticesinde yani bir zaruretin sonucunda çıkarılmıştı. Hükümet affı çıkarmazsa işin kendiliğinden olacağı ve devletin küçük düşeceği ortadaydı. Bu nedenle af daha sonra adi suçları da içine alacak şekilde genişletilmiş ve akabinde birçok kişi tahliye edilmiştir. Böylelikle II. Abdülhamit'in uzun iktidarı boyunca biriken siyasî gerilim hafifletilerek mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır. Ancak kanunun uygulanışı kolay olmamıştır. Özellikle adi suçların af kapsamına alınması beraberinde asayiş olaylarında artışa neden olmuş bu da kamuoyunun affa tepki göstermesine neden olmuştur.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonunda imzalanan antlaşmalar ile savaşan devletler karşılıklı olarak af kanunları çıkarmışlardır. Çıkarılan bu aflarda savaş sonrası kamu düzenini yeniden ihdas etme, toplumsal barışı sağlayıp savaşın yaralarını sarma, savaş içerisinde yaşanan husumetlere son

verme amaçları vardır. Ancak düşmana hizmet eden, savaş esnasında halka zulüm eden kişilerin işledikleri bu suçların siyasî sayılıp aften yararlanmaları kamu vicdanını yaralamış ve kanuna karşı olumsuz bir hava oluşturmuştur. Nitekim bu kişilerin affedilmesi ailesini yeni kaybetmiş acısı hâlâ taze olan insanların vicdanında derin yaralar açmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları sonunda imzalanan antlaşmalarda genel aflu ilgili maddelerin konulması savaş içerisinde çok sayıda gayrimüslim Osmanlı vatandaşının Balkan devletleri için faaliyet gösterdiğini akla getirmiştir. Aksi takdirde böyle bir maddenin Balkan ittifakı tarafından antlaşmaya konulmasının pratikte çok fazla anlamı olmayacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığında zaman af kanununun Osmanlı Devleti'nden daha çok Balkan devletlerine yaradığı aşikârdır.

I. Dünya Savaşı esnasında askeri amaçlarla bir dizi af kanunu çıkarılmıştır. Bunlardan ilki seferberlik ilanı ile beraber 6 Ağustos 1914'de daha savaşa girilmeden asker firarileri için ilan edilmiştir. İkinci af cephelerden gelen ağır zayıflar üzerine asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 28 Haziran 1915 tarihinde ilan edilmiştir. Üçüncüsü ise savaşın sonuna doğru benzer şekilde asker eksikliği had safhaya ulaştığında 15 Temmuz 1918 tarihinde yapılmıştır. Savaş esnasında özellikle cephelerden gelen ağır insan kayıpları hükümetin hapisaneleri asker kaynağı olarak görmesine neden olmuştur. Bu nedenle mahkumlar birçok kez affedilmiştir. Hükümet bununla yetinmeyerek çıkarttığı af kanunlarına çoğu kez adi suçları da dahil etmiştir. Ancak bu kanunlardan beklenen amaç tam olarak elde edilememiştir. Özellikle cepheye gönderilmek üzere affedilen şahısların birçoğu cepheye gitmediği gibi tekrardan farklı suç olaylarına karışmıştır.

Milli Mücadele yıllarındaki aflar daha çok vatanın düşmandan arındırılması için gereken asker ihtiyacını karşılamak, hapisanelerdeki mahkum yükünü azaltarak TBMM'yi ekonomik olarak rahatlatma, meclise olan sevgi ve güveni artırma, firarileri ve eşkıyaları affedip kendi tarafına çekerek kamu güvenliğini sağlama amaçlarına yönelik çıkarılmıştır. TBMM içinde bulunan olağanüstü şartlardan dolayı zaten hapisanelerin güvenliğini de yeteri kadar sağlamıyordu. Bu yıllardaki asker firarilerinin ve

eşkıyaların sayısının fazlalığı da akla geldiğinde bu kişilerin kazanılması için af bir zaruret halini almıştır. Ancak afla serbest kalan şahısların bir kısmı ya tekrardan suç işlemiş ya da cepheye gitmeyerek yeniden firari olmuştur. Bu sonuç TBMM'deki mebuslar arasında affa karşı olumsuz eleştirilerin yapılmasına ve af kanunlarından beklenen sonucun yeterince alınmamasına neden olmuştur.

Farklı amaçlarla ortak bir çözüm olarak çıkarılan afların uygulanması esnasında zaman zaman farklılıklar, hatalar veya keyfilikler yaşanmıştır. Nitekim devlet kısmen de olsa af kanunlarının çıkarılış amacına ulaştırılması için gerekli hukukî, siyasî ve sosyal alt yapıları oluşturmaya çalışmış ancak bunda çok da başarılı olamamıştır. Bu nedenle af kanunlarının uygulaması esnasında birçok sorunla karşılaşmıştır. Bunlar;

- 1- Af kanunları yürürlüğe girdiği tarihte her yerde aynı anda uygulamaya konulamamıştır. Bunda kanunların bazı bölgelere geç gitmesinin etkisi büyüktür. Devlet af kanunlarının tüm vilayetlerde ivedi şekilde uygulanması için gerekli hassasiyeti göstermemiştir.
- 2- Bazen benzer suçlardan bir yerdeki mahkum tahliye edilirken başka yerlerdekilere edilmediği olmuştur. Esasında afların çerçevesi kanunla belirlenmiş olmasına rağmen uygulamada bu şekilde farklılıklar yaşanmıştır. Bunda idarecilerin hatalarının payı büyüktür.
- 3- Yerel idarecilerinin keyfiliği sebebiyle bazı yerlerde af kanunları ya çok geç uygulanmış ya da hiç uygulanmamıştır. Bu nedenle birçok vilayetten ilgili nezaretlere şikayet telgrafları gönderilmiştir.
- 4- Tahliye olan mahkumlardan bir kısmı özellikle de adi suçlular daha sonra bir şekilde tekrar suça karışmış, bu nedenle de kamu düzeni bozulmuştur. Bu bağlamda affedilenlerin topluma kazandırılması ve af sonrası kamu güvenliğinin sağlanması için gerekli çalışmaların yeterince yapılmadığı ortadadır.

Netice olarak 1908-1923 döneminin af kanunları çoğunlukla siyasî ve askerî amaçlarla çıkarılmıştır. Bunda dönemin siyasî konjonktürünün etkisi büyüktür. Nitekim bu yıllardaki olağanüstü şartlar göz önüne alındığında bu amaçların son derece doğal olduğu da ortadadır. Af kanunları uygulanırken savaş şartlarının zorluğu nedeniyle birçok sorunla karşılaşmıştır. Devletin bu problemlere çözüm üretememesi afa salıverilen kişileri topluma kazandırılmaması yanında, aynı zamanda suç artışına neden olmuştur. Asayişin bozulması ise beraberinde toplumdaki af algısını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklara rağmen gerektiğinde her hükümet af kanunları çıkarmaktan da geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV BELGELERİ

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a- Dahiliye Nezareti Tasnifi

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS)

İdare-i Umumiye Belgeleri (DH.İUM)

Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH.HMŞ)

Emniyet-i Umumiye (DH.EUM)

Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumi (DH.EUM.KLU)

Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN)

Asayiş Kalem-i Belgeleri (DH.EUM.AYŞ)

Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Belgeleri
(DH.MB.HPS)

Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı
(DH.EUM.MTK)

Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalem-i Evrakı (DH.EUM.THR)

Hukuk Evrakı (DH.H)

İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH.İUM)

Mektubi Kalem-i (DH.MKT)

Mütenevvia Evrakı (DH.MTV)

Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS)

Umur-1 Mahalliye Vilayet Müdüriyeti Evrakı (DH.UMVM)

Şifre Kalemî Belgeleri (DH.ŞFR)

b- Bâb-1 Âli Evrak Odası (BEO)

c- Dosya Usulü İradeler (DUİT)

d- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

e- Şûra-yı Devlet (ŞD)

f- Hariciye Nezareti Evrakı (HR)

Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

g- Zaptiye Nezareti (ZB)

ğ- Yıldız Perakende Evrak-ı Askeri Maruzat (Y.PRK.AS)

2- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.27.20.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.35.6.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.29.6.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.46.18.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 6.39.8.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 2.26.10.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 5.28.32.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.40.3.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.37.2

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.8.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.8.14.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.21.18.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.21.19.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.7.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.8.

Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.27.11.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.30.16.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.30.17.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.31.7.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 45.285.01.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 3.22.6.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.53.13
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.53.14.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.55.6.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.53.16.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.39.13.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.55.16.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.32.14.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 55.371.8.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.3.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.38.7.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.11.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 104.681.15.
Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 4.41.17.
Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 99.642.8.

B- RESMİ YAYINLAR

Düster

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (MMZC)

Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri (MAZC)

Takvim-i Vekayi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMM ZC)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMM GZC)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası

C- SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Akşam

Alemdâr

İkdam

İttihat Terakki

Mesuliyet

Mizan

Sabah

Servet-i Fünun

Söz

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

C- KİTAP VE MAKALELER

Abdullah Paşa, *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı*, Haz. Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü, DBY Yay., İstanbul 2012.

ACEHAN, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 5, Ordu 2008, s. 12-29.

ADAM, Tahsin, “Af salahiyeti”, *Adliye Ceridesi*, Adliye Vekâleti Yay., Ankara 1941, s. 843-865.

ADAK, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları İle XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.

AĞA, Harun, *Af Yasaları ve Polis: Ankara Asayiş ve Terörle Mücadele Polisinin Af Algılaması*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yay., İstanbul 2010.

Ahmet Rıza Bey, *Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yay., İstanbul 1988.

AKAGÜNDÜZ, Mevlana, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006.

AKANDERE, Osman-Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2011.

AKBULUT, İlhan, “Türk Hukukunda Af”, *Yargıtay Dergisi*, C. XXI, S. 4, Ankara 1995, s. 446-465.

AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, İletişim Yay., İstanbul 2014.

_____, “ Birinci Meclisin Yargı ve Af Siyaseti”, *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 190, s. 236-242.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara 2011.

_____, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 2010.

Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, Yay. Haz. Faik Reşit Unat, TTK Yay., Ankara 1991.

Ali Münif Bey, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, Haz. Taha Toros, İsis Yayıncılık, İstanbul 1996.

APAK, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988.

ARTUÇ, Nevzat, "II. Meşrutiyetin İlanı", C. I, *Doğu Batı*, S. 45, Ankara 2008, ss. 65-82.

ASLAN, Taner, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", *Gazi Akademik Bakış*, C. III, S. 5, Ankara 2009, ss. 41-60.

ATEŞOĞULLARI, Kamil, "Af", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 57, S. 1-2, Ankara 2000, ss. 71-80.

AVCI, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş*, Mimoza Yay., Konya 2008.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri (1913-1927)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

AYDIN, Salim, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

BAYTİMUR, Süha Oğuz, *Osmanlı Devleti'nde Hapis ve Sürgün Cezaları 1791-1808*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2011.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I-II, TTK Basımevi, Ankara 1991.

BECCARİA, Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev. Sami Selçuk, İmge Kitabevi, Ankara 2014.

BEROJE, Sahip, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af*, Fecr Yay., Ankara 2013.

BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015.

BİREN, Tevfik, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, C. I-II, Haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yay., İstanbul 2006.

BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yay., İstanbul 2012.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

CESUR, Hafize, *Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2008.

CHILDS, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

ÇAĞRICI, Musa, "Af", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, ss. 394-395.

ÇALIŞLAR İzzeddin, *On Yıllık Savaş, Org. İzzeddin Çalışlar'ın Not Defterinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

ÇANLI, Mehmet, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993.

ÇAVDAR Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

ÇELİK, Akın, *Mondros Mütarekesi Sonrasında İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

ÇELİK, Kemal, "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, Ankara 2007, ss. 569-613.

DAŞCIOĞLU, Kemal, *İskan, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.

DEMİRKOL, Kurtuluş, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2012.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

DÖNMEZER Sulhi-Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. I-III, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1983.

DURŞUN, Hasan "Af Kavramına Genel Bir Bakış", *TBB Dergisi*, S. 85, Ankara 2009, s. 373-402.

DURU, Kazım Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957.

EFİLOĞLU, Ahmet "Balkan Savaşı'nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 20, İstanbul 2012, s. 41-82.

_____, *İttihat ve Terakki'nin Azınlıklar Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

ERGİL, Doğu, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.

ERICKSON, Edward J., *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1953.

ERİM, Neşe, “Osmanlı Devleti’nde Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, s. 79-88.

EROĞUL, Cem, “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişikliği”, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Edit: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış-Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yay., İstanbul 2013.

GAND, Maurice, “Umumi Af ve Disiplin Cezaları”, Çev. Hakkı Demirel, C. XI, S. 3-4, *AÜHFD*, Ankara 1954, s. 110-114.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, TTK Yay., Ankara 2014.

GÖZLER, Kemal, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, C. XVIII, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara 2001, s. 298-329.

GÜNDAY, Faik Hurşit, *Hayat ve Hatıralarım*, C. I, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1960.

Gündüz, Ahmet, “Milli Mücadele Döneminde Kırşehir’de Eşkialık Olayları (1921)”, *KEFAD*, C. VII, S. 2, 2006, s. 217-233.

GÜRDOĞAN, Burhan, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Türkiye’de Anayasa Değişiklikleri”, *AÜHFD*, Ankara 1959, s. 91-105.

GÜRER, Mümtaz Onur, *İtalyan Krallığının Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008.

HALAÇOĞLU, Ahmet, “II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyamları Açısından Bir Değerlendirmesi”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 2513-2516.

_____, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara 2014.

HALL, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

HANİOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yay., İstanbul 1985.

HART, Basil Liddell, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerem Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014.

Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, Alfa Yay., İstanbul 2013.

HOCAOĞLU, Baran, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908-1913)*, Kitap Yay., İstanbul 2010.

İLERİ, İlay, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, S. 17, Ankara 2005, s. 1-10.

KALKAN, Veli Deniz, “Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi”, *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, Yeni İnsan Yay., İstanbul 2008, s. 11-74.

Kemalettin Şükrü, *Mütareke Acıları*, Selamet Matbaası, İstanbul 1930.

KANAR, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, C. I, Say Yay., İstanbul 2009.

KANDEMİR, Feridun, *Zindan Hatıraları 1848-1908*, C. I, Sinan Matbaası, İstanbul 1932.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, Çev. Ayla Erdal, İletişim Yay., İstanbul 1995.

_____, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi (1908-1913)*, İletişim Yay., İstanbul 2016.

KARA, Ayfer Aydemir, *1919 Yılında İstanbul'un Asayışı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2010.

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Türdav Ofset, İstanbul 1986.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yay., Ankara 1995.

KEYMAN, Selahattin, *Türk Hukukunda Af Genel Af-Özel Af*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1965.

KIZILKAN ÖZDEMİR, Ayşe, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Mahkumlar (1839-1922)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2011.

KILIÇARSLAN, Sedat, *II. Meşrutiyet Dönemi Kastamonu Emniyet Teşkilatı (1908-1918)*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu 2010.

KİLİ Suna-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2000.

KÖKSAL, Osman, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.

KURTCEPHE, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yay., Ankara 1995.

KUTLU, Cemil, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992.

MACFIE, A. L., *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Çev. Damla Acar-Funda Soysal, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

Mehmet Selahaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, Sadeleştiren: Ahmet Varol, İnkılap Yay., İstanbul 1990.

MENTEŞE, Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Giriş: İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986.

MERAY, Seha L., *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Neşriyatı, Ankara 1944.

METE, Şengül, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri", C.III, S. 8, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1998, s. 261-292.

Mustafa Hayri Efendi, *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlüklerim (1909-1922)*, Haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015.

OLGUN, Said, *Mahmut Muhtar Paşa Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri, Eserleri (1867-1935)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yay., İstanbul 2010.

OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Abdülhamid, Hatıralarım*, Selçuk Yay., Ankara 1984.

ÖZEK, Çetin, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.XXIV, S. 1-4, İstanbul 1959, s. 117-175.

ÖZKAN, Asaf, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Askeri ve Mülki Bürokraside Tasfiyeler, Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2014.

ÖZSOY, Osman, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı (1918-1923)*, Timaş Yay., İstanbul 2007.

RAMSAUR, Ernest Edmondson, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yay., İstanbul 2006.

Sait Paşa, *Anılar*, Hür Yayın Ticaret A.Ş., İstanbul 1977.

SALMAN, Yüksel, *İslam Ceza Hukukunda Af*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2005.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, C. II, Güneş Matbaası, Ankara 1951.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C. II, Kastaş Yay., İstanbul 1987.

SEYDİOĞULLARI, İbrahim H., “Türkiye’de Ceza Afları: Ankara’da Af Konulu Alan Araştırması”, *Polis Bilimleri Dergisi*, C. VIII, Ankara 2006, s.1-28.

SELVİ Haluk, ”Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurin-i Siyasiye Teavün Cemiyeti”, *SAÜ, Fen Edebiyat Dergisi*, C. 10, 2008, s. 289-301.

SHAW, Stanford J., *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Savaş Girişi*, Çev. Beyza Sümer Aydaş, TTK Yay., Ankara 2014.

SHAW, Stanford J.-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 1983.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

SOYASLAN, Doğan, “Af”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. XXVIII, Ankara 2001, s. 412-437.

SOYSAL, İsmail, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri 1921-1984”, *Bellekten*, C.XLVII, S. 61, s. 959-1044.

SÖZÜER, Adem, “Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği İle Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara 2001, s. 219-253.

STRACHAN, Hew, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yay., İstanbul 2014.

ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Mahkum Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yay., İstanbul 2007.

TANER, M. Tahir, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1949.

TEMEL, Mehmet, “Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, Ankara 2005, s. 203-214.

TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, “Bir Başkaldırı Odağı ve Ortamı Olarak Selanik ve Makedonya”, *Yadigâr-ı Meşrutiyet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010, s. 213-245.

TESAL, Reşad D., *Ceza Hukuku Genel Kısım*, C. I, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay., İstanbul 1979.

TOROSLU, Nevzat, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Savaş Kitabevi, Ankara 2008.

TOWNSHEND, Charles V. F., *Mezopotamya Seferim, Kurna, Kütü'lamare ve Selmanıpâk Muharebeleri*, Çev. Gürol Koca, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

TURAN, Ömer, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları”, *200 yıllık Çağdaş Türk Diplomasisi*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 241-253.

TURFAN, M. Naim, *Jön Türklerin Yükselişi*, Çev. Mehmet Moralı, Alkım Yay., İstanbul 2005.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa 1918-1919*, Bengi Yay., İstanbul 2010.

Ural, Selçuk, “ Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2016, s. 187-210.

UŞAKLIGİL Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, Yay. Haz. Nur Özmel Akın, Özgür Yay., İstanbul 2012.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “1908 Yılında II. Meşrutiyet’in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, C. XX, S. 77, Ocak 1956, s. 103-174.

UZUNHASANOĞLU Sırrı, *Tekerrür ve İlgili Af, Adli Sicil Sabıka, Eşgâl ve Hüviyeti Tespit Müesseseleri*, Ankara 1961.

ÜLMAN, A. Haluk, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

VAN, Nureddin, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyyesi; Kuruluşu, Tensikatu ve Faaliyetleri (1909-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

YALÇIN, E. Semih, “Mütareke Dönemi Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XVII, S. 19, Ankara 1955, s. 173-206.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1976.

YETKİN, Sabri, *Ege’de Eşktyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997.

YILDIZ, Gültekin, *Mapusâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012.

YILDIZTAŞ, Mümin, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yay., İstanbul 2011.

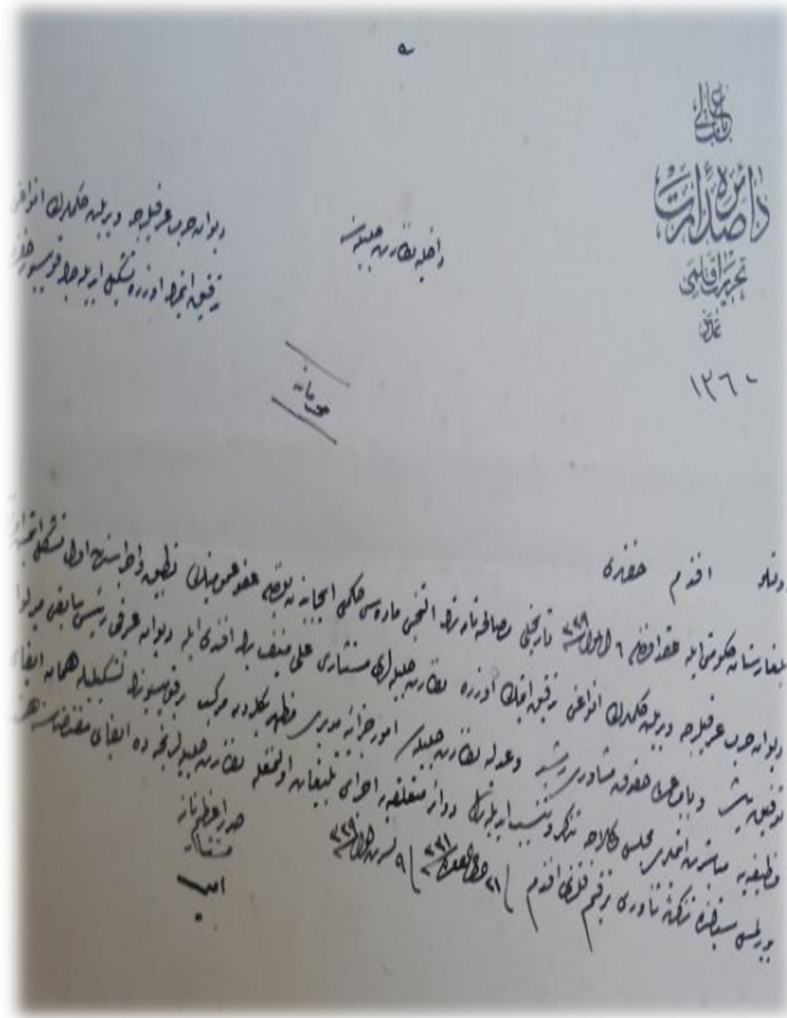

Ek-4: BOA, DH.SYS, 112-26/69. Bulgaristan ile imzalanan barış antlaşması hükmünce daha öncesinde Divan-ı Harplerce mahkum edilen Bulgarlar hakkında ilan olunacak genel af hakkında.

سıra	اسم	مبنى	نوع جرم	نوع القوبه	ملاحظات	نودر	اسم	مبنى	نوع جرم	نوع القوبه	ملاحظات
89	معهقه ندرت و قونى ندرت فوسى اذنى ندرت قونى ندرت مردان اذنى ندرت مردان اذنى ندرت مردان اذنى ندرت مردان اذنى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت
90	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت
91	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت
92	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	معهقه ندرت و قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت	قونى ندرت

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ARAŞTIRMACI BELGE İSTEK FORMU
Form No : (BOA-İ-FR-04)

3. KAT / 14 (1015) / 2. ÜNİTE / RAF 02 I.MMS.176/22

Fon Kodu I.MMS. Talep Eden
Dosya No 176 CHAT TANIS
Gözetim No 22
Tarih 07-02-2014 13:26 1556173

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Ek 9: BOA, İ.MMS, 176/22. Balkan Savaşları sonunda ilan edilen afla tahliye olanlara ait bir liste.

مبدأً من تصنيف ما وجدناه في تاريخنا ١٨٠٠ بجزء من تاريخنا
مكتبة بلدية قزوين و مركز ارسين

تصنيف و ترتيب زبدة قزوين و جرد قزوين و زبدة قزوين و جرد قزوين

اساسي

١	١	١	١
٢	٢	٢	٢
٣	٣	٣	٣
٤	٤	٤	٤
٥	٥	٥	٥
٦	٦	٦	٦
٧	٧	٧	٧
٨	٨	٨	٨
٩	٩	٩	٩
١٠	١٠	١٠	١٠
١١	١١	١١	١١
١٢	١٢	١٢	١٢
١٣	١٣	١٣	١٣
١٤	١٤	١٤	١٤
١٥	١٥	١٥	١٥
١٦	١٦	١٦	١٦
١٧	١٧	١٧	١٧
١٨	١٨	١٨	١٨
١٩	١٩	١٩	١٩
٢٠	٢٠	٢٠	٢٠
٢١	٢١	٢١	٢١
٢٢	٢٢	٢٢	٢٢
٢٣	٢٣	٢٣	٢٣
٢٤	٢٤	٢٤	٢٤
٢٥	٢٥	٢٥	٢٥
٢٦	٢٦	٢٦	٢٦
٢٧	٢٧	٢٧	٢٧
٢٨	٢٨	٢٨	٢٨
٢٩	٢٩	٢٩	٢٩
٣٠	٣٠	٣٠	٣٠

OSMAHLI ARŞIVI
BEO
1394/1335498

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL
ARAŞTIRMACI BELGE 15
Form No : (BDA-18-F
4. KAT / 12 (2001) / 1. ÜNİTE / RAF 20
Fon Kodu BEO
Dosya No 4474
Gömlek No 335498
Tarih 04-02-2014 13:25

Ek 10: BOA, BEO, 4474/335498. Balkan Savaşları esnasında Divan-ı Harplerce mahkum edilip daha sonra affedilenlere ait bir liste.

تخلیه سیل

دون حبسخانه عمومیہ بوتان جرمن
سیاسیہ تک تخلیه سیدلری اجرا ایدلشدور. بوتان
اسامیسی عینہ نسر ایدلشوروز :

اسامی	تخلیق	مدت محکومیت
محمد احمدی	استانبول	مؤید قلعه بند
سید صادق	داغستان	نق
چرخس حسین تک	بالکسر	اون سنه قلعه بند
احمد طلعت احمدی	استانہ	"
محمد طاهر تک	"	ملفوظ سنہ
مصطفی تک	تاکلیبہ	(بابا طاهر تکادر)
یحیی حیاق احمدی	نیش	ملفوظ سنه قلعه بند
احمد رفیق احمدی	استانہ	"
محمد احمدی	شام	"
شعیب احمدی	اسکوب	اوج
مدست تک	کریم	پر
عبدنوری احمدی	ازمیر	"
سعید بن آصف	استانہ	"
قرهت ولد اھوب	خریوط	احدنام
ماتوق ولد کراغوس	سیواس	"
نیشان ولد ارخان	"	"
اواکل ولد منر	"	"
استیان ولد آلف	"	"
واوتیردیس ولد منر	سزیدون	"
قرهت ولد اھوب	ارسودان	"
ازمناق ولد میقاتل	اکین	"
ارداش ولد قرهت	اسکدار	"
مهران ولد عوادیس	استانہ	"
شیرازی بنیام	ایران	مؤید قلعه بند
اھوب ساچکیان ولد فرخ	استانہ	"
کیرلور ولد نصیر	"	"
بروانت ولد تلویک	"	"
استیان ولد ستراق	قصری	"
اوخانس ولد سرکز	سیواس	"
برون ولد بدروس	بتلیس	"
اوسب ولد طوروس	سیوان	"
سابق ولد تارتیک	شین فرہسان	"
روین ولد تیغوش	"	"
اندون ولد ماتول	بوتان	اون پش سنه قلعه بند
بروک ولد بوان	پشاکری	"
اوخانس ولد قرهت	سیواس	"
ماتول ولد مارتاز	بتلیس	"
بلوس ولد بدروس	بتلیس	"
سارلو ولد یاق	ساز	"
آنسق ولد میثال	قصری	"
ارداش ولد اھوب	استانہ	اون سنہ
استیان ولد سیون	حزارغراد الن سنہ	"
نظرت ولد اوخانس	صراغش	پش
آکسان	استانہ	"
آکسان ولد میقاتل	درد	"
عوادیس ولد اھوب	اوشروم	"
القو ولد یوزک	استانہ	اوج
زین ولد آدا	"	"
سابق ولد آکسان	پشاکری	اوج سنہ
بروانت ولد اھوب	آستانہ	"
تقو ولد اھوب	"	"
روین ولد یوسف	بوتان	"
بروانت ولد آسادر	کیوه	"
آرتین ولد قرهت	تکفورطای	پر
وزیت ولد سوسیک	عربکیر	"
کیرلور ولد قرهت	ایران	آئی ماه

§ شیعہ نظارتی حبسخانه سنده بوتلیقه
وجراشمادیه ایلہ موقوف بوتان (۱۲۰) کتبتک
دخی تخلیه سیدلری اجرا ایدلشدور.

Ek 10: *Sabah*, 16 Temmuz 1324 (29 Temmuz 1908), nr. 6768, s. 3. 1908 yılında Hapishane-i Umumi'den tahliye olan siyasî suçlulara ait isim listesi.

مصطفى كمال پاشا حضرتلرينك آطنه اهاليسنه بياننامہ سی
«ديكر دوتلرك ده باقىنده صلحچور لاكمزى تصدىق ايدم جلكرى ندم امينم بزم
بوتون املزم عن حياتكم واستقراول تا معكم طانما مندن عبارتدر»

حيات صاحبورانه منى الك اول تقدير ايدمك تودك يوردى اولان آطه نى تخليه ايدن فرانسزله قارشى
 عرض تشكر ايتك وظيفه مندر ...

مشكلات جبقار ماق و بربرينك وظائفى
 تسويل ايتك لازمدر .
 اوزون بر افتراقدن سوكره وطنه
 عودت ايدن اقسامنا لكده مرشيدن اول
 سكونه احتياج واردر .

بونلك اشاعتى فلان تكذيب ايتلى ،
 حر و متدن برملك افرادى اولديغى منى
 بوتون جهان قارشى آيات ايتلى تر . مختلف
 عناصر يكديگره مقابلان اراز حبت
 ايتلى و مشتركان وطنك تعاليسنه
 جاليشمايدر .

مصطفى كمال پاشا بوندن سوكره تكرار
 اشغال ايديلن محملره تعين ايديلن مأمورله
 توجيه خطاب ايدمك بونلك درعهده
 ايتديگرى وظيفه ك اهميتدن بخنده ديوروكه :
 « مأمورلر : خلقك رفاه و سعادت ،
 مقدراتى بد امانتكزه مودوديدر . قانون
 نظريده جنس و مذهب فرق بوقدر .
 هر كس عيى حقوقه مالك ، عيى وظيفه
 ايله مكلفدر . ساينا تطبيق عدالت ايديكز .
 قانونه اطاعت ايتديگرى ، هر كيم اولورسه
 اولسون ، همان جزالانديريكز . حكومتكم
 دستور سياسى هر برده حاكيت قاتور
 نيه ك تجليسيدير . بوتى برآن ذهنكردن
 چيقارماهدق هر ايشده قانون و هر حرركات
 اغخاذ ايدك . »

مصطفى كمال پاشا ملت و مملكته خيرلى
 موقيتلر ، اهالى به سعادت تنى ايدمك
 بياننامه سه نهايت و بر مكددر .

آقره ، ۶ كانون اول [وقت خصوصى
 تاغرافامه سى] — بوبوك ملت مجلسى
 رئيسى غازى مصطفى كمال پاشا آطنه
 حواليسك قاملان اشغالى مانا بيله اخيرا
 آنا وطنه عودت ايدن محملر اهاليسنه
 خطاباً بر بياننامه نشر ايتشدور . مصطفى
 كمال پاشا بياننامه سنده توركيا لك لابنك
 بر جزوى اولان آطه منك تكرار آغوش
 وطنه عودتدن دولاتى جاب حقه حد
 و سا ايتكدن سوكره اوردومز طرفدن
 تكرار اشغال ايديلن محملر اهاليسنه
 ملت مجلسى و حكومتى نامه سالاملامقدمدر .
 مصطفى كمال پاشا حضرتلرى بياننامه سنده
 بوندن سوكره ديوروكه :

« بوتون آرزومز و املزم حق حياتكم
 استقلال تا معكم طانما مندن عبارتدر . تورك
 ملتى و بوبوك ملت مجلسى بوندن باشقه
 هيچ بر امل پرورده ايتمه بور . ملتزم
 صلح و سكونك نيم و فوائدى تقدير
 ايتكدهدر . بو سبيله دركه حق حيات
 و استقلال تصديق ايدلديكى دقيقهده عقد
 صلحه آمادومز . ملتكم حساب صلحچور و
 نمنى الك اول تقدير ايدن و حكومتكمزله
 بر اشتغال عقد ايدمك اشغال ايتكده اولايى
 تودك طور اقرلرى تخليه ايدن فرانسز
 لره الك صيبى تشكر ايتمى عرض ايتك وظيفه
 مندر . صلحچور لاكمزى و بوتون آرزومك
 تودكلرله مسكون طور اقرلره صاح
 و سكون ايتكده ترقى جاليشمقدن
 عارت اولديقى باقىنده ديكر دولتلركده

غازى مصطفى كمال پاشا حضرتلرى
 تصديق و قبول ايدمك جلكرى ايدم
 ايدمدم .
 يكيدن آنا وطنه التحاق ايدن طور
 قترده اشغال آلتده كمن ستمز طرفنده
 بر طاقم وقايح متحد ايتشدور .
 حكومت بو وقايح مشوللرى حقتده
 حقو عمومى اعلان ايتك صوريله وظيفه
 شفقتى ايتا ايتشدور . بوندن سوكره
 اهاليك كين وقايى اونوتورق ال اله
 مملكتك سعادت و سلامتى ايجون
 جاليشماى لازمدر . بو خصوصده ملتله
 حكومتك وظيفه سى مشتركدر . يكديگرينه

Ek 11: *Akşam*, 7 Kanun-ı Evvel 1337 (7 Aralık 1921), nr. 1152, s. 1. Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Ekim 1921 tarihinde Fransızlar ile imzalanan Ankara Antlaşması'nın ardından işgal bölgesinin tahliyesi ve çıkarılan aflla ilgili yayınladığı beyanname.